falun.se/

Kulturmiljöanalys

Del av fördjupad översiktplan för Falu tätort och området runt Varpan

Antagen av kommunfullmäktige

2018-09-13

FALUN

Kulturmiljöanalysen är en del av Fördjupad översiktsplan - Falu tätort och området runt Varpan.

Huvudansvarig för kulturmiljöbilagan är kommunantikvarie Elsa Röing, Kultur- och fritidsförvaltningen, Falu kommun.

Frågor besvaras på:
Tel: 023 – 823 72, e-post: elsa.roing@falun.se.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING 3

KULTURMILJÖANALYSEN 8

INNERSTADENS STADSDELAR 20

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEOMRÅDEN UTANFÖR TÄTORTEN. 75

KULTURHISTORISKA STRÅK 135

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA PARKER 142

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA VÄGAR 145

INLEDNING

Syfte

Inom Falu kommun och området för den fördjupade översiktplanen finns många miljöer med kulturhistoriska värden, både enskilda byggnader, bebyggelseområden och kulturlandskap. Delar av området för den fördjupade översiktsplanen utgör riksintresseområde för kulturmiljövård. Detta område sammanfaller också till största delen med Världsarvet Falun. Inom kommunen finns också kulturhistoriskt värdefulla miljöer som pekats ut i Falu kommuns kulturmiljöprogran *Falubygden berättar.* För innerstaden finns bevarandeprogrammet *Husen berättar,* med kulturhistorisk värdering av innerstadsbebyggelsen.

Syftet med denna kulturmiljöanalys är att redovisa allmänintresset kulturmiljö inom området för den fördjupade översiktplanen, så att detta intresse kan vägas mot andra sakområden och utgöra grund för ställningstaganden inom kommunen.

Inom Falu kommun är övervägande delen av landsbygdens bebyggelseområden inte planlagda och många av innerstadens områden omfattas av äldre detaljplaner som inte säkerställer bebyggelsens kulturhistoriska värden. Därmed saknas ofta miljöbeskrivningar och beskrivningar för natur- och kulturmiljöer. Den fördjupade översiktplanen skall därmed fungera som ett komplement till detaljplaner, områdesbestämmelser och annat underlagsmaterial i arbetet med avvägningar och lovgivning.

Innehåll

I kulturmiljöanalysen presenteras de utpekade kulturmiljöerna i Falu tätort och området runt Varpan. För varje område finns en karta som presenterar områdenas geografiska avgränsning[1]. Därefter följer beskrivningar av kulturmiljöerna inom respektive område. Materialet omfattar även kulturhistoriskt värdefulla stråk, parker och vägar inom området för den fördjupade översiktplanen.

Avgränsning

Kulturmiljöanalysen baserar sig i första hand på befintligt kunskapsunderlag. För innerstaden finns bevarandeplanen *Husen berättar,* reviderad 2012, och för områdena utanför staden finns kulturmiljöprogrammet *Falubygden berättar* från 1998. *Husen berättar* är aktuell och uppdaterad, men vissa områden med kulturhistoriska värden finns inte medtagna i rapporten. *Falubygden berättar* börjar bli föråldrad och behöver uppdateras. Det finns således brister i underlagsmaterialet som varit utgångspunkt för detta arbete. Vissa av dessa brister, t.ex. områden och bebyggelsetyper som borde hanteras, redovisas i denna rapport och avsikten är att dessa ska utredas separat framöver.

För det tätortsnära odlingslandskapet saknades ett samlat kunskapsunderlag. Det fanns mycket fakta och kunskap i flera rapporter och andra dokument från berörda delområden, men inget

[1] Områdenas avgränsning utanför staden är ungefärliga. Även områden utanför den markerade avgränsningsytan kan ha samhörighet med det markerade området.

sammanställt material som gav en god överblick. För att få en samlad kunskap om odlingsmarkernas utveckling och betydelse för Falun har företaget KMV-forum fått i uppdrag att göra en odlingskapsanalys, som bidrar till att belysa bilden av Faluns tätortsnära odlingslandskap.

Utöver detta har ingen ny kunskap varit möjlig att samla in inom ramen för detta projekt.

Hur ska kulturmiljöanalysen användas?

Kulturmiljöanalysen ska i första hand fungera som ett underlag för Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen och Falu kommun i arbetet med bl.a. detaljplaner, fastighetsregleringar, förhandsbesked, bygglov, bygganmälan och förvaltning av det egna fastighetsbeståndet. Innehållet berättar om vad som är viktigt från kulturmiljösynpunkt i ett område och vilka förändringar som är lämpliga. Materialet ska vara till hjälp vid hantering av olika ärenden i de aktuella områdena. Kulturmiljöanalysen är en del av den fördjupade översiktsplanen för Falu tätort och området runt Varpan.

Kulturmiljöanalysen fungerar också som en faktarapport för alla som är intresserade av kulturmiljöfrågor i Falu kommun.

Vad säger man om kulturmiljöerna i Falu kommuns övriga styrdokument?

Nedan följer en redogörelse för hur kulturmiljöerna beskrivs och hanteras i Falu kommuns olika styrdokument.

Översiktsplan FalunBorlänge

Den gällande översiktplanen för FalunBorlänge anger att området är en gammal kulturbygd med värden både i bebyggelse och i kulturlandskapet, och beskriver hur dessa värden ser ut och ska hanteras. I Falun finns Falu gruva, innerstaden med de tre trästadsdelarna, flera bergsmansgårdar och fäbodar. Det historiska industrilandskapet kring Stora Kopparberget och Falu gruva utsågs 2001 till världsarv, och den mer är tusenåriga gruvdriften präglar stora delar av landskapet. I kommunerna finns också odlingsmarker som kan ha brukats sedan järnåldern. Stabergs bergsmansgård i Falun är kulturreservat, och för två områden i Falun (Harmsarvet och Dikarbacken) pågår utredning om kulturreservat. Kulturmiljövärdena är en väsentlig del av det som gör FalunBorlänge attraktivt att bo i och att besöka och är därför viktiga att ta tillvara och utveckla.

Översiktplanen beskriver hur kommunernas kulturmiljöintressen ska hanteras på en översiktlig nivå. Kommunernas unika natur- och kulturmiljöer ska ses som en tillgång som attraherar besökare och glädjer och inspirerar invånarna. För att uppnå detta anger de samlade strategierna för mark- och vattenanvändning bland annat att tillkommande bebyggelse alltid ska lokaliseras med hänsyn till brukningsvärd odlingsmark, natur- och kulturmiljövärden, landskapsbild och Världsarvet Falun, som särskilt ska uppmärksammas. Översiktplanen anger också att FalunBorlänges unika natur- och kulturmiljöer är en tillgång för invånarna och bidrar till kommunernas attraktionskraft. Många av miljöerna är av riksintresse.

Världsarvet Falun ska fortsätta att bidra till regionens utveckling och göra det intressantare och attraktivare att bo och etablera sig i FalunBorlänge genom att vara ett föredöme bland världsarv och ett besöksmål i världsklass. Genom att lyfta fram världsarvets olika delar och dess kvaliteter kan såväl boendemiljön som besöksnäringen utvecklas. Världsarvets kvalitéer och särprägel ska tas till vara i samhällsplaneringen.

Falu kommuns vision ”Ett större Falun”

Visionen för Falu kommun är ”Ett större Falun”. Den anger bland att Falun ska ha en ambition och beredskap för att fortsätta växa och att det ska finnas ett brett och varierat utbud av boendemiljöer, arbetstillfällen, kultur-, idrotts- och fritidsmöjligheter och att Falun ska vara attraktivt för dem som bor och verkar här, vilket i sin tur kan locka hit fler. När det gäller infrastruktur och planering anger visionen att Falun ska ha unika och varierade miljöer och att det ska finns närhet till allt som behövs för ett bra liv. Det ska finnas en potential för att förtäta stadskärnan, men även Faluns landsbygd ska kunna erbjuda alternativa boendemiljöer, verksamheter och närhet till natur. Faluns unika historia präglar byggnader och miljöer, inte minst världsarvet, som ger Falun sin speciella karaktär och identitet. Faluns identitet kan förstärkas om gestaltningen av staden har en balans mellan modernt uttryck och respekt för historien.

Miljöprogrammet 2020

Miljöprogrammet för Falun har ”hållbar utveckling” som mål. För att uppnå detta till år 2020 anges tre huvudområden:

- Goda livsmiljöer för natur och människor
- Koll på konsumtion och kemiska ämnen
- Fossilfritt och energieffektivt Falun

De första två huvudområdena berör i någon form olika kulturmiljövärden. När det gäller energieffektivisering anger man att byggander ska renoveras med hänsyn till både energieffektivisering samt kulturhistoriska och arkitektoniska värden. När det gäller goda livsmiljöer handlar det både om ökad tillgänglighet till natur- och kulturmiljöer, att kulturmiljöer ska bevaras, utvecklas skapas och användas, samt att man ska bevara ett öppet och levande odlingslandskap.

Vision och förvaltningsplan för Världsarvet Falun

För Världsarvet Falun finns en vision samt en förvaltningsplan för åren 2014-2019 som är antagna av Världsarvsrådet, där Falu kommun är en part. Visionen formulerades i syfte att tydliggöra det uppdrag som följer med världsarvsutnämningen, det vill säga att uppfylla Unescos villkor och krav på bevarande, kulturmiljö och hållbar utveckling. Visionen för Världsarvet Falun lyder: *Världsarvet Falun är ett föredöme bland världsarv, ett besöksmål i världsklass och en kraft i samhällsutvecklingen.* För att uppfylla visionen har följande punkter formulerats:

Världsarvet Falun:

- bidrar till att Falun är en attraktiv plats att leva och bo i.
- ger varje besökare en unik upplevelse.
- är en kraft i utvecklingen av Falun för boende, företag, rekreation och turism.
- är ett nationellt och internationellt centrum för forskning och utbildning.

Förvaltningsplanen ska fungera som ett stöddokument när det gäller de planer och riktlinjer som världsarvets parter arbetar utifrån i syfte att uppfylla Unescos villkor och krav på bevarande. Förvaltningsplanen revideras vart sjätte år. Den omfattar och inkluderar världsarvsparternas löpande verksamhet, och preciserar åtgärder och projekt inom fem områden: 1. Vård, bevarande och skydd, 2. Förankring, 3. Skola och utbildning, 4. Forskning, dokumentation och inventering samt 5. Förmedling och publikt arbete.

De unika värden som konstituerar Världsarvet Falun och som ligger till grund för Unescos utnämning är följande:

- Kopparbrytningen i Falun hämtade influenser från tysk teknik, och blev den största producenten av koppar på 1600-talet. Detta fick genomgripande inflytande på gruvtekniken över hela världen under två århundraden.
- Hela Faluns landskap domineras av lämningarna från brytningen och produktionen av koppar, som började så tidigt som på 700-talet och upphörde under 1900-talets sista år.
- Den successiva ekonomiska och sociala utveckling som kopparindustrin medförde, från småskalig industri till storskalig industriell produktion, kan upplevas i de många industriella, urbana och vardagliga lämningar som fortfarande finns kvar.

Husen berättar

Falu kommun har en bevarandeplan för innerstaden från 2012 benämnd *Husen berättar*. Bevarandeplanen är antagen av kommunfullmäktige 2012 och fungerar som ett kommunalt kunskapsunderlag. Rapporten beskriver Falu stads historia både från ett övergripande perspektiv och ur ett stadsdelsperspektiv. Staden har delats in i 13 områden eller stadsdelar som beskrivs översiktligt. Därefter har samtliga byggnaders kulturhistoriska värde klassificerats i fem grupper:

- Grupp I a (blått): byggnader av synnerligen stort kulturhistoriskt värde som åtnjuter lagligt skydd som byggnadsminne eller kyrkliga kulturminnen.
- Grupp I b (grönt): byggnader av särskilt stort kulturhistoriskt värde.
- Grupp II (rött): byggnader av stort kulturhistoriskt värde.
- Grupp III (gult): byggnader av kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värde.
- Arkitektoniskt intressanta byggnader: Modernare byggnader som ännu inte hunnit få något kulturhistoriskt värde, men som bedöms ha ett arkitektoniskt egenvärde.

Flera av stadens byggander saknar klassificering, men kan ändå ingå i helhetsmiljöer som har ett kulturhistoriskt värde, och även dessa byggnader ska hanteras med hänsyn till områdets och byggandens karaktärsdrag.

Byggnadernas klassificeringar finns som ett kartlager i *Falukartan.*

Falubygden berättar

För landsbygden och områdena utanför Falu tätort finns ett kulturmiljöprogram benämnt *Falubygden berättar,* antaget av kommunfullmäktige 1998. Programmet innehåller en översiktlig beskrivning av de värdefullaste delarna av Faluns kulturmiljöer och redovisningar sockenvis av de miljöer och objekt som har de största kulturhistoriska och miljömässiga värdena. Miljöerna är inte klassificerad eller rangordnade, men för varje område finns en värdebeskrivning samt rekommendationer för områdets bevarande och redogörelse för skyddsnivå.

KULTURMILJÖANALYSEN

Kunskapsunderlag till kulturmiljöanalysen

Den fördjupade översiktsplanens kulturmiljöanalys baserar sig på befintligt kunskapsunderlag, i form av bevarandeplanen *Husen berättar* och kulturmiljöprogrammet *Falubygden berättar,* samt riksintressebeskrivningar och länsstyrelsens utpekade odlingslandskap med natur- och kulturvärden. *Husen berättar* är reviderad 2012 och således aktuell. *Falubygden berättar* är från 1998 och i behov av revidering, vilket påtalas i bland annat miljöprogrammet. Det finns dock brister i det befintliga kunskapsunderlaget, som inte hinner utredas under arbetet med den fördjupade översiktsplanen. Dessa brister kommer att identifieras i den fördjupade översiktsplanen, för framtida utredning.

Det befintliga kunskapsunderlaget har kompletterats med en analys av det kulturhistoriskt värdefulla odlingslandskapet runt Falun, utfört av konsultfirman KMV-forum. Detta material redovisas separat.

Brister i befintligt kunskapsunderlag

I utkanten av Falu tätort finns en del områden som har bebyggelse med kulturhistoriska värden men som inte finns utredda och bedömda i varken *Husen berättar* eller *Falubygden berättar.* Dessa områden behöver utredas och hanteras separat, utanför den fördjupade översiktsplanen. Det finns inte heller någon karaktärisering eller värdering av modernismens bebyggelse, vilket gör att denna typ av byggnader har ett bristfälligt bedömningsunderlag. Följande områden och byggnadskategorier är några av dem som inte är tillräckligt utredda:

- Främby
- Daglöstäkten
- Stenslund
- Övre och Nedre Norslund
- Slussen
- Järlinden
- Kvarnberget
- Slätta
- Karlbergs gård vid Bojsenburg
- Britsarvets bergsmansgård
- Manhem vid Svärdsjögatan
- Dalregementet
- Modernismens bebyggelse, d.v.s. byggnader uppförda mellan 1930 och 1980. (Utredning från Dalarnas Museum pågår.)

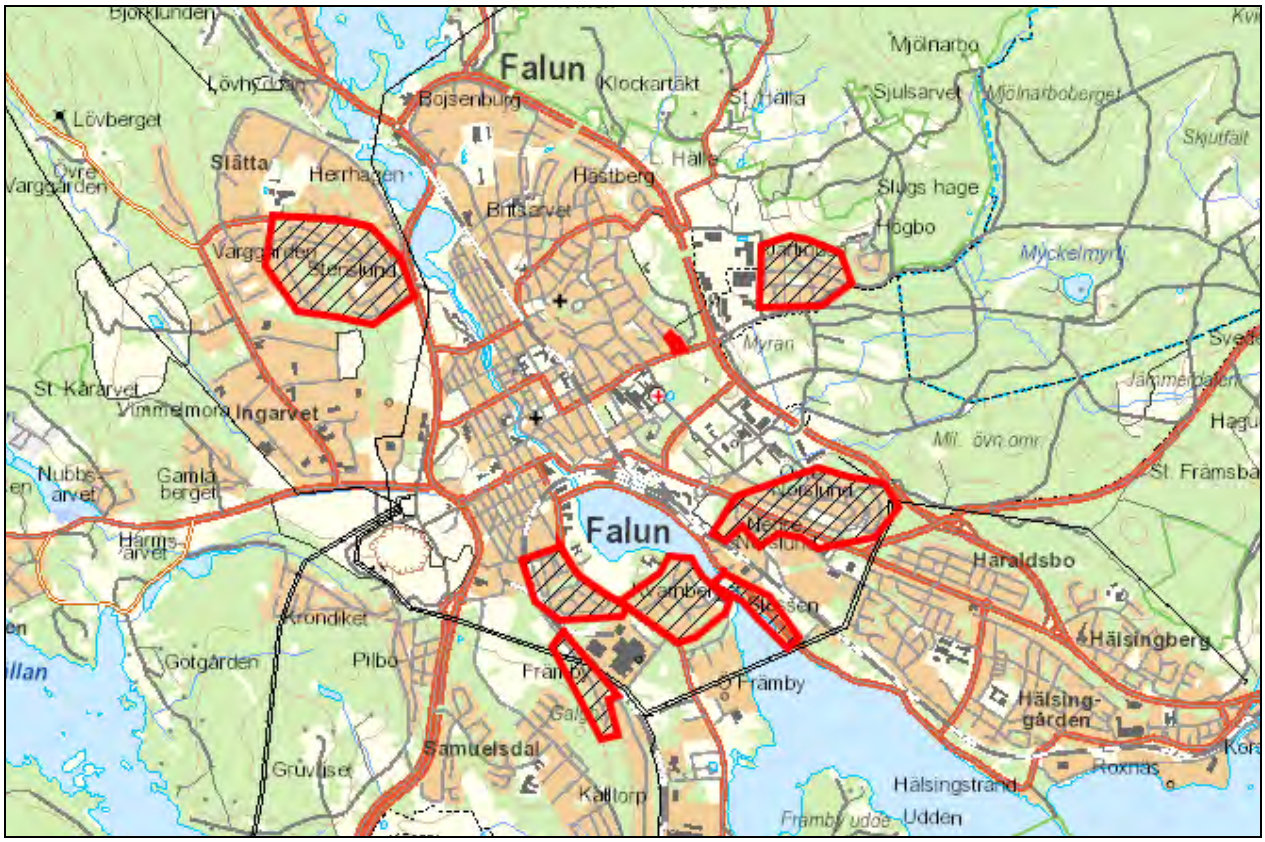

Områden vars kulturhistoriska värden behöver utredas.

Kartorna i kulturmiljöanalysen

Kartorna i kulturmiljöanalysen pekar ut kulturhistoriskt värdefulla områden i form av stadsdelar och bebyggelseområden utanför innerstaden samt områden som inte är tillräckligt utredda ur kulturhistorisk synpunkt. Dessutom finns kartskikt som redovisar kulturhistoriskt värdefulla stråk, parker och vägar inom området för den fördjupade översiktsplanen.

Informationen i kulturmiljöanalysens kartor kan kompletteras med information från *Falukartan* (se s.10). I *Falukartan* finns riksintresseområden för kulturmiljövården, området för Världsarvet Falun, områden från *Falubygden berättar,* övriga områden av intresse för kulturmiljövård, kulturreservat, fornlämningar och byggnadsminnen redovisade. Dessutom finns samtliga byggnader med tillhörande klassificering från *Husen berättar* redovisade i *Falukartan.*

Stadsdelar

Stadsdelarnas avgränsningar baserar sig på de avgränsningar som gjordes i *Husen berättar.* I kulturmiljöanalysens textdel beskrivs varje stadsdel och vilka förutsättningar och övergripande värden som finns inom respektive område. Därefter finns en beskrivning av varje stadsdel som resurs och vilka framtida utvecklingsmöjligheter som finns gällande ny- och ombyggnad. Varje område har också en karaktärsbeskrivning i tabellformat, som anger dominerande takformer, takmaterial, antal våningar, fasadmaterial och fasadkulör, samt fönstertyper och bebyggelsens placering på tomt.

Bebyggelsesområden

Landsbygdsområdena utgörs av bymiljöer och bebyggelseområden utanför staden, och avgränsningarna baserar sig på de avgränsningar som gjordes i *Falubygden berättar.* I kulturmiljöanalysens textdel beskrivs varje bymiljö och de förutsättningar och övergripande värden som finns inom respektive område. Därefter finns en beskrivning av varje bymiljö som resurs och vilka framtida utvecklingsmöjligheter som finns gällande ny- och ombyggnad. Varje område har också en karaktärsbeskrivning i tabellformat, som anger dominerande takformer, takmaterial, antal våningar, fasadmaterial och fasadkulör, samt fönstertyper och bebyggelsens placering på tomt.

Stråk, parker och vägar

Det finns också kartskikt till kulturmiljöanalysen som redovisar kulturhistoriskt värdefulla stråk, parker och vägar inom området för den fördjupade översiktsplanen. Detta material utgörs av sammanvägda bedömningar från olika dokument, och redovisas utförligare under respektive kapitel i kulturmiljöbilagan.

Falukartan

Falukartan är ett kunskaps- och planeringsunderlag för tjänstemän och politiker inom Falu kommun. I Falukartan finns nedanstående kartskikt som kompletterar kartmaterialet till kulturmiljöanalysen.

Riksintresseområde för kulturmiljövård

Riksintresseområde för kulturmiljövård är sådana områden som har så stora värden att de har nationell betydelse, och inte bara är betydelsefulla lokalt i Falun. Hanteringen av riksintressen framgår av förordningen om hushållning med mark och vattenområden (SFS 1998:896). Enligt förordningen är det Riksantikvarieämbetet som bedömer om ett område är av riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. miljöbalken. Områden av riksintresse pekas ut i en process där såväl statliga centrala myndigheter som länsstyrelser och kommuner är delaktiga. Det är kommunens uppgift att i översiktsplan redovisa riksintresseområdena och beskriva hur deras värden ska säkerställas.

Inom området för den fördjupade översiktsplanen finns följande riksintresseområden för kulturmiljövården med:

- Falun, riksintresse W 15
- Bergsgården – Österå, riksintresse W16
- Linnévägen, riksintresse W 17 (del av)
- Sundbornsåns dalgång, riksintresse W 20b (del av)

Byggnadsminnen

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får enligt Kulturmiljölagen 3 kap 1 § förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar. Inom området för den fördjupade översiktsplanen finns 17 byggnadsminnen:

- Bult Karl-Eriks stuga i Elsborg
- Gruvarbetarstuga i Östanfors
- Hammars konditori och rektorsbostaden
- Dalregementet I 13
- Falu gruva
- Creutz lave och konsthjulhus vid Falu gruva
- Falu rådhus
- Gamla Prostgården
- Herdins sköljbrygga
- Hults bergsmansgård
- Konsthallen i Falun
- Kronobränneriet
- Linnés bröllopsstuga vid Sveden
- Moriska gården i Grand hotell
- Munktellska huset
- Silverhyttan
- Thunströms köpmansgård

Kulturreservat

Skyddsinstrumentet kulturreservat infördes med miljöbalken 1999. Avsikten är att möjliggöra vård och bevarande av värdefulla kulturpräglade landskap. I ett kulturreservat kan hela områdets natur- och kulturmiljövärden skyddas och vårdas. Därmed omfattas byggnader, anläggningar, lämningar och marker – men även sådana värden som består av verksamheter, kunskaper och traditioner kan hanteras inom ramen för kulturreservatets förvaltning.

Inom området för den fördjupade översiktplanen pågår utredning av två kulturreservat, Harmsarvet som blir ett statligt kulturreservat, och Dikarbacken som blir ett kommunalt kulturreservat.

Länsstyrelsens utpekade odlingslandskap med natur- och kulturvärden

1994 upprättade länsstyrelsen ett länsprogram för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Det utgör en samlad redovisning av bevarandeintressena i ett långsiktigt perspektiv. Inom området för den fördjupade översiktsplanen finns tre utpekade områden: 25: Bergsgården-Österå, 27: Korsgården-Harmsarvet-Puttbo-Gruvriset och 28: Sundbornsån.

Kulturhistorisk bebyggelse

Kulturhistorisk bebyggelse är Falu kommuns egen bedömning av innerstadens bebyggelse. Bedömningarna baserar sig på bevarandeplanen för innerstaden *Husen berättar*, beskriven i

föregående kapitel. Falu kommun är positiv till förändring och utveckling inom områdena så länge förändringen anpassas till kulturvärdena och att kulturvärdena kan skyddas och bevaras.

Fornlämningar

Fornlämningar är spår efter mänsklig verksamhet. De kan till exempel utgöras av boplatser, gravfält, gruvor, kvarnar och kulturlager i medeltida städer. I kulturmiljölagen anges vad som är en fornlämning och därmed omfattas av lagskyddet. Fasta fornlämningar ska vara lämningar efter människors verksamhet under forna tider, de ska ha tillkommit genom äldre tiders bruk och vara varaktigt övergivna. Detta gäller dock inte en lämning som tillkommit 1850 eller senare, om inte länsstyrelsen gjort en särskild fornlämningsförklaring. Samma regler gäller för fartygslämningar. Så räknas till exempel ett ålderdomligt järnbruk som ännu är i drift inte som fornlämning i lagens mening, medan en hyttruin från samma tid gör det. I Falukartan redovisas samtliga fornlämningar, inkl. bevakningsobjekt, inom området för den fördjupade översiktsplanen.

Världsarvet Falun

Falun fick världsarvsstatus 2001 och är alltså enligt Unesco en av drygt 1000 platser i världen som är så viktig att den ska bevaras för all framtid. Staden var på 1600-talet en internationell stad med Sveriges största och modernaste arbetsplats - Falu Gruva. Den tekniska, politiska och sociala utvecklingen bidrog till formandet av dagens svenska industrisamhälle. Stora Kopparberget och landskapet runtomkring är idag ett unikt minne över Sveriges tidigaste historia som industrination. Världsarvet består av tre delar: gruvan, staden och den omgivande bergsmansbygden. Världsarvskommitténs motivering för utnämningen är att det historiska industrilandskapet kring Stora Kopparberget och Falun utgör ett av de främsta områdena i världen för gruvhantering och metallproduktion. Gruvdriften upphörde vid 1900-talets slut, men har genom många århundraden haft ett starkt inflytande på teknisk, ekonomisk, social och politisk utveckling i Sverige och Europa. I *Falukartan* redovisas avgränsningen för Världsarvet Falun.

Vad berättar texten om varje område?

Varje område presenteras på följande sätt:

Områdets förutsättningar

Beskrivning: En kort beskrivning av områdets innehåll, karaktär, ålder. Texterna baseras på sammandrag ur *Husen berättar* och *Falubygden berättar*, samt fältbesök.

Värden: Beskriver vad som är värdefullt och viktiga kännetecken.

Falu kommuns bedömning: Bedömning av värdet i en skala på tre.
1. *Högsta värde*. Ett helhetsområde som enligt PBL 8 kap 13 § bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Övervägande delen av byggnaderna inom området har särskilda eller stora kulturhistoriska värden. Området är utpekat som riksintresse eller ingår i Världsarvet Falun. Området får inte förvanskas.
2. *Mycket högt värde*. Många av byggnaderna inom området har stora kulturhistoriska värden. Byggander med särskilt kulturhistoriskt värde förekommer. Området kan ingå i riksintresseområde eller världsarvet.
3. *Högt värde*. Övervägande delen av byggnaderna inom området har kulturhistoriska och/eller miljöskapande värden. Byggander med särskilt eller stort kulturhistoriskt värde kan förekomma inom området.

Bedömningen berättar hur mycket av värdena samt kännetecken som är bevarade och oförstörda i ett område. Bedömningen berättar också hur stor andel av bebyggelsen som är oförvanskad eller på annat sätt har ett kulturhistoriskt värde.

Motiv riksintresse: Motiverande text för riksintresset. Utdrag ur rapportext från Länsstyrelsen Dalarna *Riksintressen för kulturmiljövården i Kopparbergs län (del Falun)* 1990.

Motiv för odlingslandskap med natur- och kulturvärden: Motiverande text för odlingslandskapet. Utdrag ur rapportext från Länsstyrelsen Dalarna. *Värdefulla odlingslandskap i dalarna. Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden i Kopparbergs län 1994:1.*

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Beskriver positiva särdrag i området som förhöjer kvalitéerna för dess användning.

Markanvändning: Hur området bör användas ur kulturhistoriskt perspektiv.

Struktur: Berättar om områdets speciella ordning som på ett konkret sätt bygger upp en helhet utifrån sina delar och som är viktig att ta hänsyn till.

Ny- och ombyggnad: Berättar om hur området kan utvecklas. Vilken typ av ny bebyggelse som kan tillkomma och hur nya samt befintliga byggnader bör se ut. (För innerstaden: se utförligare beskrivning i kapitlet om förhållningssätt till bebyggelsens färgmarkeringar).

Planer/skydd: Redogör för behov av ny detaljplan med bestämmelser om hur bebyggelsen ska förvaltas. När nya planer tas fram skall alltid kulturhistoriska värden säkerställas genom varsamhets- och skyddsbestämmelser (Plan- och bygglagen, PBL, 2 kap 6 §).
I. Detaljplan/skydd finns.
II. Detaljplan/områdesbestämmelser för DELAR av området bör tas fram.
III. Detaljplan/områdesbestämmelser för HELA området bör tas fram.
IV. Annan typ av skydd behövs.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: Berättar om vilka lagar och föreskrifter som specifikt berör kulturvärden och som gäller för ett område. Lagarna och föreskrifterna ger stöd att värna kulturvärden. Förutom dessa gäller Plan- och bygglagens generella formuleringar om skydd och varsamhet för kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

- PBL 8:13, Plan- och bygglagen: Anger att bebyggelsen är särskilt kulturhistoriskt värdefull och ska användas vid planläggning och bygglov/bygganmälan.

- BBR Boverkets Byggregler BBR19-20 (BFS 2011:26, 2013:14). Vid ombyggnad bör förundersökning ske för att utreda byggnadens kulturvärden och antikvarisk sakkunnig kan behöva anlitas vid genomförandet.

- Byggnadsminne enligt kulturmiljölagen, KML, 3 kap, och/eller förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Enskilt ägda och/eller statligt ägda byggnadsminnen är berörda. Länsstyrelsen respektive Riksantikvarieämbetet är tillståndsmyndighet.

- Fornlämning enligt kulturmiljölagen, KML, 2 kap: Fornlämning är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

- Kyrka/begravningsplats enlig kulturmiljölagen, KML, 4 kap: Kyrko- eller begravningsplats är berörd. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet.

- Kulturreservat enl. miljöbalken, MB: Länsstyrelsen eller kommunen är tillståndsmyndighet beroende på vem som beslutat om reservatet. Avsikten är att möjliggöra vård och bevarande av värdefulla kulturpräglade landskap. I ett kulturreservat kan hela områdets natur- och kulturmiljövärden skyddas och vårdas. Därmed omfattas byggnader, anläggningar, lämningar och marker – men även sådana värden som består av verksamheter, kunskaper och traditioner kan hanteras inom ramen för kulturreservatets förvaltning.

Förhållningssätt till bebyggelsens färgmarkeringar

All bebyggelse i innerstaden, som finns med i *Husen berättar,* har klassificerats i fem grupper ur ett kulturhistoriskt perspektiv. De olika färgmarkeringarna ger en indikation på hur byggnaderna ska hanteras i samband med om- och tillbyggnader och vilka lagrum som är tillämpbara.

- Grupp I a (blått): Byggnader av synnerligen stort kulturhistoriskt värde som åtnjuter lagligt skydd som byggnadsminne eller kyrkliga kulturminnen enligt Kulturmiljölagen, KML, kap. 3 och 4. Ändring av byggnaden kräver tillstånd från länsstyrelsen. Byggnaden eller del av byggnaden får inte rivas.
- Grupp I b (grönt): byggnader av särskilt kulturhistoriskt värde. Byggnaden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13§). Befintliga material, t.ex. fönster, dörrar, fasader mm ska bevaras. Befintliga material ska underhållas med traditionella metoder. Utbyte får endast ske av moderna tillägg eller skadade delar. Nya delar ska måttbeställas och anpassas till byggnadens karaktär och ursprung avseende utformning, dimension, material, hantverksmässighet mm. Arkitektoniska kvaliteter får inte ersättas av rationella standardutföranden. Bygganden eller del av byggnaden får inte rivas.
- Grupp II (rött): byggnader av stort kulturhistoriskt värde. Ändring av byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 8 kap 17§). Befintliga material, t.ex. fönster, dörrar, fasader mm, ska alltid i första hand bevaras. Vid utbyte ska nya delar måttbeställas och anpassas till byggnadens karaktär och ursprung avseende utformning, dimension, material, hantverksmässighet mm. Arkitektoniska kvaliteter får inte ersättas av rationella standardutföranden. Byggnaden bör inte rivas.
- Grupp III (gult): byggnader av kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värde. Ändring av byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 8 kap 17§). Vid utbyte av byggnadsdelar ska anpassning ske till byggnadens karaktär avseende utformning, dimension, material mm.
- Arkitektoniskt intressanta byggnader (grått): Modernare byggnader som ännu inte hunnit få något kulturhistoriskt värde, men som bedöms ha ett arkitektoniskt egenvärde. Ändring av byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 8 kap 17§). Vid utbyte av byggnadsdelar ska anpassning ske till byggnadens karaktär avseende utformning, dimension, material mm.

För landsbygdens bebyggelse har denna typ av klassificering inte utförts, och måste således ske individuellt vid prövning av bygglov och i planer.

Faluns stadsbyggnadskaraktärer

Äldre stadsbebyggelse

Exempel: Östanfors, Elsborg, Gamla Herrgården.

Trästadsdelarna utgör de äldsta bebyggelsestrukturerna i Falu tätort och består av småskalig trähusbebyggelse på små och oregelbundna tomter anpassade efter 1646 års stadsplan. Bostadshus och uthus är placerade i tomtgräns och sammanbinds av plank så att slutna innergårdar och gaturum bildas. Byggnaderna är i huvudsak 1-2 våningar med timmerstomme och träpanel. Falurött är den dominerande fasadkulören. Områdena är pittoreska och har en efterfrågad stadsstruktur för boende och en attraktion för turister. Utmaningar i denna struktur är brandrisk, dagens behov av större boyta och parkering samt standardiserade ombyggnader som urholkar bebyggelsens kvaliteter.

Tät kvartersstad

Exempel: Centrum, Prästtäkten, Övre Åsen.

Den täta kvartersstaden bygger på ett rutnätsmönster som är typiskt för många svenska stadscentrum. Den utgörs av kringbyggda kvarter, vanligen i 2-4 våningar, med bostäder och kontor i de översta och service och handel i bottenplan. Husen är av sten eller reveterat trä med inslag av tegel, betong och moderna skivmaterial. Den täta kvartersstaden bidrar till

stadskänslan och har en effektivmarkanvändning. Utmaningar är konkurrens om utrymme när moderna behov inrättas, samt standardiserade ombyggnader som urholkar den äldre bebyggelsens kvaliteter.

Gles kvartersstad

Exempel: Kämparvet, Lallarvet, Lustigknopp.

Den glesa kvartersstaden tillkom främst 1920-1970, när nya områden nära stadskärnan togs i anspråk. Flerbostadshusen i 2-4 våningar från denna tid karaktäriseras av hus i parkmiljö för att ge ljus, luft och effektiv markanvändning.

Blandad bebyggelse

Blandad bebyggelse omfattar villastadskaraktär, sommarvillor, egna hem och rad- och kedjehus. I områden med villastadskaraktär (Villastaden, Britsarvet, Kyrkbacken) byggdes de flesta husen under 1900-talets första årtionden. Fristående villor med mindre komplementbyggnader är placerade på stora tomter längs terränganpassade gator. Områden med villastadskaraktär är eftertraktade. Utmaningar är förtätningar och tillbyggnader.

Rad- och kedjehus finns insprängda bland äldre bebyggelse i områden med villatdsdskaraktär och gles kvartersstad. De har förekommit sedan 1940-talet och är enhetliga, grupperade hus i 1,5-2 våningar. Husgrupperna är ofta välplanerade i terrängen och trafikseparerade med samlade parkeringsplatser. Områdena har effektiv markanvändning och är fotgängarvänliga.

Landsbygd

Exempel: Morbygden, Bergsgården, Puttbo.

Bebyggelsestrukturen består av friliggande bergsmansgårdar, mindre bykärnor och spridd villabebyggelse i en jordbruksmiljö. Bergsmansgårdarna består av mangårdsbyggnad, i vissa fall flygelbyggnader och flera fristående eknomibyggnader. Friliggande villabebyggelse ligger främst i skogsbryn på avstånd från bergsmansgårdarna, elelr inom bymiljöer med bebyggelse av blandad ålder kombinerad med småskaliga industrier eller verksamheter. Lämningar efter gruvproduktion är många. I dagsläget förtätas landsbygden pga. efterfrågan på lugn, ett mångsidigt friluftsliv, möjlighet till hästhållning och vackra utblickar. Utmaningar är bilberoende, utspridd bebyggelse, och risken för ovarsam förtätning som urholkar efterfrågade kvaliteter.

Institutioner

Exempel: Länsstyrelsen, Kristinegymnasiet, Landstinget.

Institutionsmiljöer är uppbyggda kring en specifik verksamhet. Storskaligheten är nödvändig för de utrymmeskrävande funktionerna och visar även på institutionernas betydelse. Fasaderna mot gatan är ofta parkliknande och områdena innanför är parklika. Inom området för den fördjupade översiktsplanen ligger institutionerna insprängda i huvudsak i den täta och glesa kvartersstaden.

Verksamheter

Exempel: Born

Verksamhetsområden har varierande byggnadsstilar beroende på verksamhet, men består ofta av stora industrihus och lagerlokaler på asfalteade tomter. Områdena byggdes främst på 1970-1990-talen (ex. Ingarvet) men i Falun finns även äldre verksamhetsområden, t.ex. Falu Gruva och Born. Trafikmiljön inom dessa områden är ofta otydlig.

INNERSTADENS STADSDELAR

Britsarvet

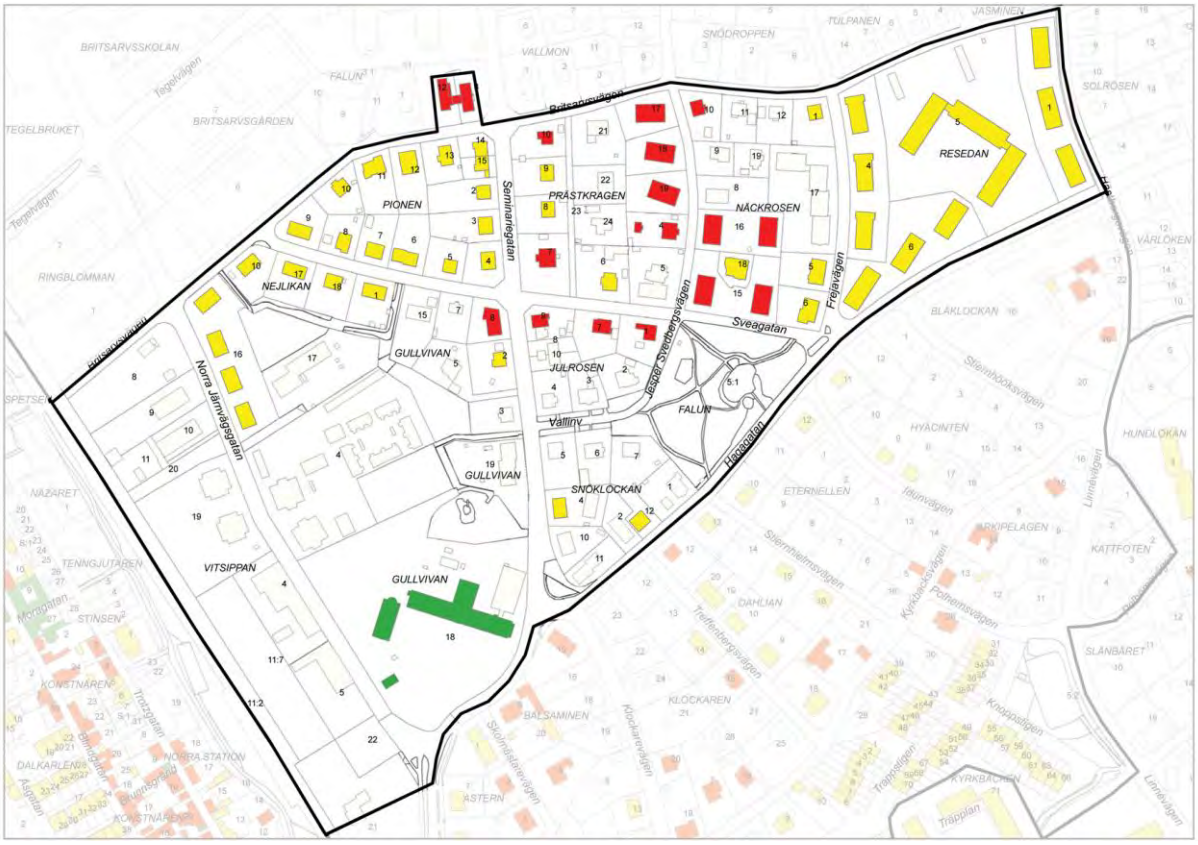

Området har sitt namn efter gården Britsarvet, som omnämns första gången 1452 och då ägdes av bergsfogden Hans Brännekettil i Varbo. Denna lantliga utkant av Falun började byggas ut med villor på 1920-talet. Här låg också handelsträdgårdar och de nyanlagda kvarteren fick namn från växtriket. I den östra delen av området, i kvarteren Prästkragen, Näckrosen och Resedan, uppfördes flerfamiljshus i två och tre våningar på 1940- och 50-talen.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Britsarvets herrgård i nyklassicistisk stil, en- och tvåfamiljhus från främst 1920- och 30-tal på stora tomter, flerbostadshus från 1940- och 50-tal, Falu folkskoleseminarium/Söderbaumska skolan från 1915. Nybyggda flerbostadshus samt småindustrier i områdets västra del. Varje grupp har relativt enhetligt utformade byggnader. Hagaparken som stadsdelspark.

Värden: Områdets struktur med tomter och anlagda trädgårdar formade efter gatunätet, byggnaders placering på tomten och byggnaders utformning. Stora villatomter och trädgårdar. Flerbostadshus med enkel och tidstypisk karaktär, stora gröna ytor mellan husen och inom bebyggelsegrupperna. Homogenitet inom bebyggelsegrupperna. Hagaparken. De spår av

områdets lantliga karaktär som fortfarande finns kvar i form av gröna stråk mm.
Småindustriers skala och karaktär.
Landmärken: Folkskoleseminariet/Söderbaumska skolan.
Siktlinjer: Vy mot Söderbaumska skolan från Leksandsinfarten vid gruvan/Gamla Berget och från Kopparbergs kyrka.
Stråk: -
Världsarvet: Britsarvets herrgård är områdets stamfastighet och en rest av en gammal bergsmansgård med tillhörande trädgård. Trädgården ligger utanför områdets avgränsning.
Residensstaden: Folkskoleseminariet/Söderbaumska skolan.

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ingår ej i riksintresse.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Varierad villabebyggelse med stora tomter i trädgårdsstadskaraktär och uppvuxen grönska samt flerbostadhus omgivna av grönytor skapar trivsam boendemiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Den befintliga strukturen bibehålles med oregelbundet gatunät, stora tomter formade efter gatustrukturen och grönytor mellan husen. Byggnaders placering på tomt.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av stort kulturhistoriskt värde eller miljöskapande värde. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Grönytor och parker (även kant av park), t.ex. Hagaparken och övriga rester efter områdets lantliga karaktär, eller andra ytor som bidrar till områdets kvaliteter ska ej bebyggas. Tomter i villastad bör ej styckas, då det påverkar områdets helhetskaraktär. I villastad förekommer ett bostadshus per fastighet samt fristående uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, med underordnad volym och karaktär. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Folkskoleseminariet/Söderbaumska skolan.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. De flesta planerna är föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade hus samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR.

Söderbaumska skolan

Gatuvy Britsarvet

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse/villastad samt gles kvartersstad och verksamheter.
Takform	Villabebyggelse med varierade takformer: sadeltak, valmade tak, brutna tak. Flerbostadshus 1900-talets mitt: sadeltak och valmade tak.
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	Villabebyggelse 1,5-2 våningar. Flerbostadshus 2-3 våningar.
Fasadmaterial	I huvudsak puts eller träpanel. Enstaka tegelbyggnader från 1900-talets mitt eller senare.
Fasadkulör	Flerbostadshus från 1900-talets mitt i mättade traditionella kulörer, något ljusare för 30-talets byggnader. Villabebyggelse i traditionella oljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment, samt falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprös, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Flerbostadshus fristående i park- eller tomtmiljö. Villabebyggelse fristående samt indragna från gatan.
Tomtavgränsning	Häckar och normalhöga staket.
Övrigt	Villor uppförda före 1930 präglas av viss reslighet.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Centrum

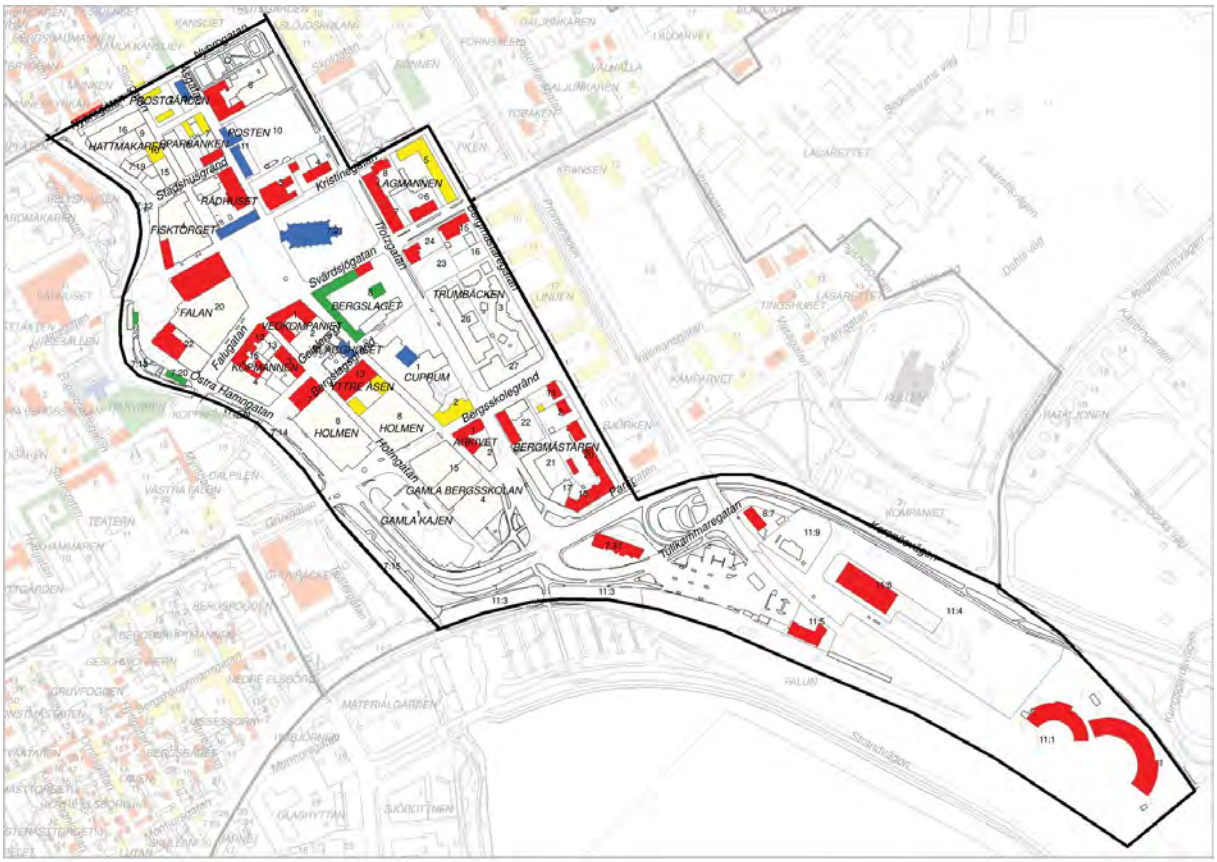

En rutnätsplan från 1646 utgör grundstrukturen för staden. Runt Stora Torget och längs Åsgatan, Falugatan och Holmgatan ligger äldre offentliga byggnader, institutioner och bostadshus, t.ex. Kristine kyrka, Rådhuset och Bergslagets byggnader. Prostgården, Hammars konditori, komministerbostaden och residenset uppfördes efter de två stadsbränderna 1761. På 1870-talet tillkom Stadshotellet som, tack vare Åsgatan, hade en direktförbindelse med den nya järnvägsstationen med stationshus från 1875. Invid torget uppfördes flera bankhus i slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet. Från 1960-talet och framåt ersattes en del av den småskaliga bebyggelsen med kvartersstora kontors- och varuhus, parkeringshus, parkeringsytor och breddade gator.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Stadsbebyggelse i puts eller tegel, generellt två till fyra våningar, i varierande ålder, från 1700-tal till nutid, uppförd efter 1600-talets rutnätsplan med Stora Torget, Kristine kyrka och Rådhuset i centrum. Delar av den äldre bebyggelsen ersatt av mer storskaliga affärs-, kontors- och bostadshus från 1960-, 1970- och 1980-talen. Flera byggnadsminnen. Faluån med Herdins sköljbrygga och stenskodda kajer, kantad av träd och parker. Stationsområde med stationsbyggnad, godsmagasin och lokstallar. Parken Kronbergs minne.

Värden: Bebyggelsens struktur och höjd, med byggnaders placering i kvartersgräns mot gata eller som kringbyggda eller delvis kringbyggda kvarter. Historisk bebyggelse med offentliga verksamheter. Homogen kvartersstruktur och blandad stadsbild med många välbevarade äldre

hus. Lokaler för verksamhet i bottenvåning (skyltfönster). Rutnätsplanen, Stora Torget med omgivande monumentbyggnader, kontakt med Å-rummet, parker. Herdins sköljbrygga. Stationsområdet med fristående bebyggelse knuten till järnvägen.
Landmärken: Kristine kyrka, stationsbyggnaden, lokstallarna, Magasinet.
Siktlinjer: Åsgatan in mot Rådhuset, Falugatan mot Kristine kyrka, kvartersstadens front (Johanssonska huset, kv Bergmästaren och kv Björken) från stationsområdet samt Gruvgatan mot Holmtorget.
Stråk: Å-rummet, Åsgatan.
Världsarvet: Stormaktstidens stadsbyggnadsideal manifesteras med Stora Torget, Kristine kyrka, Rådhuset och betydelsefulla byggnader placerade längs en huvudgata (Åsgatan) norrut. Bergslagets byggnader och slaggstenshusen Hammars och Munktellska gården. Falu-ån.
Residensstaden: Rådhuset och Kristine kyrka.

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Rutnätsplan från 1646, stadstorg med rådhus och stadskyrka, stenhus och slaggstensbyggnader. Monumentalbyggnader. Äldre struktur bevarad, trots omvandlingar vid 1900-talets mitt. Järnvägen med stationsområdet. Mindre del av området ligger utanför riksintresse.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Levande stadsmiljö för verksamheter och boende där parker och torg, å-rummet samt nya och historiska byggnader uppförda efter rutnätsplanen utgör viktiga kvalitéer för trivsel och turism.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Rutnätsplan bibehålles. Åsens placering som gör att rutnätsplanen bryts. Faluåns sträckning och utformning bibehålles som ett viktigt strukturelement. Tomtstorlekar inom respektive kvarter.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnadsminnen samt byggnader av särskilt eller stort kulturhistoriskt värde och miljöskapande värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala bibehålls. Byggnader placeras i tomtgräns/gatulinje som slutna kvarter och skall ha stenhuskaraktär. Balkonger placeras företrädesvis in mot gård. Traditionell gårdsbebyggelse kan vara av trä. Fasader inom kvarter skall brytas ned i mindre enheter för att minska monoton framtoning. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Vind kan i vissa fall inredas, under förutsättning att upplevelsen från gatan ej påverkas negativt. Innergårdar, parker och grönytor eller andra ytor som bidrar till områdets kvaliteter skall ej tas i anspråk för ny bebyggelse/förtätning. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall

underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Kristine kyrka, Rådhuset, Lokstallarna, Magasinet, Stationshuset. Stadsfronten mot stationsområdet.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är delvis föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade hus samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning, Kyrka/begravningsplats.

Falugatan med Stora Torget och Kristine kyrka.

Bebyggelse av blandad ålder runt och i närheten av Stora Torget.

Falanbiografen vid Fisktorget.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Tät kvartersstad
Takform	Sadeltak: vanliga, valmade och brutna. Säteritak. Flacka/platta tak på den moderna bebyggelsen.
Takmaterial	Vanligen 1- eller 2-kupigt lertegel eller falsad plåt (i enstaka fall av koppar) på den äldre bebyggelsen. Betongtegel förekommer på hus uppförda efter 1960. Skiffertak. Detaljer av kopparplåt på vissa tegeltak.
Antal våningar	Generellt 2-4 våningar. 2-3 våningar norr om Stora Torget, samt enstaka byggnader i en våning. Enstaka byggnader i 5 våningar längs Trotzgatan och bland den modernare bebyggelsen längs Holmgatan och Åsgatan. Modernare hus har lägre våningshöjder varvid det går in fler antal våningar på samma byggnadshöjd som de äldre husen.
Fasadmaterial	Puts (slät och sprit) generellt det vanligaste fasadmaterialet. Även äldre tegelhus. Den moderna bebyggelsen har vanligen tegel (rött, gult, mexitegel) eller moderna skivelement.
Fasadkulör	Ljusa eller mättade putskulörer baserade på naturliga pigment (beige, gult, rosa, rött, brandgult). Enstaka timmerhus med faluröda fasader.
Fönstertyper	Äldre hus vanligen korsformad eller T-formad mittpost, ibland kompletterade med spröjs. Spröjsade fönster. Bebyggelse efter 1930 vanligen fast mittpost utan spröjs eller perspektivfönster.
Placering på tomt	I tomtgräns som kringbyggda kvarter. Efter 1960-talets stadsomvandlingar även fyllda kvarter.
Tomtavgränsning	Enstaka normalhöga staket av trä eller smide, samt normalhöga häckar. Ett fåtal plank på korta sträckor.
Övrigt	Flera hus med huggna granitsocklar. Takkupor av traditionell karaktär förekommer, men sparsamt. Enstaka balkonger av lätt ”smideskaraktär” förekommer mot gata, samt enstaka hus från 1960- och 70-tal med indragna balkonger mot gata, men i huvudsak är balkonger ej placerade mot gata.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Holmtorget med bebyggelsen från 1900-talets mitt.

Johanssonska huset

Elsborg

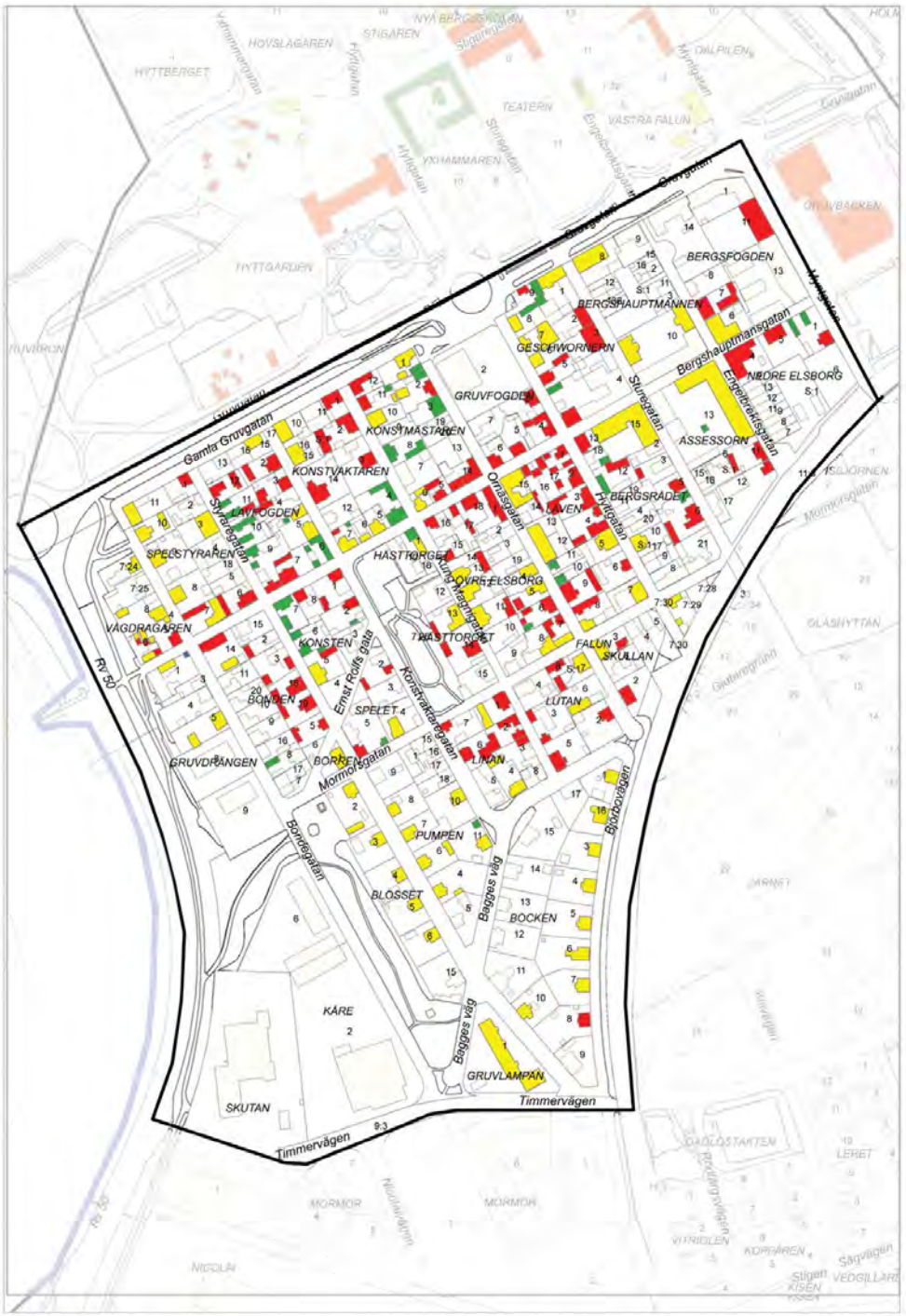

Stadsdelen Elsborg reglerades och bebyggdes från 1646 för att lösa bostadsbristen för gruvarbetarna. Tomterna blev små och stugorna enhetliga i utformning och placering. Stadsdelen drabbades inte av stadsbränderna 1761 och därför finns många äldre byggnader bevarade från tiden före bränderna. Tomterna är fortfarande vanligtvis små och oregelbundna och bebyggda med flera huskroppar, placerade i tomtgräns. Bostadshusen ligger med fasad i gatuliv och vanligtvis med ingång från gården. De gamla gruvarbetarstugorna vänder gaveln mot gatan. En del av gruvarbetarstugorna har byggts till så att de nu utgör en del av stommen i

en större byggnad. Husen sammanbinds av plank så att slutna gårdsmiljöer och gaturum uppstår. Villakvarteren söder om Mormorsgatan tillkom i början på 1900-talet efter då gällande villastadsideal med oregelbundet anlagda gator och stora tomter. Husen är fristående med brutna tak och tomterna omgärdas av staket eller häckar.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Äldre småskalig stadsbebyggelse av trä med tomt-, gatu- och byggnadsstruktur baserade på 1646 års rutnätsplan. Byggnader från 1600-talet kan finnas kvar. Bostadshus i gatulinjen och uthus längs tomtgräns. Området präglas av det äldre månghussystemet, där varje byggnad hade en enskild funktion. Plank förbinder husen så att slutna gårds- och gaturum bildas. Ränndalar med kullersten längs vissa gator. Hästtorget som ursprungligen fungerade som vattningsställe för forböndernas hästar. Söder om Mormorsgatan ligger ett villaområde från tidigt 1900-tal efter villastadsideal med fristående byggnader och stora tomter. Småindustrier.

Värden: Områdets struktur (rutnätsplan och villastad) och småskalighet. Månghussystem. Gatornas sträckning. Byggnaders skala, utseende och placering på tomt. Byggnaders patina, autenticitet och hantverksmässighet, som ofta går förlorad vid standardiserad ombyggnad och nybyggnation. Plank som skapar slutna gårds- och gaturum i områdets äldre delar, samt häckar eller staket av smide eller järn i villakvarteren. Trädgårdar och uppvuxna träd. Hästtorget. Småindustrieras skala och karaktär.
Landmärken: -
Siktlinjer: Ernst Rolfs gata mot Kristine kyrka.
Stråk: Bergshauptmansgatan.
Världsarvet: Gruvarbetarstugor, småskalig bebyggelse med tillhörande månghussystem för gruv- och hyttarbetare.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde. Hela området utgör område av särskilt kulturhistoriskt värde.

Motiv riksintresse: Rutnätsplan från 1646. Småskalig trähusbebyggelse. Små tomter avgränsade av uthus eller plank. Flertalet gruvarbetarstugor. Elsborgs slott och Bult Karl Eriks stuga. Området ligger i huvudsak inom riksintresseområde.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Attraktiv historisk bebyggelse med småskaliga trähus och smala gator vilket ger höga boendekvaliteter. Viktig besöksmiljö som del i Världsarvet Falun och angränsande till besöksmålet Falu gruva.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Rutnätsplan respektive villastadskaraktär bibehålles i respektive del av området. Små tomter med kringbyggda gårdstun med bostäder och uthus respektive fristående villor bibehålles. Plank respektive staket omgärdar gårdstun enligt rådande principer.

Ny- och ombyggnad: Område av särskilt kulturhistoriskt värde där den övervägande delen av bebyggelsen har kulturhistoriskt värde i någon form. Många byggnader har *särskilt* kulturhistoriskt värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala och områdets småskalighet bibehålls. Bebyggelse placeras i tomtgräns. Uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, ska ha underordnad volym och karaktär. Uthus med kulturhistoriskt värde bör ej ersättas av nya bostadsbyggnader. Vid brand av enstaka byggnader eller hela kvarter återuppförs ny bebyggelse av motsvarande karaktär som befintliga byggnader. Tomter bör ej styckas eller sammanläggas. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Planer/skydd: I. Detaljplan / skydd finns.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Äldre stadsbebyggelse norr om Mormorsgatan, blandad bebyggelse/villastad söder om Mormorsgatan.
Takform	Generellt sadeltak, men valmade och brutna tak förekommer.
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Fasadmaterial	Äldre stadsbebyggelse och villabebyggelse generellt med träpanel, men enstaka hus med putsade fasade förekommer. Flerbostadshusen i nordöstra hörnet generellt putsade, men några har klätts med träpanel.
Fasadkulör	Övervägande falurött, men traditionella oljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment förekommer.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lösspröjs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	I gatuliv/tomtgräns.
Tomtavgränsning	Äldre stadsbebyggelse avgränsas med plank. Villabebyggelse avgränsas med häckar och staket.
Övrigt	Tydlig småskalighet och stor variationsrikedom i den äldre stadsbebyggelsen. Månghussystem.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Gruvstugor som vänder sina gavlar mot gatan i Elsborg.

Villor från tidigt 1900-tal i den södra delen av Elsborg.

Gamla Herrgården

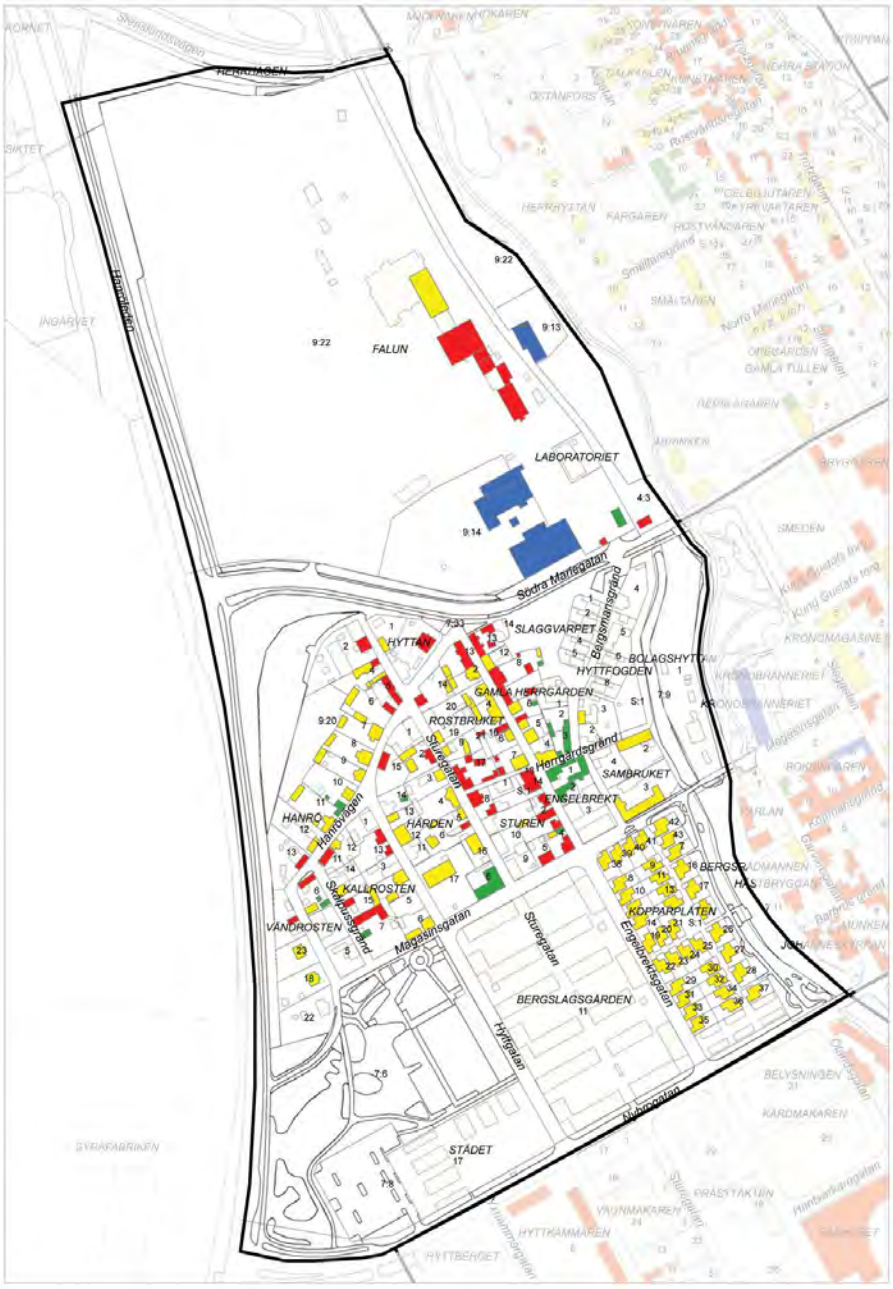

Gamla Herrgården reglerades enligt 1646 års stadsplan. Stadsdelen har aldrig drabbats av brand vilket innebär att det finns timrade byggnader bevarade från denna äldsta tid. Området domineras idag av tvåvåningshus av trä. Husen ligger i gatuliv med rödfärgade plank emellan. Gårdarna är små och med många byggnader. Söder om Magasinsgatan revs den äldre bebyggelsen på 1960-talet och ersattes med flerfamiljshus i form av trevåningshus och kedjehus med modern arkitektonisk gestaltning.

Gatorna har kvar sin ursprungliga bredd om åtta meter och längs husen ligger ränndalar av kullersten. Skålpussgränd är fortfarande en grusväg. Hanrövägen har sin krokiga, medeltida sträckning bevarad.

Norr om Hanrövägen ligger ett industriområde med kopparvitriolverk i slaggblock och tegel från 1917, koppar- och zinkhytta med en mäktig skorsten, grindstuga med vällingklocka, en kraftstation byggd i tegel 1899 och den forna silverhyttan från 1884. I åns stränder kan lämningar av äldre kopparhyttor skönjas.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Äldre småskalig stadsbebyggelse av trä med tomt-, gatu- och byggnadsstruktur baserade på 1646 års rutnätsplan. Hanrövägen har bevarad medeltida sträckning anpassad efter topografin. Byggnader från 1600-talet kan finnas kvar. Bostadshus i gatulinjen och uthus längs tomtgräns. Området präglas av det äldre månghussystemet, där varje byggnad hade en enskild funktion. Plank förbinder husen så att slutna gårds- och gaturum bildas. Ränndalar med kullersten längs vissa gator. Inblandning av småindustrier i bostadsområdet Gamla Herrgården, t.ex. Hiertners möbelverkstad. Söder om Magasinsgatan trevåningshus från 1971, samt kedjehus i falurött med modern arkitektonisk gestaltning, uppförda inom ramen för miljonprogrammet. Faluån med stränder, gångstråk, hyttlämningar och broar. Norr om Hanrövägen ligger ett äldre industriområde med fd kopparvitriolverk, koppar- och zinkhytta och silverhytta, äldre lämningar efter kopparhyttor samt forskningsanläggningen Stora Research med byggnader från 1920- till 1980-talet. Slagghögar inom området Born samt i norra delen av trästadsdelen Gamla Herrgården.

Värden: Områdets struktur och småskalighet norr om Magasinsgatan. Byggnaders utseende och placering på tomt. Byggnaders patina, autenticitet och hantverksmässighet, som ofta går förlorat vid standardiserad ombyggnad och nybyggnation. Plank som skapar slutna gårds- och gaturum. Trädgårdar och uppvuxna träd. Gatornas sträckning och beläggning. Modernt formgivna kedjehus med homogen karaktär. Kopplingen till Faluån. Industribebyggelsen i området Born. Slagghögarna. Inblandning av småindustrier i bostadsområdet. Småindustriers skala och karaktär.
Landmärken: Skorstenen vid zinkhyttan.
Siktlinjer: Långgatorna.
Stråk: Å-rummet.
Världsarvet: Gruvarbetarstugor, småskalig bebyggelse med tillhörande månghussystem för gruv- och hyttarbetare. Industrilämningarna och byggnaderna inom Born-området. Slagghögarna.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde (norr om Magasinsgatan) samt 3. Högt värde söder om Magasinsgatan. Hela området norr om Magasinsgatan utgör område av *särskilt* kulturhistoriskt värde.

Motiv riksintresse: Hanrövägens medeltida sträckning. Stadsplan från 1646. Småskalig trähusbebyggelse. Små tomter avgränsade av uthus eller plank. Byggnader överstiger sällan två våningar. Enstaka bevarade gruvarbetarstugor. Vass-Britas gård med timmer färgat av roströken. Området ligger i huvudsak inom riksintresseområde.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Attraktiv historisk bebyggelse med småskaliga trähus och smala gator vilket ger höga boendekvaliteter. Viktig besöksmiljö som del i Världsarvet Falun. Koppling till Faluån med promenadstråk och historiska lämningar.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Faluåns sträckning och utformning bibehålles då den är ett viktigt strukturelement**.** Rutnätsplan respektive den medeltida Hanrövägen bibehålles, liksom gatubeläggning med grus och ränndalar där sådana förekommer. Små tomter med kringbyggda gårdstun med bostäder och uthus bevaras. Plank omgärdar gårdstun enligt rådande principer. Fristående industribyggnader inom Born-området.

Ny- och ombyggnad: Området mellan Magasinsgatan och Södra Mariegatan är av särskilt kulturhistoriskt värde där den övervägande delen av bebyggelsen har kulturhistoriskt värde i någon form. Många byggnader har *särskilt* kulturhistoriskt värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala och områdets småskalighet bibehålls. Bebyggelse placeras i tomtgräns. Uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, ska ha underordnad volym och karaktär. Uthus med kulturhistoriskt värde bör ej ersättas av nya bostadsbyggnader. Vid brand av enstaka byggnader eller hela kvarter återuppförs ny bebyggelse av motsvarande karaktär som befintliga byggnader. Tomter bör ej styckas eller sammanläggas. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Ur kulturhistorisk synpunkt bör området Born inte förtätas på ett sådant sätt att upplevelsen av industriområdet påverkas. Slagghögarna ska bevaras. Ny bebyggelse skall ej tillåtas för nära industribebyggelsen, och får ej vara så hög att den konkurrerar med dessa. Upplevelsen av Å-rummet ska inte påverkas. Det finns en av kommunfullmäktige antagen fördjupad översiktsplan som beskriver områdets förtätningsmöjligheter.

Söder om Magasinsgatan kan nya byggnader tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Kvalitativa parker och grönytor ska ej bebyggas. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Industribebyggelsen inom området Born.

Gatuvy Gamla Herrgården

Herrgårdsgränd och gården Vass-Britasmed de svartbruna fasaderna färgade av roströken.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Trästadsdelen Gamla Herrgården har skydd som säkerställer områdets kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Äldre stadsbebyggelse i området mellan Magasinsgatan och Södra Mariegatan. Kvartersstad i kv Bergslagsgården. Blandad bebyggelse/kedjehus i kv. Kopparplåten. Verksamheter (äldre industri/kontor) i området Born norr om Södra Mariegatan.
Takform	Äldre stadsbebyggelse har generellt sadeltak, men valmade och brutna tak förekommer. Kvartersstad: platta tak. Kedjehus: sadeltak.
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	Äldre stadsbebyggelse samt kedjehus i 1-2 våningar. Kvartersstad: 2-3 våningar.
Fasadmaterial	Äldre stadsbebyggelse och kedjehus generellt med träpanel, men enstaka hus med putsade fasade förekommer. Kvartersstad i rött lertegel.
Fasadkulör	Övervägande falurött, men traditionella oljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment förekommer.
Fönstertyper	Äldre stadsbebyggelse har fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprös, felaktiga proportioner). Miljonprogram har perspektivfönster samt fönster med förskjuten, fast mittpost (vädringsfönster).
Placering på tomt	Äldre stadsmiljö placering i gatuliv/tomtgräns. Miljonprogram gles placering i gatuliv samt inom kvarteret parallella längor med mycket grönyta mellan.
Tomtavgränsning	Äldre stadsbebyggelse avgränsas med plank. Friliggande enstaka villabebyggelse avgränsas med häckar och staket. Miljonprogram ingen tomtavgränsning.
Övrigt	Tydlig småskalighet och stor variationsrikedom i den äldre stadsbebyggelsen. Kedjehus och miljonprogram helt homogen karaktär.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15. Vid komplettering och ombyggnad av de moderna kedjehusen bör särdragen i byggnadsstilen värnas.

Kyrkbacken

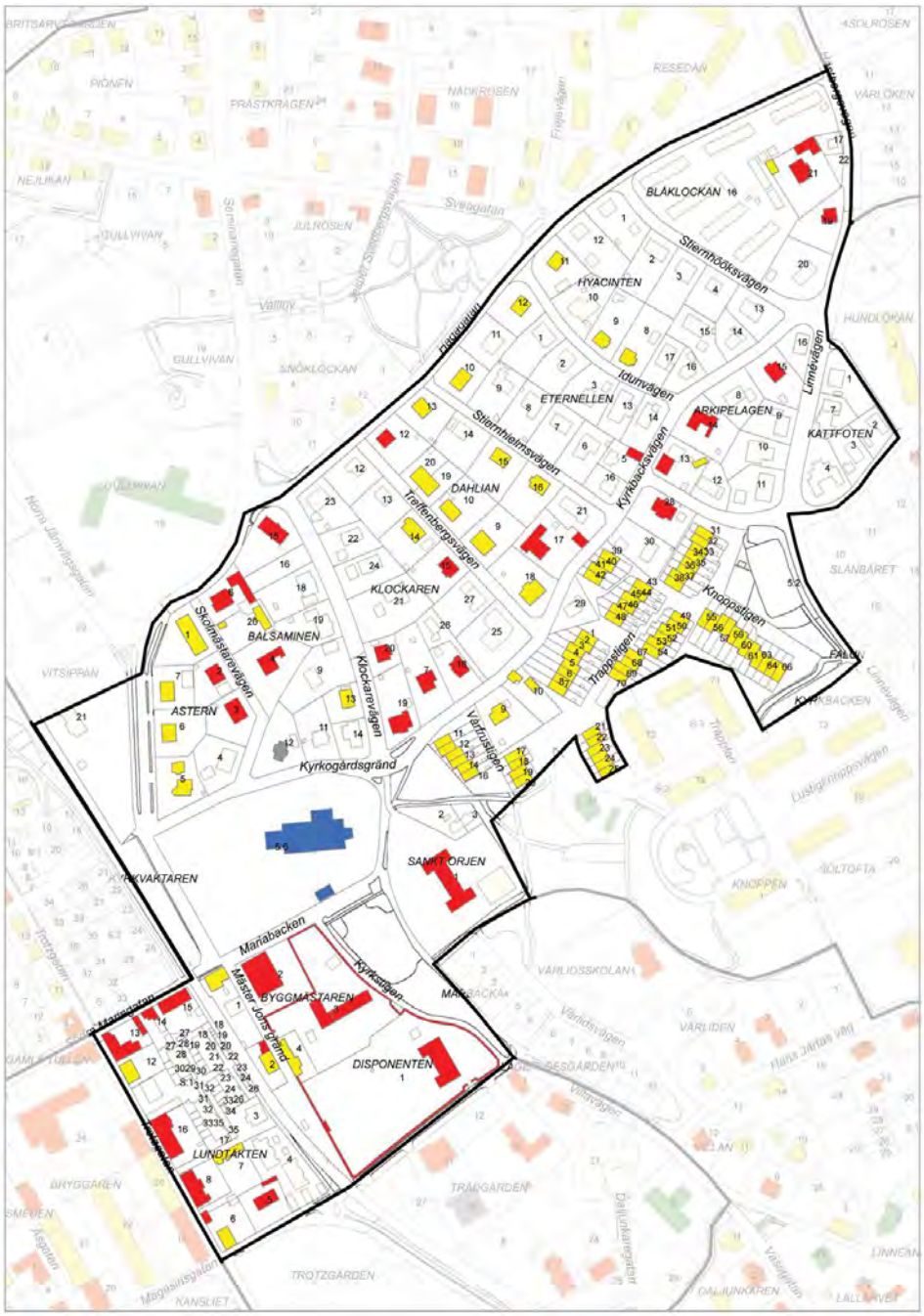

Stora Kopparbergs kyrka invigdes 1471, men har bevarade delar från 1300-talet och är därmed den äldsta bevarade byggnaden i Falun. Området präglas av uppvuxen grönska och domineras av kyrkan och större institutionsbyggnader, bland annat före detta sockenstugan och två äldre seminariebyggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Nordöst om kyrkan ligger friliggande villor på stora tomter och ett radhusområde från 1970-talet.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Medeltida kyrka i parkmiljö, äldre institutionsbyggnader, friliggande villor från i huvudsak 1920- och 1930-tal på stora tomter samt radhus från 1970-tal i sammanhängande radhusområde.

Värden: Områdets struktur med tomter och anlagda trädgårdar formade efter gatunätet, byggnaders placering på tomten och byggnaders utformning. Stora villatomter och trädgårdar. Sammanhängande parkstråk som ger området grön karaktär. Radhus med enkel, enhetlig och tidstypisk karaktär. Kopparbergs kyrka som Faluns äldsta byggnad. Stora institutionsbyggnader. Mariabacken/Kyrkbacksvägen, som är den gamla (eventuellt medeltida) vägen mot Sundborn över Hobborn och Sjulsarvet.
Landmärken: Stora Kopparbergs kyrka.
Siktlinjer: Vy mot Stora Kopparbergs kyrka från Leksandsinfarten vid gruvan/Gamla Berget.
Stråk: Mariabacken/Kyrkbacksvägen som är en del av den gamla vägen till Sundborn.
Världsarvet: Kopparbergs kyrka, Disponentvillan med tillhörande slaggstensmur.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1 Högsta värde (söder om Kyrkogårdsgränd) och 3. Högt värde (norr om Kyrkogårdsgränd).

Motiv riksintresse: Kopparbergs kyrka som ursprungligen var sockenkyrka för Stora Kopparbergs socken. Folkskollärarinneseminariet som var ett av de första i landet, senare omvandlat till disponentbostad. Landstingsseminariet i karaktärsfull tegelarkitektur. Bebyggelse inbäddad i lummiga trädgårdar.
Endast områdets södra del ingår i riksintresset.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Villabebyggelse i trädgårdsstadskaraktär och uppvuxen grönska skapar trivsam boendemiljö. Vacker kyrko- och begravningsplats som bidrar till områdets grönskande karaktär. Friliggande institutionsbyggnader i parkmiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Den befintliga strukturen bibehålles med oregelbundet vägnät och stora tomter med villastadskaraktär. Institutionsbyggnader på stora tomter med parkkaraktär.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av stort kulturhistoriskt värde eller miljöskapande värde. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Grönytor och parker (även kant av park), eller andra ytor som bidrar till områdets kvaliteter ska ej bebyggas. Tomter i villastad bör ej styckas, då det påverkar områdets helhetskaraktär. I villastad förekommer ett bostadshus per fastighet samt fristående uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, med underordnad volym och karaktär. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull

bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Kopparbergs kyrka, Disponentvillan på Disponenten 1 samt fd sockenstuguan på Sankt Örjen 1.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), Fornlämning, Kyrka/begravningsplats.

Villor i området Kyrkbacken

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse: villastad samt radhus. Institutioner.
Takform	Varierade takformer: branta och flacka sadeltak, valmade tak, brutna tak.
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	1-2 våningar
Fasadmaterial	I huvudsak puts (spritputs och slät puts) eller träpanel. Enstaka tegelbyggnader. Mexitegel från 1900-talets mitt eller senare.
Fasadkulör	Röd slamfärg, ljusa eller mättade oljefärger samt ljusa eller mättade putskulörer baserade på traditionella färgskalor. Många av radhuslängorna från 1970-talet fortfarande tidstypiskt färgsatta i färgstarka kulörer som brunt, orange och gult och rött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Villabebyggelse fristående samt indragna från gatan. I kv Lundtäkten placering i gatulinjen/tomtgräns.
Tomtavgränsning	Häckar och normalhöga staket. Värdefull slaggstensmur (ej putsad) omringar kv Disponenten.
Övrigt	Villor uppförda före 1930 präglas av viss reslighet.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Kämparvet

Området var nästan helt obebyggt fram till slutet av 1800-talet. På 1860-talet byggdes Promenaden med en planerad sträckning mellan den nya järnvägsstationen och Stora Kopparbergs kyrka, efter förebild från boulevarderna i Paris. Järnvägen från Falun till Rättvik drogs parallellt med Promenaden och invigdes 1890. Enligt nya stadsplaner på 1870-talet gjordes gatorna 12 meter breda och husen lades sex meter in på tomtgräns. Området bebyggdes utmed Promenaden och Bergmästaregatan med större flerfamiljsvillor, de flesta numera rivna och ersatta med hyreshus från sent 1950-tal till 1980-tal. Flera av villorna i den östra delen, som uppfördes i början på 1900-talet, är ritade av Klas Boman och präglade av

tidens aktuella arkitekturstil, jugend. Dessa stora tomter är omgivna av ett lågt staket eller en häck. På varje tomt finns i regel bara en enda stor byggnad. I detta område finns många träd som ger ett mycket grönt intryck. I kvarteren som förnyats med flerfamiljshus har äldre praktträd bevarats från tiden då de stora flerfamiljvillorna fanns kvar.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Promenaden, villor från tidigt 1900-tal ritade av Klas Boman, flerbostadshus i grupper från 1950- till 1980-tal. Varje grupp har relativt enhetligt utformade byggnader. Fd. Tingshus från 1910 och Nisserska huset från 1896, som inrymde Falu arbets- och försörjningsinrättning. Begravningsplats (Kämparvets kyrkogård från 1860-talet) och anlagda parkmiljöer från tidigt 1900-tal.

Värden: Områdets struktur med Promenaden och 12 meter breda gator. Tomter med anlagda trädgårdar, byggnaders placering på tomten och byggnaders utformning. Stora villatomter och trädgårdar. Flerbostadshus med tidstypisk karaktär, stora gröna ytor mellan husen och inom bebyggelsegrupperna. Begravningsplats och parkmiljöer runt Kullen och Vasaparken skapar lummighet och grönska.
Landmärken:
Siktlinjer: Promenaden, kvartersstadens front (Johanssonska huset, kv Bergmästaren och kv Björken) från infarten Korsnäsvägen.
Stråk: Svärdsjögatan.
Världsarvet:
Residensstaden: Tingshuset och Nisserska huset utgör en del av ett stråk med viktiga institutionsbyggnader (Regementet, sjukhuset, Kristinegymnasiet, gamla länsfängelset osv).

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Ingår ej i riksintresse.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Representativ villabebyggelse på stora tomter med uppvuxen grönska samt flerbostadhus omgivna av grönytor skapar trivsam boendemiljö. Breda gator och parker skapar grönskande karaktär.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Gatustrukturen med Promenaden och breda gator utgör grunden för området och skall bibehållas. Den befintliga strukturen med stora tomter och grönytor mellan husen bibehålls. Parker och kyrkogårdar bevaras. Friliggande villor på grönskade tomter.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av stort kulturhistoriskt värde eller miljöskapande värde. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Vind kan i vissa fall inredas, under förutsättning att upplevelsen från gatan ej påverkas negativt. Innergårdar, parker och grönytor bör ej tas i anspråk för ny bebyggelse. Ombyggand och

underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Kvartersstadens front (Johanssonska huset, kv Bergmästaren och kv Björken).

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Fornlämning, Kyrka/begravningsplats.

Böndernas hus

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Gles kvartersstad
Takform	Flerbostadshus från 1900-talets mitt sadeltak (även assymmetriska sadeltak). Äldre bebyggelse sadeltak och valmade tak.
Takmaterial	Betongtegel, lertegel, falsad plåt.
Antal våningar	Flerbostadshus från 1900-talets mitt i 3-6 våningar, enfamiljshus och äldre bebyggelse i 1-2 våningar.
Fasadmaterial	Puts, tegel och träpanel.
Fasadkulör	Puts i beiga och gula toner samt mättat rött och ljusrosa. Rött tegel. Ljusa eller mättade oljefärger baserade på traditionella färgskalor.
Fönstertyper	Perspektivfönster och fönster med assymmetrisk fast mittpost (vädringsfönster) på flerbostadshusen från 1900-talets mitt. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter.
Placering på tomt	Flerbostadshus med gles placering inom kvarteret, indragna från gatan. Äldre byggnader fristående placering, indragna från gata.
Tomtavgränsning	Flerbostadshusen ingen avgränsning. Äldre bebyggelse häckar eller normalhöga staket.
Övrigt	Flerbostadshusen har homogen karaktär inom grupperna. Trädplanteringar med allékaraktär längs Promenaden.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15. Vid komplettering och ombyggnad av flerbostadshusen från 1900-talets mitt bör särdragen i byggnadsstilen värnas.

Villa i Kämparvet

Gamla Tingshuset i Kämparvet

Lallarvet

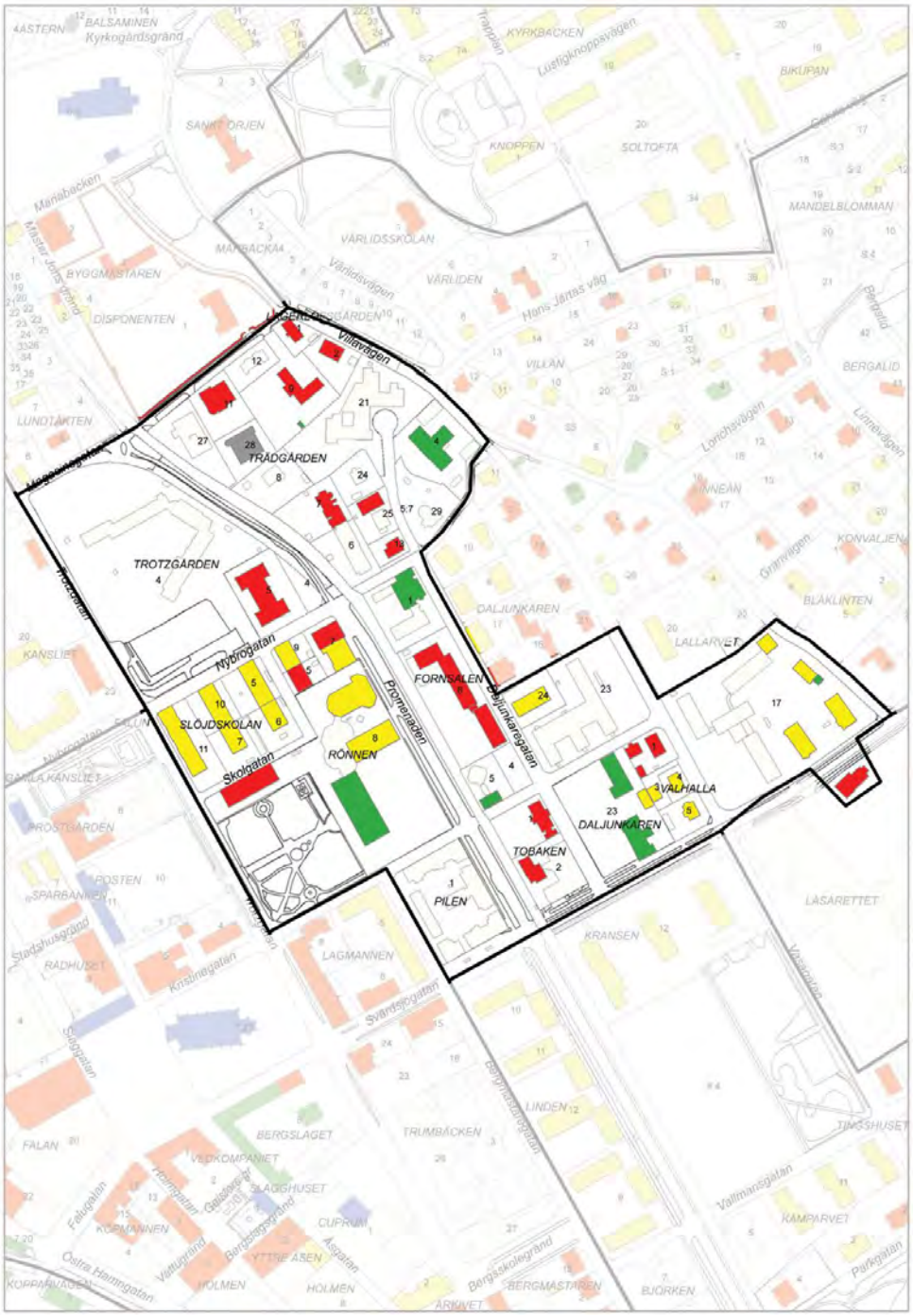

Området domineras av stora institutioner, bland annat Kristinegymnasiet från 1865, före detta flicklöroverket Valhalla från 1903, gamla länsfängelset från 1848, Kristinehallen från 1980-talet, Östra skolan och Landstinget. Bostadsbebyggelsen är varierande och av varierande ålder och karaktär. En del magnifika villor av varierande ålder. Kvarteren längs Trotzgatan domineras av tre våningar höga hyreshus från 1930- och 40-talen. Kvarteret Fornsalen domineras av ett tidstypiskt större flerfamiljshus uppfört på 1950-talet i gult tegel och med intressanta detaljer. Kvarteret Pilen utgörs till fullo av ny bebyggelse från 1990-talet i postmodernistisk arkitektur. Området är lummigt och har många stora och vackra träd. Även

Läroverksparken bidrar till den lummiga karaktären. På 1860-talet byggdes Promenaden med en planerad sträckning mellan den nya järnvägsstationen och Stora Kopparbergs kyrka, efter förebild från boulevarderna i Paris. Järnvägen från Falun till Rättvik drogs parallellt med Promenaden och invigdes 1890.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Äldre och monumentalt utformade institutionsbyggnader av varierande ålder, såsom Kristinegymnasiet i anlagd parkmiljö, flickläroverket Valhalla, gamla länsfängelset, Östra skolan och Landstinget. Bostadsbebyggelse av varierande ålder och karaktär, både magnifika villor och moderna flerbostadshus. Promenaden.

Värden: Bebyggelsens struktur med friliggande institutionsbyggnader blandat med bostadsbyggnader av varierande ålder. Bebyggelsens utformning från flera tidsåldrar med hög arkitektonisk kvalitet. Läroverksparken som bidrar till områdets lummighet. Promenaden.
Landmärken: gamla länsfängelset, Kristinegymnasiet.
Siktlinjer: Promenaden.
Stråk: Svärdsjögatan.
Världsarvet:
Residensstaden: Länsfängelset, Kristinegymnasiet.

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Rutnätsplan från 1646. Stenhus. Monumentalbyggnader. Äldre struktur delvis bevarad, trots omvandlingar vid 1900-talets mitt. Ihrmanska villan i karaktärsfull tegelarkitektur.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Varierad bostadsmiljö där historiska institutionsbyggnader och parker är viktiga kvaliteter för trivsamt boende. Stråk där många boende och besökare rör sig.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Gatustrukturen med Promenaden utgör grunden för området och skall bibehållas. Den befintliga strukturen med stora tomter och grönytor mellan husen bibehålls. Grönskande tomter. Parker och gröna stråk bevaras.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av särskilt eller stort kulturhistoriskt värde och miljöskapande värde. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs eller byggs för. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala bibehålls. Många av byggnaderna i området är fristående och står med gavel mot gatan samt har stenhuskaraktär. Traditionell gårdsbebyggelse kan vara av trä. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Vind kan i vissa fall inredas, under förutsättning att upplevelsen från gatan ej påverkas negativt. Innergårdar, parker och grönytor skall ej tas i anspråk för ny bebyggelse. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt.

Kristinegymnasiet

Kvarteret Fornsalen

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Gamla länsfängelset, gamla Östra folkskolan (Trotzgården 5), Läroverket, Valhalla och Flickskolan.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Gles kvartersstad och institutioner.
Takform	Sadeltak, valmade tak, brutna tak.
Takmaterial	Lertegel, falsad plåt, skiffertak. En del betongtegel har ersatt äldre lertegel.
Antal våningar	1-3 våningar
Fasadmaterial	Övervägande fasader i puts och tegel. Enstaka träpanel förekommer.
Fasadkulör	Puts i beiga och gula toner samt en byggnad med karaktäristisk turkos puts. Ljusa eller mättade oljefärger baserade på traditionella färgskalor.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Gles och fristående placering inom kvarteren. Byggnader ligger indragna från gatan eller med gavel mot gata.
Tomtavgränsning	Flerbostadshusen ingen avgränsning. Äldre bebyggelse häckar eller normalhöga staket av trä eller järn.
Övrigt	Trädplanteringar med allékaraktär längs Promenaden.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15. Vid komplettering och ombyggnad av flerbostadshusen från 1900-talets mitt bör särdragen i byggnadsstilen värnas.

Lustigknopp

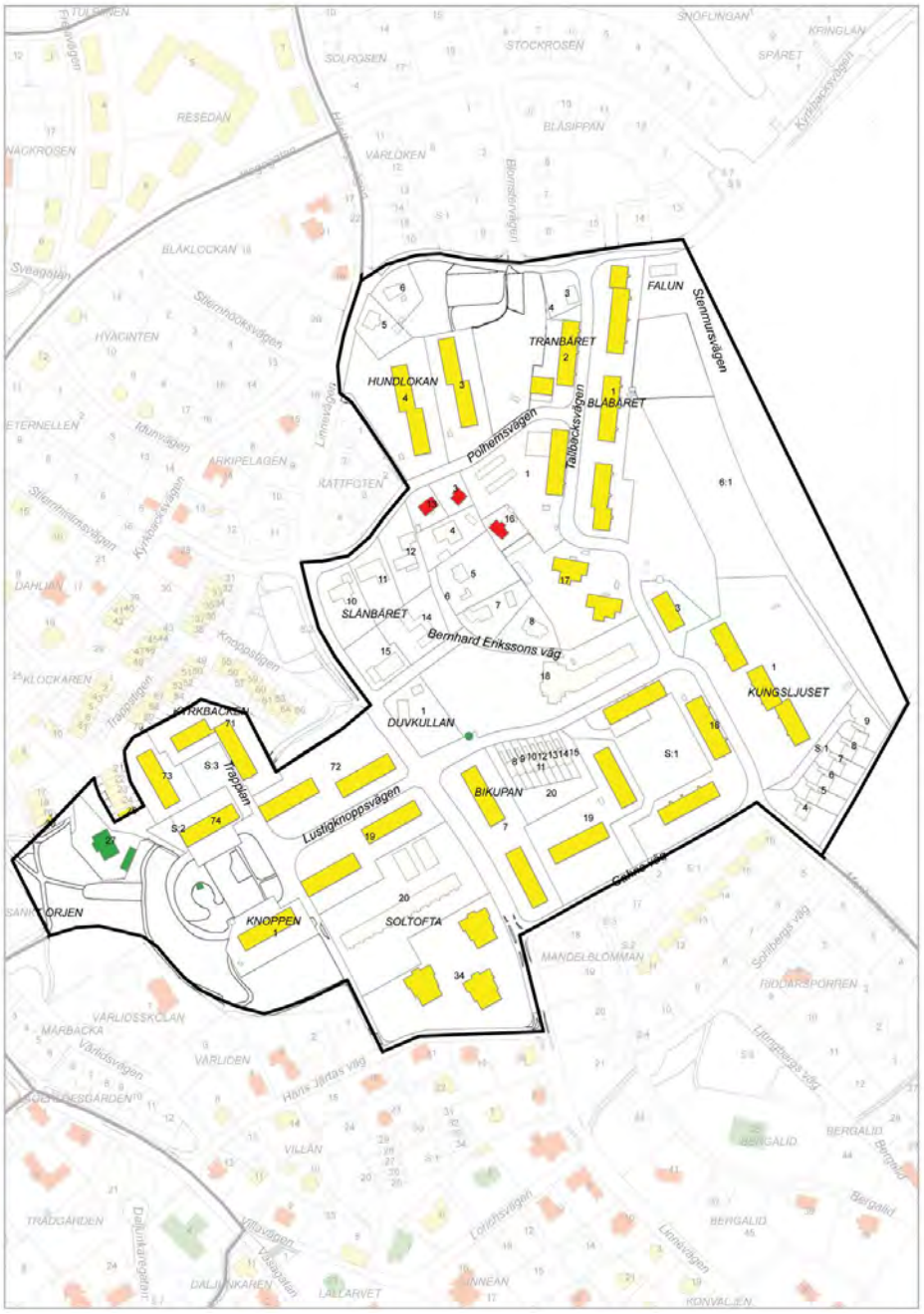

Området domineras idag av flerfamiljshus i tre våningar, uppförda på 1940-, 50- och 60-talen. Några flerfamiljshus i kvarteret Soltofta byggdes i början på 1970-talet och ersatte en större villa med samma namn. Före detta vattenreservoar med bevarat pumphus.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Flerbostadshus i tre våningar uppförda 1940-, 50-, 60-, och 70-talen. Varje grupp har relativt enhetligt utformade byggnader. Enkel och tidstypisk arkitektur med omsorgsfull utformning. Stora gröna ytor mellan husen. Enstaka villor, några äldre men de flesta från senare delen av 1900-talet.

Värden: Bebyggelsens struktur med stora gröna ytor inom och mellan bebyggelsegrupperna, som är en del av områdenas medvetna planering. Enhetlig bebyggelseutformning inom grupperna med tidstypisk arkitektur och material. Enstaka äldre välbevarade trähus. Pumphuset. Gamla Lustigknopp.
Landmärken:
Siktlinjer: Vy från det gamla pumphuset ut över stan.
Stråk:
Världsarvet:
Residensstaden:

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ingår ej i riksintresse.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Enhetliga bebyggelseområden med arkitektoniska kvaliteter i trivsamma grönskande lägen.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Strukturen med bebyggelse i grönstråk med stora grönytor mellan bebyggelsen bibehålls.

Ny- och ombyggnad: Område där huvuddelen av bebyggelsen har miljöskapande värde. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Områdets grönstruktur med stora grönytor mellan husen är en viktig del av områdets karaktär. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Innergårdar, parker och grönytor skall ej tas i anspråk för ny bebyggelse. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse:
Pumphuset. Gamla Lustigknopp.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkeade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Gles kvartersstad
Takform	Sadeltak och valmade tak.
Takmaterial	Genomgående lertegel. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	3 våningar generellt. Enstaka byggnader i 4 våningar, samt enstaka lägre byggnader.
Fasadmaterial	Puts, samt rött och gult tegel. Enstaka hus med träpanel.
Fasadkulör	Beige, mättade gula och oranga kulörer.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter, centrerade eller förskjutna (med vädringsfönster). Flertalet fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster).
Placering på tomt	Flerbostadshus fristående i parkmiljö.
Tomtavgränsning	Ingen.
Övrigt	Flertalet tallar och enstaka andra träd bevarade mellan bebyggelsen.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Flerbostadshus vid Lustigknopp. Foto Lars-Gunnar Svärd.

Prästtäkten

I avgränsningen för området Prästtäkten ingår den gamla stadsdelen Västra Falun. Prästtäkten var i äldre tider Faluns främsta hantverkarstadsdel. 1633 flyttades Kopparvågen till Hälsingtorget. Längs Gruvbäcken, som tidigare rann genom området, låg flera kopparhyttor. Bäcken är numera kulverterad. På Hyttgården, bakom Västra Skolan, kvarstår fem hyttkamrar som tillsammans med senare tillkommen anpassad bebyggelse utgör en kulturhistoriskt värdefull miljö. Den Karlströmska gården vid Gruvgatan är en komplett gruvarbetargård som

har kvar sitt utseende från sent 1800-tal. Den storskaliga Västra skolan uppfördes 1915 efter ritningar av stadsarkitekten Klas Boman. Kvarteren utmed Gruvgatan har rivits och till viss del ersatts med nybyggnader. De tidigare småskaliga och enkla trähusen norr om Kristinegatan har så gott som helt ersatts med nybebyggelse. Många av kvarteren präglas av moderna bostadshus från senare delen av 1900-talet. I kvarteret Hyttkammaren finns två flerfamiljshus i trä uppförda av Kopparstaden i början på 2000-talet.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Bebyggelse uppförd efter rutnätsplan, med undantag av Hyttgården. Institutionsbyggnader blandat med bostadsbebyggelse av varierande karaktär och ålder. Polishuset, Kulturhuset Tio14 och Dalarnas Museum är exempel på modernistisk arkitektur. Kopparvågen, Gamla brandstationen, Medborgarhuset, Västra skolan och Konsthallen är institutioner med högt kulturhistoriskt värde och Halldinska gården, Dikmanska gården och Karlströmska gården är exempel på olika typer av äldre bostadsbebyggelse.

Värden: Bebyggelsens struktur i rutnätsplan. Kvarterens utformning och bebyggelsestruktur. Varierande hustyper och höjder, i huvudsak 1-3 våningar. Bebyggelsens tidstypiska utseende. Hyttgården med anslutning till de stora slaggvarpen. Kopplingen till Faluån, med parker, torg, gångstråk och stenskodda kanter.
Landmärken: Västra skolan, Gamla brandstationen.
Siktlinjer: Gruvgatan. Vyn mot slagghögarna från Gruvrondellen. Vy mot Medborgarhuset. Långgatorna.
Stråk: Å-rummet. Stigaregatan.
Världsarvet: Slagghögarna, gruvarbetarbostäder i Hyttgården, Kopparvågen, slaggstensbyggnaderna Halldinska gården, gamla Falu Kuriren-huset samt Västra Falun 1. Dikmanska gården.
Residensstaden: Polishuset, Dalarnas museum.

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde i stråket längs Stigaregatan. Övriga området 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Området mellan gruvan och staden. Lämningar efter hyttor, rostar mm längs Gruvbäcken, som tidigare gick här. Stora slaggvarp. Hitflyttad gruvarbetargård samt äldre hyttkammare, dvs övernattningsstugor.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Stadsmiljö för verksamheter och boende där parker, torg och ån utgör viktiga kvaliteter för trivsel, identitet och turism. Viktig förbindelselänk mellan staden och gruvan, kärnan i Världsarvet Falun.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Rutnätsplanen bibehålls. Bebyggelse som håller sig inom befintliga höjder, 1-3 våningar. Avrivna tomter bebyggs inom rutnätsplanen. Faluåns sträckning och utformning bibehålles.

Egnellska huset

Kopparvågen vid Hälsingtorget.

Ny- och ombyggnad: Område med byggnader av särskilt eller stort kulturhistoriskt värde och miljöskapande värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare, förutom de avrivna äldre kvarteren där nybebyggelse är positivt. Vind kan i vissa fall inredas, under förutsättning att upplevelsen från gatan ej påverkas negativt. Innergårdar, parker och grönytor skall ej tas i anspråk för ny bebyggelse. Nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Befintlig höjdskala bibehålls. Byggnader placeras i tomtgräns/gatulinje som slutna kvarter. Inom området finns både trähus och hus med stenhuskaraktär, och tillkommande bebyggelse anpassas efter rådande struktur inom kvarteret. Balkonger placeras företrädesvis in mot gård. Traditionell gårdsbebyggelse kan vara av trä. Fasader inom kvarter skall brytas ned i mindre enheter för att minska monoton framtoning. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Västra skolan, Kulturhuset Tio14, Polishuset, Dalarnas museum, Kopparvågen, småhusbebyggelsen på Hyttgården, Medborgarhuset med Medborgarplatsen.

Planer/skydd: II: Detaljplan för delar av området behöver tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning.

Västra skolan.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Tät kvartersstad
Takform	I huvudsak sadeltak, brutna och valmade förekommer. Enstaka modernare hus med flacka tak.
Takmaterial	Lertegel och falsad plåt vanligast.
Antal våningar	2-3 våningar vanligast, men även 1 våning förekommer, liksom något enstaka 4-, 5- och 6-våningshus. Modernare hus har lägre våningshöjder varvid det går in fler antal våningar på samma byggnadshöjd som de äldre husen.
Fasadmaterial	I huvudsak puts, men träpanel och timmer förekommer. Enstaka hus med moderna skivmaterial och tegel (gult och rött).
Fasadkulör	Ljusa eller mättade putskulörer liksom oljefärgskulörer i traditionella kulörer samt falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lösspröjs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	I gatulinje samt tomtgräns som kringbyggda kvarter. I Hyttgården fristående byggnader mitt på tomt.
Tomtavgränsning	Enstaka plank förekommer, liksom enstaka häckar, annars ingen avgränsning.
Övrigt	Enstaka vädringsbalkonger kan förekomma på äldre hus. Modernare hus har i vissa fall balkonger (även inglasade) mot gatan.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Dikmanska gården.

Villastaden

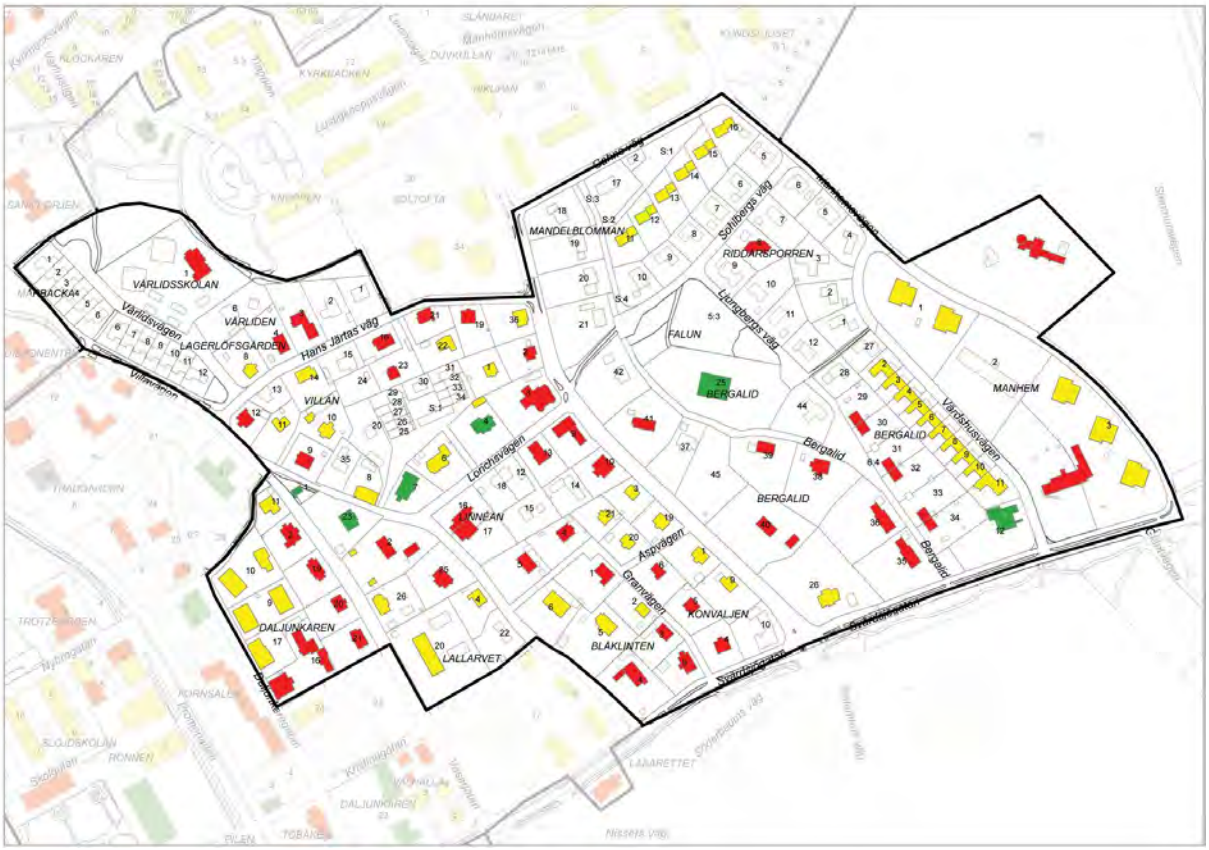

Stadsdelen var i äldre tider praktiskt taget obebyggd. Det nya villakvarteren började bebyggas åren kring 1900 och en av de första villorna var disponenten Erik Johan Ljungbergs egen slottsliknande bostad, Villa Bergalid. Under 1900-talets tre första decennier uppfördes i Villastaden en rad tidstypiska och ståtliga villor, flera av dem ritade av stadsarkitekten Klas Boman. Bergslaget uppförde flera bostäder för sina anställda, främst i kvarteret Bergalid. I början på 1960-talet uppförde Kopparstaden vid Manhemsvägen fem stycken lägre punkthus med hyreslägenheter. Skogskyrkogården anlades efter ritningar av stadsarkitekten Erik Lundgren och invigdes 1938. Den har senare utvidgats i etapper. Den nuvarande bebyggelsen är i stort den ursprungliga.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Trädgårdsstad med oregelbundna tomter och slingrande vägnät från de första decennierna på 1900-talet. Stora och representativa villor omgivna av stora trädgårdstomter inramade av häckar eller staket. Bebyggelse med rik arkitektonisk utformning och individualitet, i trä eller reveterat trä, vanligen i två våningar. Villorna karaktäriseras av olika arkitekturstilar alltifrån jugend, nationalromantik och nyklassicism till funktionalism och mer moderna villor eller radhus. I kvarteret Bergalid uppförda Bergslaget högkvalitativa tjänstemannabostäder som speglar 1910- och 20-talens ambitioner att bygga enhetlig villabebyggelse inspirerad av 1700- och 1800-talens svenska småstäder.

Villastaden karaktäriseras av stora, friliggande villor på generösa tomter.

Värden: Områdets struktur med stora oregelbundna tomter och slingrande vägnät. Tidstypiska och påkostade villor i olika arkitektoniska stilar på stora tomter. Olika bebyggelsegruppers homogenitet inom kvarteret Bergalid.
Landmärken:
Siktlinjer:
Stråk:
Världsarvet: Bergalid med tillhörande tjänstemannabostäder. Ättiksfabriken.
Residensstaden:

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Tidstypiska och ståtliga villor från 1900-talets början, flera av dem ritade av stadsarkitekt Klas Boman. Villa Bergalid, Erik Johan Ljungbergs disponentvilla. En mängd intressanta villor från 1900-1930, uppförda för välbeställda falubor. Byggnaderna präglade av en rik arkitektonisk formgivning och individualitet. Stora och lummiga tomter med indragna byggnader. Oftast två våningar. Bebyggelsen är tämligen oförändrad från ursprunget. Stadsdelen är mycket representativ för det tidiga 1900-talets villabyggande i Falun och för de arkitekter som verkade här.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Villabebyggelse med höga arkitektoniska kvaliteter i trädgårdsstadskaraktär som skapar trevlig boendemiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Den befintliga strukturen bibehålls med stora oregelbundna tomter och huvudbyggnader. Grönskande trädgårdar. Tomter bör ej styckas.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av särskilt eller stort kulturhistoriskt värde och miljöskapande värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Tomter i villastad bör ej styckas, då det påverkar områdets helhetskaraktär. I villastad förekommer ett bostadshus per fastighet samt fristående uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, med underordnad volym och karaktär. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergalid.

Planer/skydd: III. Detaljplan för hela området behöver tas fram. Befintliga planer är föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse/villastad. Större andel nyare bebyggelse öster om Linnévägen.
Takform	Villabebyggelse med varierade takformer: sadeltak, valmade tak, brutna tak. Modernare villor även platta tak
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	Villabebyggelse 1-2 våningar, vanligen 1,5-2. Enstaka flerbostadshus i 3-4 våningar.
Fasadmaterial	I huvudsak puts eller träpanel (rik panelarkitektur vanligt). Fjällpanel förekommer. Enstaka tegelbyggnader och byggnader i mexitegel från 1900-talets mitt eller senare del.
Fasadkulör	Villabebyggelse i traditionella oljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment, samt falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprös, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	I huvudsak fristående villabebyggelse med bostadshus indragna från gatan. Enstaka flerbostadshus fristående i park- eller tomtmiljö.
Tomtavgränsning	Häckar och normalhöga staket.
Övrigt	Villor uppförda före 1930 präglas av viss reslighet. Stora tomter.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Östanfors

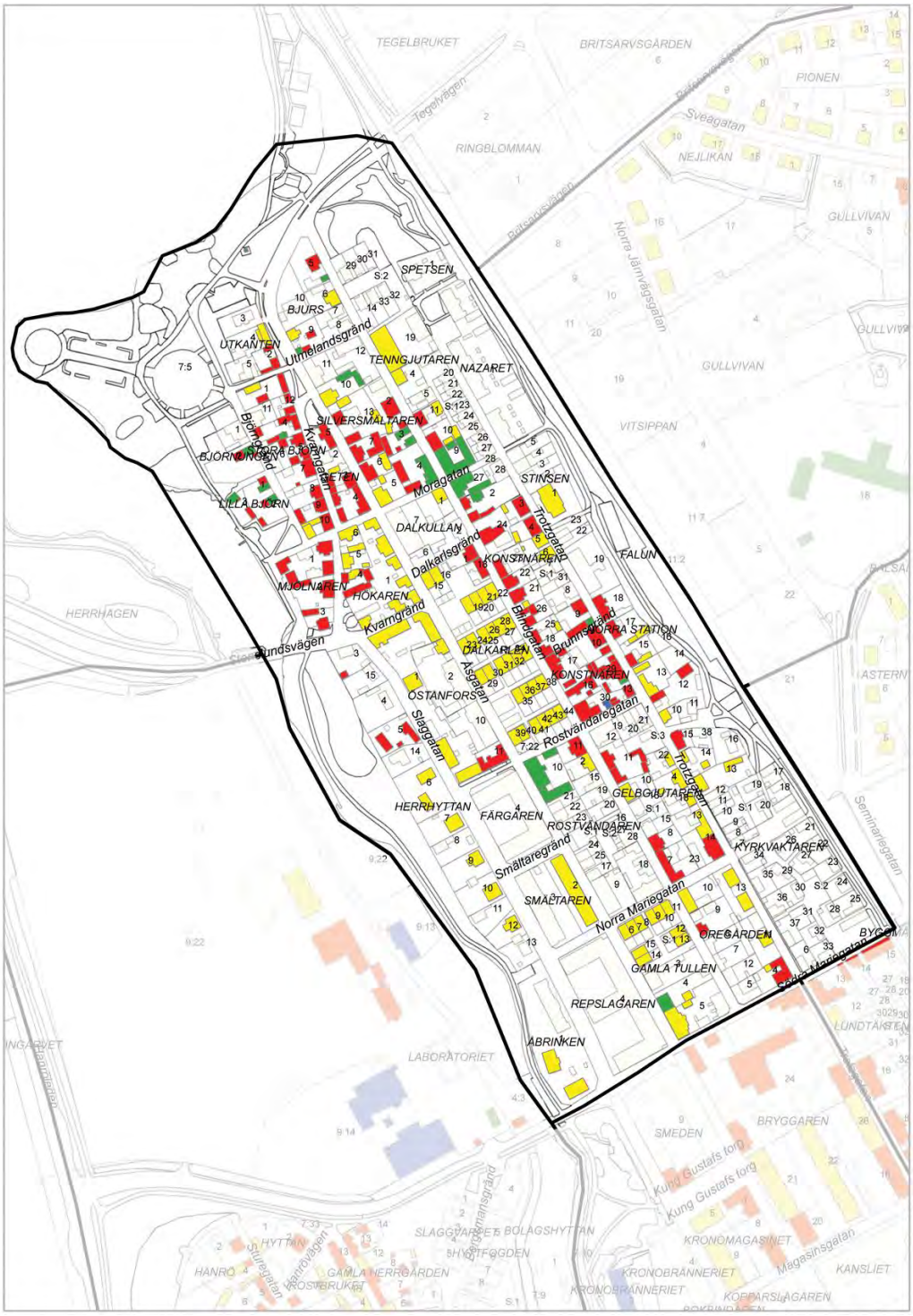

Enligt 1628 års karta var området bebyggt upp till nuvarande Rostvändaregatan. Området norr om Moragatan medtogs inte i 1646 års stadsplan vilket innebär att området kring Kvarngatan än idag har kvar sina gamla, troligen medeltida, gatusträckningar. Vid 1600-talets mitt bodde här gruv- och hyttarbetare samt några småhantverkare. Under 1700-talet tillkommer en rad bergsmän som bygger sina stadsgårdar i Östanfors. Konstnären Carl Larsson med familj

Byggnad från tidigt 1900-tal i Östanfors.

Modern bebyggelse som anpassats till den äldre bebyggelsen i området.

bodde från 1907 på Blindgatan 48 och hade där sitt skolhushåll för barnens skolgång under vinterhalvåret. Ännu idag domineras området av låg och småskalig trähusbebyggelse. Ett flertal gruvarbetarstugor finns bevarade. Bostadshusen ligger med fasad i gatuliv och uthusen är byggda i tomtgräns. Det finns flera flerfamiljshus i trä uppförda åren kring sekelskiftet 1900, i enkel snickarglädjestil. Östanfors har också många bostadshus uppförda under 1900-talets senaste decennier. Dessa är i allmänhet anpassade till den äldre miljön och smälter in i den äldre omgivningen.

Mellan husen finns vanligtvis röda träplank med svarta portar. Gatorna har i stort kvar sin gamla bredd om åtta meter. I området finns några gränder kvar som förr ledde till brunnar längs åsen. Gränderna är smala och Brunnsgränd endast cirka en meter på sitt smalaste ställe. Längs husen finns sedan gammalt ränndalar av kullersten på vissa ställen.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Gatu- och tomtstruktur i huvudsak baserad på 1646 års rutnästplan, men med medeltida inslag. Äldre småskalig stadsbebyggelse av trä, byggnader från 1600-talet kan finnas kvar. Området präglas av det äldre månghussystemet, där varje byggnad hade en enskild funktion. Anpassad modern bebyggelse insprängd mellan de äldre husen. Bostadshus i gatulinjen och uthus längs tomtgräns. Plank förbinder husen så att slutna gårds- och gaturum bildas. Ränndalar med kullersten längs vissa gator. Inblandning av småindustrier i bostadsområdet, t.ex. Strömbergs mekaniska verkstad.

Värden: Områdets struktur (rutnätsplan och medeltida gator) och småskalighet. Månghussystem. Gatornas sträckning och beläggning. Byggnaders utseende och placering på tomt. Byggnaders patina, autenticitet och hantverksmässighet, som oftast går förlorad vid standardiserad ombyggnad och nybyggnation. Plank som skapar slutna gårds- och gaturum. Trädgårdar och uppvuxna träd. Anpassad modern bebyggelse. Inblandning av småindustrier i bostadsmiljö, tex. Strömbergs mekaniska verkstad.
Landmärken:
Siktlinjer: Åsgatan mot Kristine kyrka. Långgatorna.
Stråk: Åsgatan med Gettorget. Blindgatan.
Världsarvet: Gruvarbetarstugor, småskalig bebyggelse med tillhörande månghussystem för gruv- och hyttarbetare. Slaggstenshus: Lindska gården och gamla Tullhuset.
Residensstaden:

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde. Hela området utgör område av *särskilt* kulturhistoriskt värde.

Motiv riksintresse: Småskalig trähusbebyggelse med byggnader från 1600-talet och senare. Kring Kvarngatan, Björngränd och Gettorget rester av den oreglerade medeltidsstrukturen. I övrigt reglerad efter rutnätsplanen från 1646. Under 1970-talet revs en del av bebyggelsen och ersattes med delvis anpassad modern bebyggelse.

Buskenströmska bergsmansgården i Östanfors.

Gruvarbetarstugor vid Björngränd i Östanfors.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Attraktiv historisk bebyggelse med småskaliga trähus och smala gator vilket ger höga boendekvaliteter och en viktig besöksmiljö. Koppling till Faluån med promenadstråk och historiska lämningar.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Rutnätsplan respektive medeltida gator bibehålles, liksom gatubeläggning med grus och ränndalar där sådana förekommer. Små tomter med kringbyggda gårdstun med bostäder och uthus bibehålls. Plank omgärdar gårdstun enligt rådande principer. Faluåns sträckning och utformning bibehålls då den är ett viktigt strukturelement**.**

Ny- och ombyggnad: Helhetsområde av särskilt kulturhistoriskt värde där den övervägande delen av bebyggelsen har kulturhistoriskt värde i någon form. Många enskilda byggnader har *särskilt* kulturhistoriskt värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala och områdets småskalighet bibehålls och månghussystemet värnas. Bebyggelse placeras i tomtgräns. Uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, ska ha underordnad volym och karaktär. Uthus med kulturhistoriskt värde bör ej ersättas av nya bostadsbyggnader. Vid brand av enstaka byggnader eller hela kvarter återuppförs ny bebyggelse av motsvarande karaktär som befintliga byggnader. Tomter bör ej styckas eller sammanläggas. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.

Planer/skydd: I. Detaljplan / skydd finns.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Äldre stadsbebyggelse med vissa inslag av kvartersstad i kv. Repslagaren, Smältaren och Färgaren. Verksamheter.
Takform	Sadeltak, men valmade och brutna tak förekommer.
Takmaterial	Genomgående lertegel, samt enstaka hus med falsad plåt. Lertegel i flera fall bytt mot betongtegel, vilket är olämpligt.
Antal våningar	1-2 våningar. Enstaka hus i kv. Repslagaren, Smältaren och Färgaren 3 våningar.
Fasadmaterial	Äldre stadsbebyggelse har generellt träpanel, men enstaka hus med putsade fasade förekommer.
Fasadkulör	Övervägande falurött, men traditionella oljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment förekommer.
Fönstertyper	Äldre stadsbebyggelse har fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost. Flertalet fönster bytta mot otraditionella (insticksкarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Placering i gatuliv/tomtgräns.
Tomtavgränsning	Äldre stadsbebyggelse avgränsas med plank. Friliggande enstaka villabebyggelse avgränsas med normalhöga häckar och staket.
Övrigt	Tydlig småskalighet och stor variationsrikedom i den äldre stadsbebyggelsen.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Slaggstensbyggnad i Östanfors.

Övre Åsen

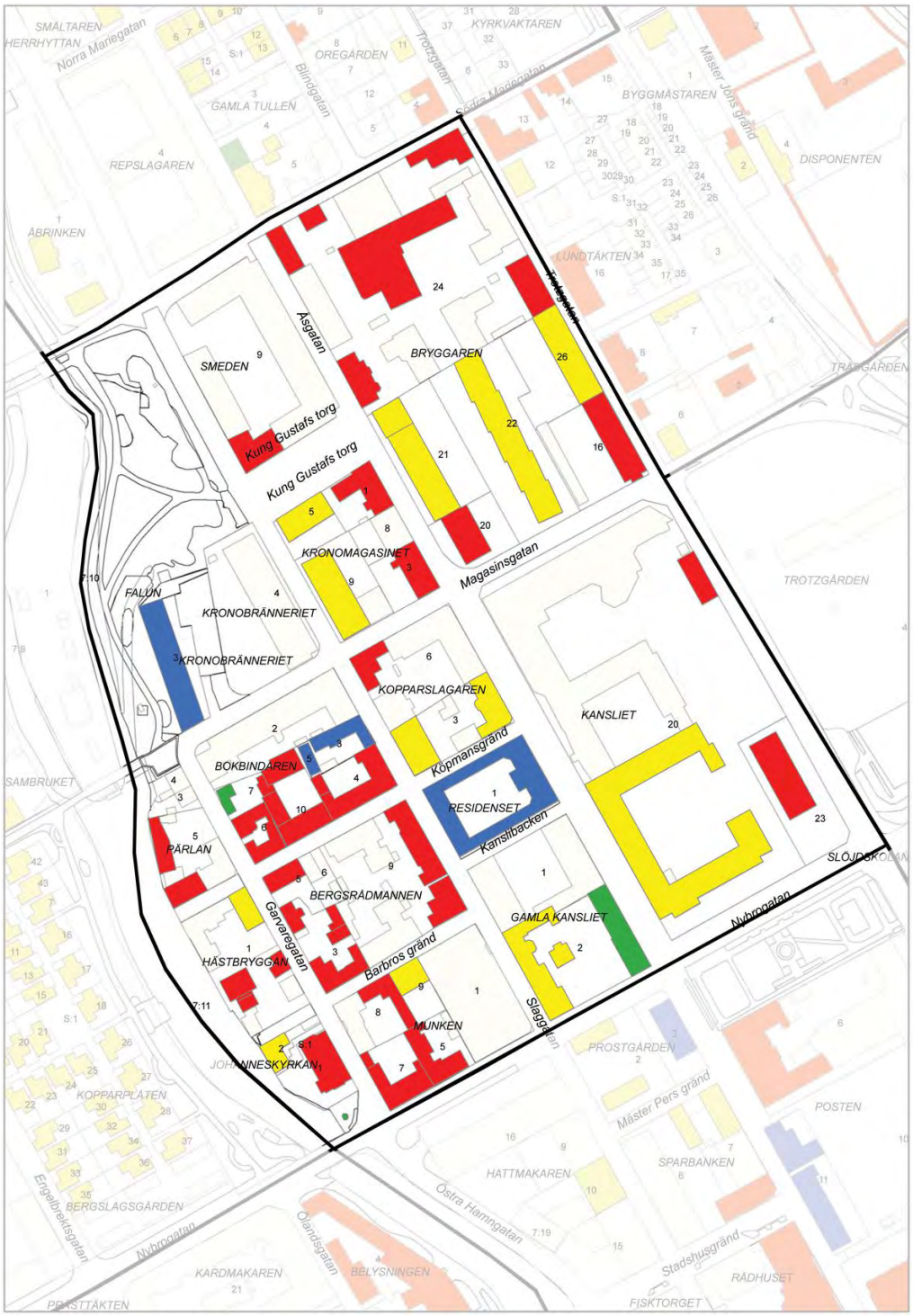

Före 1628 var endast norra delen av Slaggatan bebyggd liksom åsen mellan nuvarande Södra Mariegatan och Nybrogatan. Faluån var avsevärt bredare än idag och hade bitvis sin naturliga strandlinje i höjd med nuvarande Slaggatan. Efter slaggutfyllnad och stadsplaneregleringen 1646 byggdes området ut till i stort sett nuvarande omfattning. Slaggatan kallades då för Västra Långgatan. Åsgatan går längs den grusås som i alla tider varit den naturliga transportleden genom Falun. Vid stadsbränderna 1761 ödelades området vid Slaggatan. Det

nedbrända området sanerades, omreglerades och återuppfördes igen och Garvaregatan anlades. Gamla kansliet, Kronomagasinet och Residenset kom till under 1700-talet efter bränderna. Kung Gustafs torg tillkom i brandbegränsande syfte. Bebyggelsen präglades av hantverkar- och handelsgårdar.

Husen är huvudsakligen av sten och i regel i två våningar. De ligger med fasaden i gatuliv och med ingång ifrån gatan. Området är tättbebyggt och saknar grönska i gatumiljön. Längs Slaggatan mellan Barbros gränd och Magasinsgatan kan man fortfarande uppleva den gamla småstaden Falun med sina butiker i tvåvåningshus. Vid Garvaregatan finns flera trähus med ingångar från gårdssidan. Husen ligger med fasad i gatuliv.

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Äldre handels- och hantverksgårdar, bostadsbebyggelse samt institutionsbyggnader, huvudsakligen i puts, av varierad ålder uppförda efter rutnätsplanen. Residenset, Thunströms köpmansgård och Kronobränneriet är byggnadsminnen. Faluån med stenskodda kajer.

Värden: Områdets struktur och gatunät. Bebyggelsens höjd och utformning samt placering på tomt. Historisk institutionsbebyggelse. Många välbevarade äldre hus.
Landmärken: Kronobränneriet, Johanneskyrkan.
Siktlinjer: Åsgatan.
Stråk:
Världsarvet: Slaggstensbyggnader: Kronobränneriet, Kronomagasinet, delar av Residenset, Gamla landskansliet.
Residensstaden: Länsstyrelsen, Residenset, Gamla landskansliet, Gamla lantmäteriet,

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Stadsdel reglerad efter rutnätsplanen 1646. Handels- och hantverksgårdar, samt längs Åsgatan ämbetsmannagårdar och residenset. Kronomagasin och kronobränneri i slaggsten från sent 1700-tal. Reveterade byggnader i två våningar samt längs Åsgatan stenhus i två till tre våningar. Tomterna längs Garvaregatan och gränderna är små och hopgyttrade, medan tomterna längs Ås- och Slaggatan är relativt stora. Längs ån bebyggelse i direkt anslutning till vattnet, som har en synnerligen betydelsefull miljöpåverkan.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Stadsmiljö för verksamheter och boende där nya och historiska byggnader uppförda efter rutnätsplanen utgör viktiga kvalitéer för trivsel och identitet.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Rutnätsplan bibehålles. Faluåns sträckning och utformning bibehålles som ett viktigt strukturelement. Byggnaders höjd, skala och placering på tomt bibehålls.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnadsminnen samt byggnader av särskilt eller stort kulturhistoriskt värde och miljöskapande värde. Området ska i princip inte exploateras ytterligare och nya byggnader skall prövas mycket restriktivt. Tillkommande bebyggelse får ej

Residenset.

Thunströms köpmansgård

uppföras på bekostnad av att kulturhistoriskt värdefulla hus rivs. Eventuellt tillkommande byggnader inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Befintlig höjdskala bibehålls. Byggnader placeras i tomtgräns/gatulinje som slutna kvarter och skall ha stenhuskaraktär. Balkonger placeras företrädesvis in mot gård. Traditionell gårdsbebyggelse kan vara av trä. Fasader inom kvarter skall brytas ned i mindre enheter för att minska monoton framtoning. Exempel på platser för nyetablering av bebyggelse är eventuella lucktomter och ineffektivt utnyttjade ytor (dvs sådana ytor som inte har betydelse ur ett kulturhistoriskt perspektiv). Vind kan i vissa fall inredas, under förutsättning att upplevelsen från gatan ej påverkas negativt. Innergårdar, parker och grönytor skall ej tas i anspråk för ny bebyggelse. Ombyggand och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (grön-, röd- och gulmarkerad) skall underhållas i enlighet med föreskrift för respektive färg. Kulturhistoriskt klassade byggnader bör ej rivas.
Fristående byggnader vars upplevelse ej skall påverkas av tillkommande bebyggelse: Kronobränneriet, Johanneskyrkan, gamla lantmäterikontoret.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Befintliga planer är till stora delar föråldrade och saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13 (grönmarkerade byggnader samt byggnader som omfattas av förvanskningsförbud i gällande detaljplan), BBR, Byggnadsminne, Fornlämning.

Kronobränneriet

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Tät kvartersstad. Institutioner.
Takform	I huvudsak sadeltak, brutna och valmade förekommer. Enstaka modernare hus med flacka tak.
Takmaterial	Lertegel och falsad plåt vanligast.
Antal våningar	2-3 våningar vanligast, men även 1 våning förekommer, liksom något enstaka 4-våningshus. Modernare hus har lägre våningshöjder varvid det går in fler antal våningar på samma byggnadshöjd som de äldre husen.
Fasadmaterial	I huvudsak puts, men träpanel förekommer. Enstaka hus med moderna skivmaterial och lertegel.
Fasadkulör	Ljusa eller mättade putskulörer liksom oljefärgskulörer i traditionella kulörer.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprös, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	I gatulinje samt tomtgräns som kringbyggda kvarter.
Tomtavgränsning	Enstaka plank förekommer, annars ingen avgränsning.
Övrigt	Inga balkonger mot gaturummet. Nybyggnad av balkonger mot årummet ska undvikas.
Rekommendationer	Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Bebyggelse längs ån.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSE-OMRÅDEN UTANFÖR TÄTORTEN.[2]

Morbygden – Vällgården

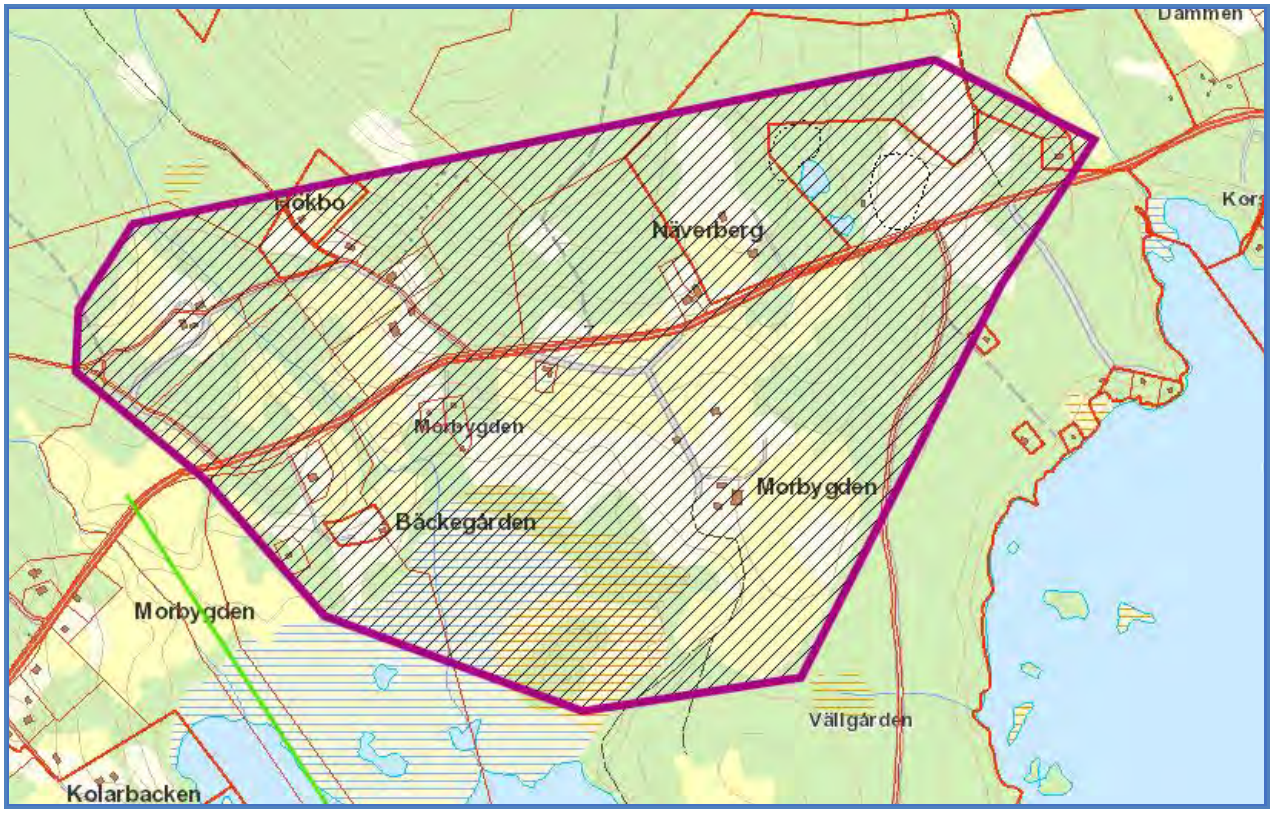

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Öppet odlingslandskap med två välbevarade bergsmansgårdar samt Skyttgruvan och Näverbergs gamla gruvor. *Strömska Morbygden* med mangårdsbyggnad från omkring 1780 och flygelbyggnader från 1700-talet. Flertalet ekonomibyggnader. Rester av en imponerande herrgårdspark med dammar kan ännu uppfattas. *Eggertzska Morbygden* med mangårdsbyggand från 1900 och flygelbyggnader, varav åtminstone den ena är från 1700-talet, samt stora uthusbyggnader. Skyttgruvan från 1503 var i drift till 1908. Näverbergs koppargruva bröts 1801-1806. Stora varpområden med kallrostar. Morbygdens skola från 1880.

Värden: Intressant gammalt bergsmanslandskap med öppen odlingsmark och två välbevarade bergsmansgårdar, slaggvarp samt gruvlämningar vid Skyttgruvan och Näverberg. Bergsmansgårdarnas friliggande karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader, omgivna av oexploaterad jordbruksmark. Björkallé. Ingen modern bebyggelse påverkar upplevelsen av det traditionella landskapet. Området ingår, tillsammans med Korsgården, Harmsarvet,

[2] Områdenas avgränsning på kartan är ungefärliga. Även områden utanför den markerade avgränsningsytan kan ha samhörighet med det markerade området.

Dikarbacken och Gamla Berget, i det enda sammanhängande stråket av odlingsmark som ansluter direkt till staden/gruvan, utan mellanliggande moderna bostads- eller industriområden.
Landmärken: Bergsmansgårdarna.
Siktlinjer: -
Stråk: Landsvägen / gamla Tunavägen
Världsarvet: Bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruvdrift.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion.

Morbygden karaktäriseras av en bergsmansgård, Strömska Morbygden, med värdefull miljö, med mangårdsbyggnad från ca 1780 och två flygelbyggander från 1700-talet.

Motiv odlingslandskap: Ingår ej i bevarandeprogram för odlingslandskapet.

Strömska Morbygden.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Lågexploaterat odlingslandskap med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i historiska lägen samt rester efter gruvbrytning skapar en agrar stadsnära boendemiljö. Det agrara landskapet bidrar till upplevelsen av Världsarvet Falun och används för rekreation och friluftsliv.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Friliggande bergsmansgårdar invid gamla Tunavägen omgivna av öppet odlingslandskap.

Ny- och ombyggnad: Område som fortfarande är förhållandevis opåverkat av modern bebyggelse och där den historiska upplevelsen är känslig för tillkommande exploatering. Nya bostadsområden skall icke tillkomma. Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i icke utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller det öppna odlingslandskapet. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske. Markanvändning för jordbruk och bete.

Byggnader skall placeras traditionellt, både i landskapet och på tomt, och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 våningar. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma. Upphöjda trädäck ska undvikas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III: Områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap.
Takform	I huvudsak sadeltak, även brutna och valmade.
Takmaterial	Lertegel. Plåt förekommer på ekonomibyggnader. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden.
Antal våningar	1-2.
Fasadmaterial	Träpanel (locklist eller spontad)
Fasadkulör	Falurött samt traditionella linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lösspröjs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Häckar, normalhöga spjälstaket (stående).
Övrigt	Bostadshusen präglas av viss reslighet.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Vällgården: Ganska många nya hus, från 1950-talet och framåt. Bra placerade i landskapet men med moderna former (för låga och för breda). Fint odlingslandskap. Kanalen och den intilliggande äldre bebyggelsen viktiga ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Fin och småskalig helhetsmiljö, men inga byggnader med något större enskilt kulturhistoriskt värde förutom byggnaderna vid kanalen. Tål tillkommande bebyggelse som infogas väl.

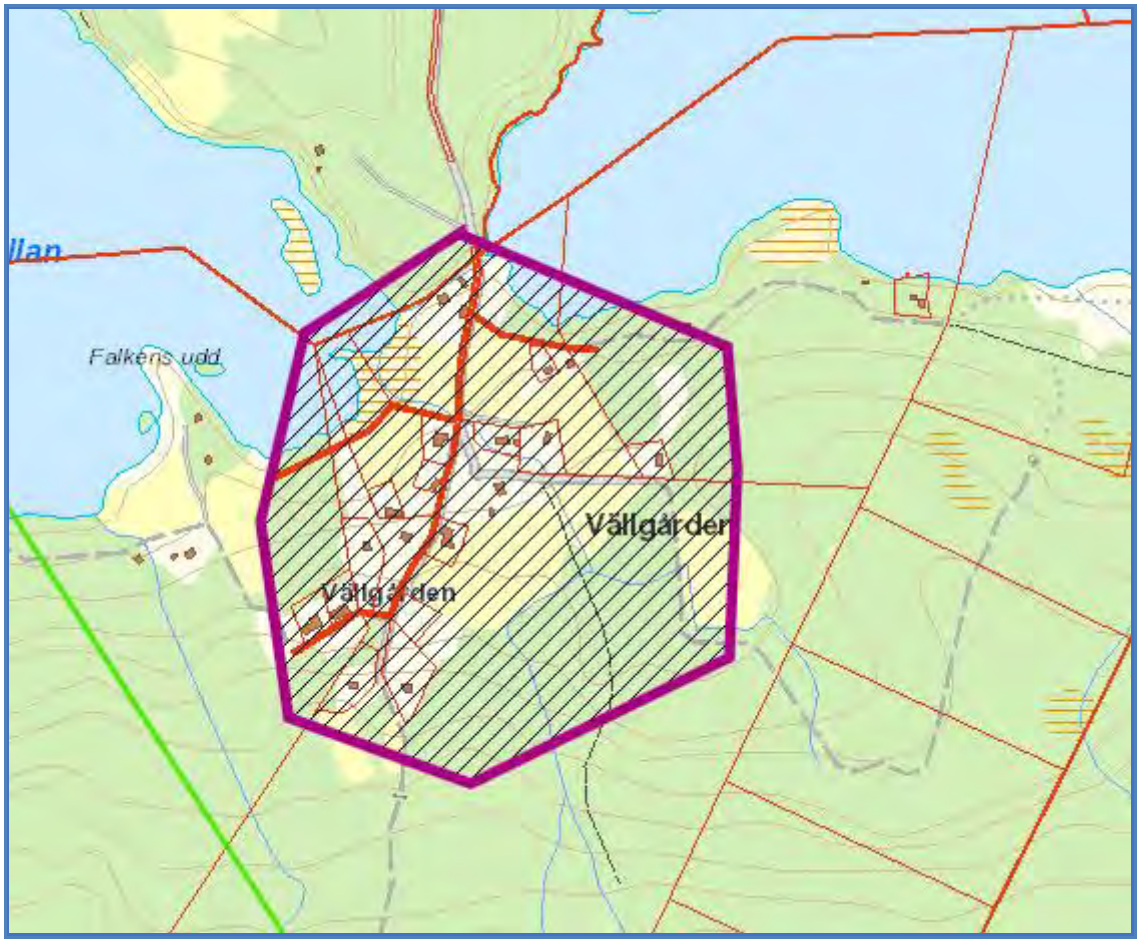

Gamla Berget

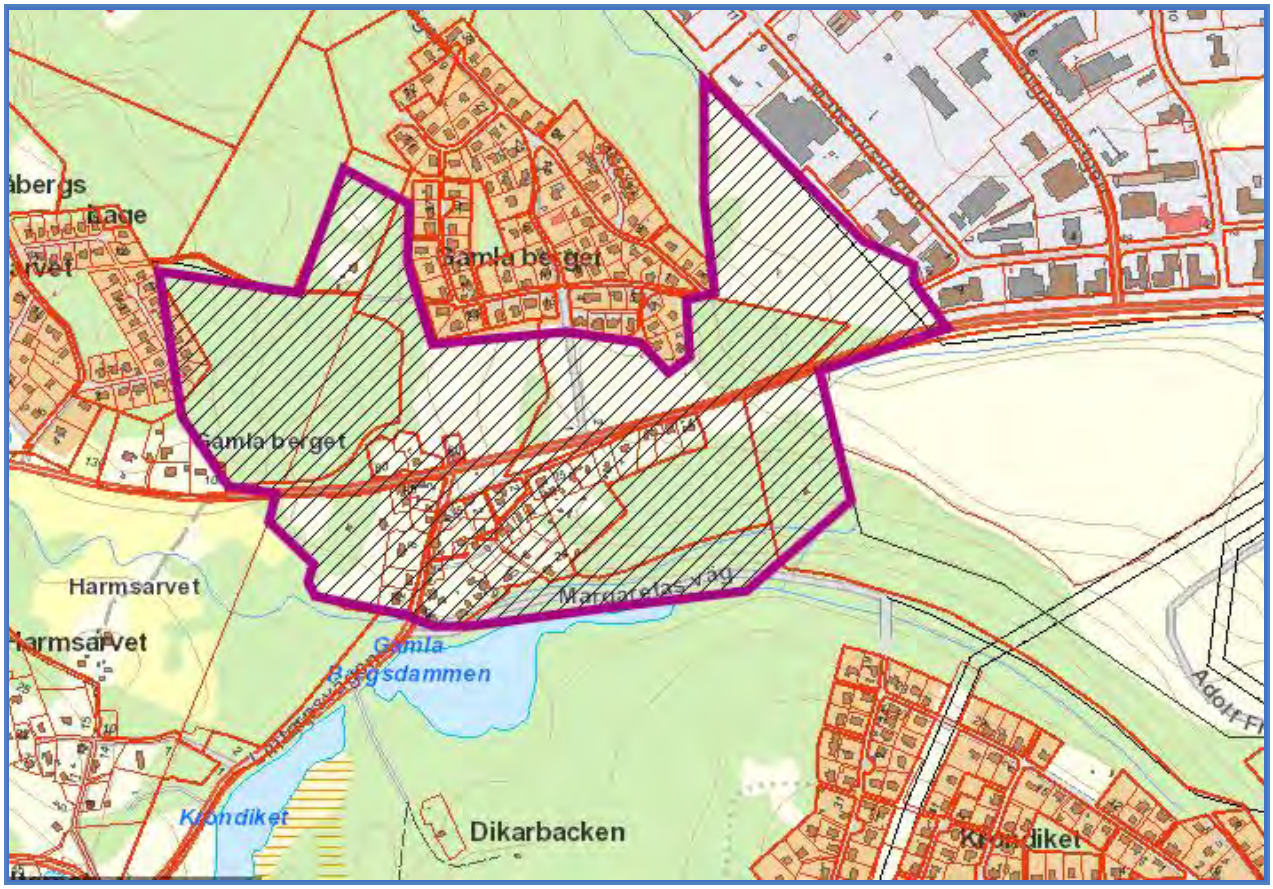

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Välbevarad småskalig bergsmansby med äldre vägsystem, äldre byggnader och slaggvarp. Flera av gårdarna är kringbyggda på nordsvenskt sätt. Högre, bredare och nyare bebyggelse mot Dammen. Vattenkanalen Margaretas dike går genom södra delen av byn.

Värden: Äldre byggnader, bebyggelsens struktur, odlings- och hyttlämningar samt väg- och vattensystem. Ålderdomlig karaktär. Småskalighet. Kringbyggda gårdar. Området ingår, tillsammans med Morbygden, Korsgården, Harmsarvet och Dikarbacken, i det enda sammanhängande stråket av odlingsmark som ansluter direkt till staden/gruvan, utan mellanliggande moderna bostads- eller industriområden.

Landmärken: -
Siktlinjer: Byfronten med ålderdomlig bebyggelse mot länsvägen.
Stråk: Vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Världsarvet: Ålderdomlig bostadsbebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift, bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift, vattensystem.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion.

Omfattande område som präglas av den äldre kopparhanteringen. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften. Slagvarpen mot Ryckepung. Karaktäristisk småhusbebyggelse av 1700- och 1800-talsprägel, som var boplatser för arbetare vid hyttor och gruva. Delar av äldre gatsystem.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Attraktiv historisk bebyggelse med slingrande vägnät och fornlämningsområden skapar trevliga boende- och besöksmiljöer. Den småskaliga och ålderdomliga miljön i anslutning till länsvägen bidrar till upplevelsen av Världsarvet Falun. Området används för rekreation/promenader och ingår i ett sammanhängande stråk av odlingslandskap med direkt koppling till staden.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Det äldre gatunätet ska bevaras**.** Bebyggelsens koppling till det äldre gatunätet och Margaretas dike bevaras. Bostadshus med många uthusbyggnader, kringbyggda gårdstun på nordsvenskt sätt.

Ny- och ombyggnad: Mycket välbevarad och ålderdomlig by. Nya etableringar bör ej tillåtas i anslutning till den gamla byn. Komplementbyggnad samt mindre tillbyggnader kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas restriktivt. Höjd, placering och material på ny byggnad anpassas efter tomt/fastighet och intilliggande bebyggelse och ska underordnas huvudbyggnaden. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdet inte påverkas negativt men prövas restriktivt och ska vara av vikt för att området ska kunna nyttjas. Flera enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden traditionellt sätt. Rivning av byggnader med kulturhistoriskt värde bör ej ske.

Byggnader skall placeras traditionellt på tomt och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej

längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma. Trädäck placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Byfronten mot länsvägen.

Planer/skydd: III. Detaljplan med syfta att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Småskalig bymiljö med förhållandevis agrar karaktär.
Takform	Sadeltak.
Takmaterial	Lertegel. Enstaka byggander med falsad plåt. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-1,5 (enstaka 2-våningshus mot Dammen)
Fasadmaterial	Timmer, träpanel (locklist samt enstaka spontad panel).
Fasadkulör	Falurött. Enstaka traditionella linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Häckar, normalhöga staket (stående), plank, Gärdsgård.
Övrigt	Långsmala byggnader, låga hus.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Dikarbacken

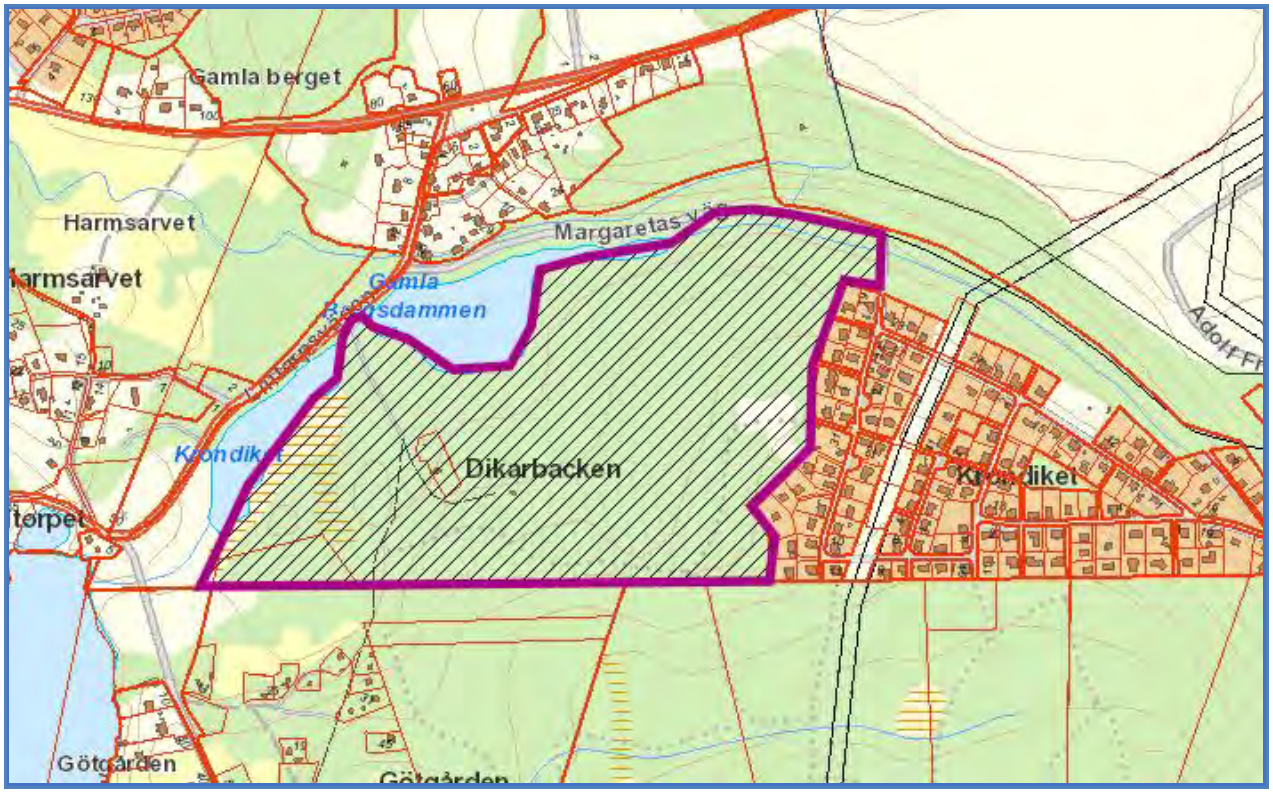

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Ålderdomligt odlingslandskap med två äldre gårdslägen, varav det ena fortfarande har bevarad bebyggelse. Medeltida åkersystem. Opåverkat av nyare bebyggelse. Delar av äldre vattensystem för gruvdriften ingår i området. Odlingslämningar och fornlämningar.

Värden: Intressant gammalt bergsmanslandskap med öppen odlingsmark och igenvuxen betesmark, två äldre gårdslägen. Den bevarade bebyggelsens friliggande karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader. Ingen nyare bebyggelse. Krondiket och Gamla Bergsdammen. Området ingår, tillsammans med Morbygden, Harmsarvet, Korsgården och Gamla Berget, i det enda sammanhängande stråket av odlingsmark som ansluter direkt till staden, utan mellanliggande moderna bostads- eller industriområden.

Landmärken: -
Siktlinjer: Krondiket mot slagghögarna och ut över vattensystemen.
Stråk: Vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Världsarvet: Äldre gårdslägen, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift, vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Ålderdomligt odlingslandskap som nyttjas pedagogiskt för besökare och skolbarn. Blivande kulturreservat. Trevlig besöksmiljö som förmedlar kopplingen mellan odlingsmarkerna och den historiska gruvbrytningen. Pedagogisk resurs – Naturskolan. Tillgängligheten gör området attraktivt för rekreation och friluftsliv och området ingår i ett sammanhängande stråk av odlingslandskap med direkt koppling till staden.

Markanvändning: Enligt reservatsföreskrifter. Jordbruk skall stöttas. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för det historiska odlingslandskapet.

Struktur: De två gårdslägena bevaras, inga ytterligare gårdslägen ska tillkomma inom området. Krondiket och Gamla Bergsdammen skall bevaras.

Ny- och ombyggnad: Enstaka bostadsbebyggelse förekommer (ett äldre gårdsläge). Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse annat än för att stärka kulturreservatet. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning, samt eventuellt byggnader i det äldre gårdsläget som idag är obebyggt eller andra byggnader som behövs för drift av kulturreservatet. Inga ytterligare gårdslägen än de två ursprungliga ska tillkomma. All tillkommande bebyggelse styrs av kulturreservatets föreskrifter. Placering, utformning och storlek skall inte dominera i landskapet. Bostadshus och ekonomibyggnader skall placeras traditionellt på tomt och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Byggnaden ska ha en mycket enkel karaktär med sadeltak, med en taklutning på ca 27-34 grader, och rödmålade eller omålade träfasader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas. Komplementbyggnad till bostad ska anpassas väl till miljön, vad gäller utformning, placering, färg- och materialval. Rivning av befintliga byggnader får ej ske. Markanvändning för jordbruk och bete.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Uthus ska vara fristående från bostadshuset.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse:

Planer/skydd: 1. Skydd finns - Kommunalt kulturreservat (blivande).

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning, kulturreservat enl. MB.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap
Takform	Sadeltak
Takmaterial	Lertegel
Antal våningar	1-1,5
Fasadmaterial	Timmer, träpanel (locklist).
Fasadkulör	Falurött, omålat.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Gärdsgård, spjälstaket (stående).
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Harmsarvet

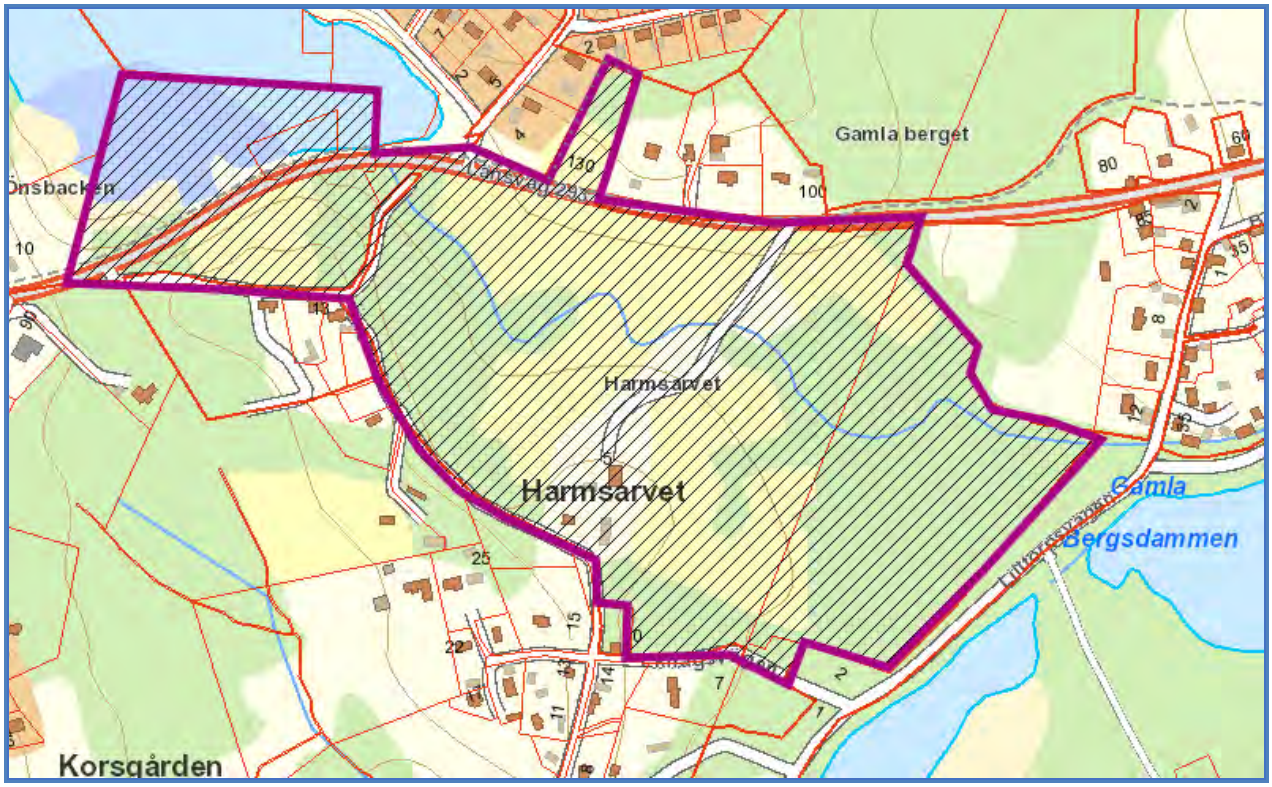

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Intressant bergsmansgård med levande jordbruk. Välbevarat bostadshus från ca 1730 och ett flertal uthus. Småbrutet och ålderdomligt odlingslandskap. Två ruddammar och en ekhage av avsevärd ålder. Markerna genomkorsas av ett kanalsystem från medeltiden och här ligger det sk. Korset, där vatten kunde växlas mellan gruvan och Hyttbäcken.

Värden: Intressant bergsmansgård med småbrutet odlingslandskap, äldre bebyggelse. Den bevarade bebyggelsens friliggande och välbevarade karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader. Ingen nyare bebyggelse har tillkommit. Medeltida kanalsystem. Lövträd. Området ingår, tillsammans med Korsgården, Dikarbacken och Gamla Berget, i det enda sammanhängande stråket av odlingsmark som ansluter direkt till staden, utan mellanliggande moderna bostads- eller industriområden.
Landmärken: Bergsmansgården.
Siktlinjer: Odlingslandskapet från länsvägen.
Stråk: Vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan. Länsvägen.
Världsarvet: Bergsmansgård, odlingsmarker, slaggvarp, vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Visar ett ålderdomligt småbrutet odlingslandskap med välbevarad bebyggelse som förmedlar kopplingen mellan odlingslandskapet och den historiska gruvbrytningen. Blivande kulturreservat. Det agrara landskapet bidrar till upplevelsen av Världsarvet Falun och används delvis för rekreation och friluftsliv. Området ingår i ett sammanhängande stråk av odlingslandskap med direkt koppling till staden.

Markanvändning: Enligt reservatsföreskrifter. Jordbruk skall stöttas. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Friliggande gård. Inga ytterligare gårdslägen ska tillkomma inom området. Medeltida kanalsystem bevaras.

Ny- och ombyggnad: Enstaka bostadsbebyggelse förekommer. All tillkommande bebyggelse styrs av kulturreservatets föreskrifter. Området undantas från utbyggnad av vägar eller bebyggelse annat än för att stärka kulturreservatet. Enstaka mindre komplementbyggnad kan tillkomma som behövs för pågående markanvändning. Placering, utformning och storlek skall inte dominera i landskapet. Byggnaden ska ha en mycket enkel karaktär med sadeltak och rödmålade eller omålade träfasader. Komplementbyggnad till bostad ska anpassas väl till miljön, vad gäller utformning, placering, färg- och materialval. Tillkommande ekonomibyggnader skall placeras traditionellt på tomt och ha ett traditionellt utseende. Takmaterial är lertegel, pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas. Fasader av traditionell träpanel. Markanvändning för jordbruk och bete.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgården.

Planer/skydd: 1. Skydd finns - Statligt kulturreservat (blivande).

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning, kulturreservat enl. MB.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap.
Takform	Sadeltak.
Takmaterial	Lertegel.
Antal våningar	2
Fasadmaterial	Träpanel
Fasadkulör	Vit, röd slamfärg, omålat.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Gärdsgård
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Korsgården

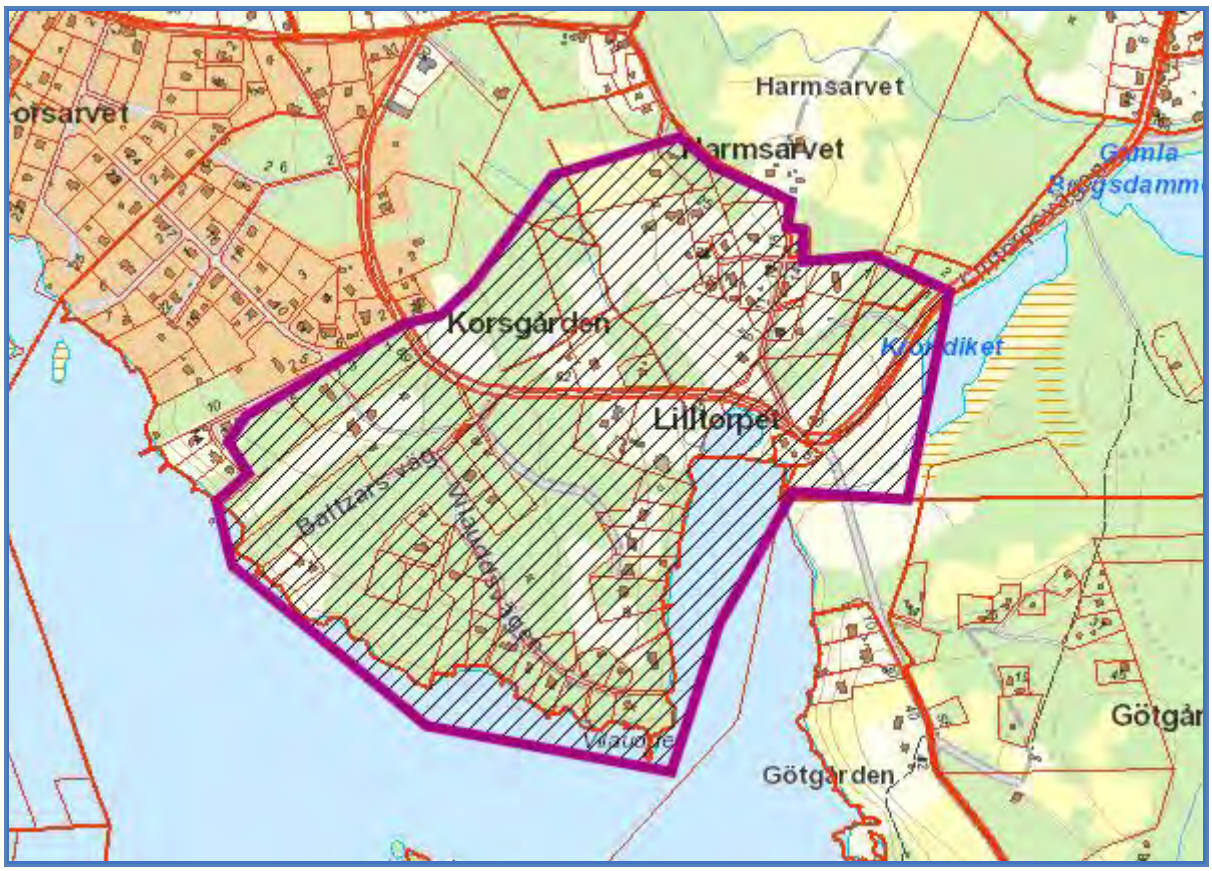

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Den historiska bebyggelsen är uppdelad i två by-delar, med äldre gårdar vars byggnader är från 1700-talet och framåt samt ett äldre vägsystem. Västra delen, runt Johanssonska korsgården, är den äldsta etableringen som tillkom redan under medeltiden och östra delen (söder om Harmsarvet) tillkom under 1700-talet. Gårdarna delvis hägnade med stenmurar. Äldsta gården i byn är den Johanssonska Korsgården, en herrgårdslik anläggning med rester av en stor trädgård i sluttningen ned mot Vällan. Den östra delen av området präglas av en tydlig småskalighet. Stora och välbevarade slaggvarpsområden samt dammhus och bevarad dammvaktarstuga. Sommarstugebebyggelse ute på udden. Även moderna byggnader anpassade till helhetsmiljön förekommer.

Värden: Välbevarad äldre bebyggelse, där helhetsmiljön inte är nämnvärt påverkad av modern bebyggelse. Lämningar av ett äldre odlingslandskap med partier av orörda landskapsutsnitt. Äldre vägsystem. Bevarad agrar karaktär. Området ingår, tillsammans med Morbygden, Harmsarvet, Dikarbacken och Gamla Berget, i det enda sammanhängande stråket av odlingsmark som ansluter direkt till staden, utan mellanliggande moderna bostads- eller industriområden. Bergsmansgårdarnas samband med hyttströmmarna.
Landmärken: Johanssonska Korsgården, slagghögarna, dammhuset.
Siktlinjer: Ut över Stora Vällan, samt in mot land från sjön. Vy över Krondiket.
Stråk: Det ålderdomliga vägsystemet. Vattensystemet.

Världsarvet: Äldre gårdslägen, bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift, vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bl.a. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Attraktiv historisk bymiljö med välbevarad bebyggelse och ett äldre vägsystem samt lämningar efter ett äldre odlingslandskap skapar upplevelserik boende- och besöksmiljö av betydelse för upplevelsen av det historiska landskapet runt Falu gruva. Området används för rekreation och friluftsliv och ingår i ett sammanhängande stråk av odlingslandskap med direkt koppling till staden.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Brukande av odlingsmarken bör uppmuntras. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Bymiljö i småbrutet, äldre odlingslandskap, äldre vägsystem, stenhägnader och vattensystem.

Ny- och ombyggnad: Område med äldre bebyggelse blandat med nyare sommarstugor, där den agrara karaktären fortfarande är påtaglig. Området är känsligt för tillkommande exploatering och nya bostadsområden ska inte tillkomma. Komplementbyggnad får tillkomma, men ingen övrig tillkommande bebyggelse som påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller det ålderdomliga (delvis igenvuxna) odlingslandskapet ska tillåtas. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Bebyggelsens småskalighet skall följas även vid tillkommande bebyggelse. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske. Markanvändning för jordbruk och bete.

Stor varsamhet med ny bebyggelse i bymiljön, intill de gamla gårdarna. Byggnader skall placeras traditionellt på tomt och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III: Områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap, bymiljö/sommarstugor.
Takform	Sadeltak
Takmaterial	Lertegel. Plåt och betongtegel förekommer. Plåt på ekonomibyggnader. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-1,5
Fasadmaterial	Träpanel (locklist och spontad), puts och timmer.
Fasadkulör	Falurött samt traditionella puts- och linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Stenmurar, normalhöga staket (stående), häckar.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Götgården

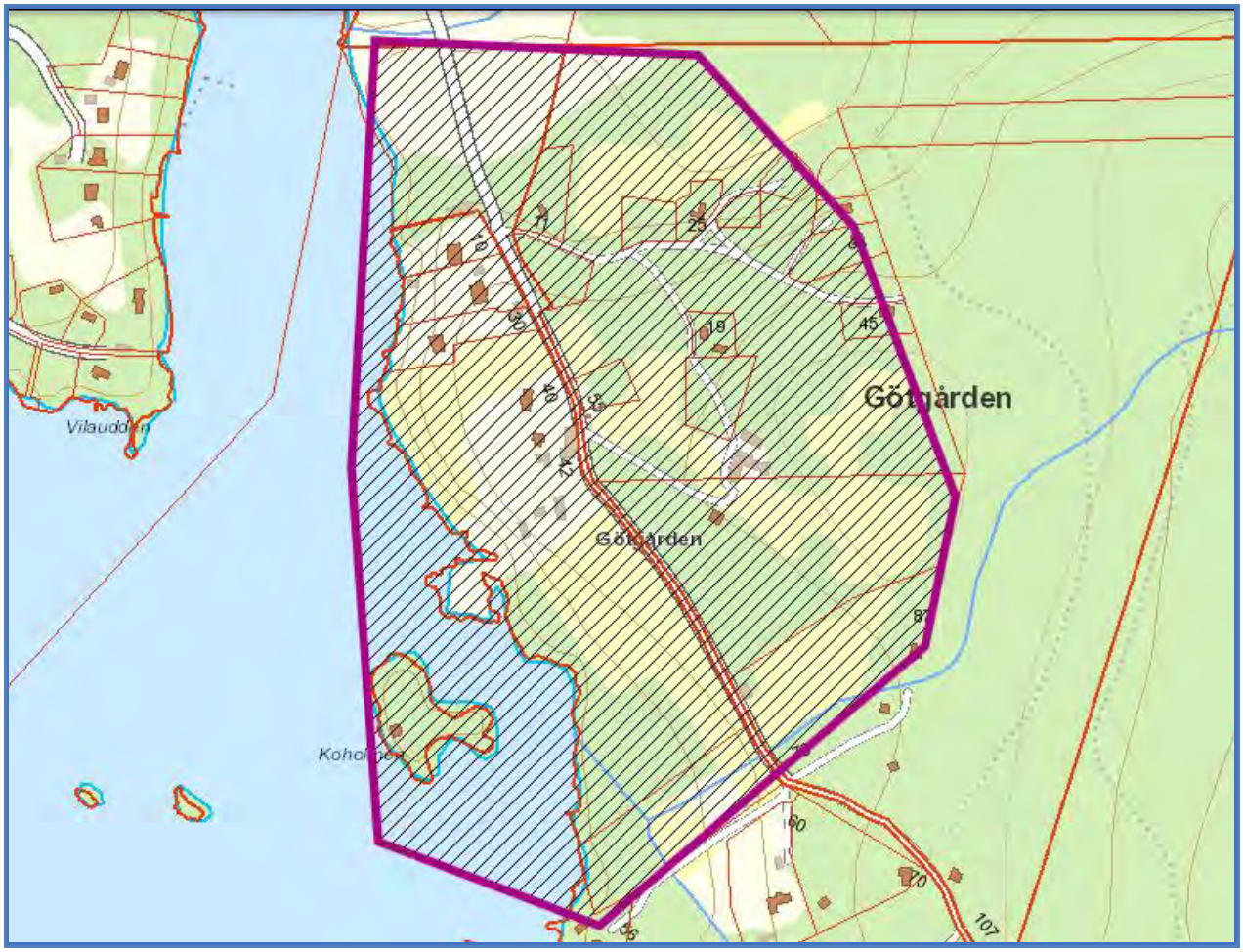

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Intressant bergsmansby med levande odlingslandskap. Två ursprungliga bergsmansgårdar. Sommarvillor från sekelskiftet norr om byn. Moderna småskaliga sommarstugor i kanten mellan skog och odlingsmark. Stenverkor (fiskeanordningar) i strandkanten.

Värden: Odlingslandskapet, de äldre välbevarade byggnaderna och deras placering i förhållande till odlingsmark, byväg och sjö, lämningar efter fiskerianordningar samt ett gammalt skrå-dike. Bevarad agrar karaktär. Stenmurar och andra odlingslämningar.
Landmärken: -
Siktlinjer: Ut över Stora Vällan, samt in mot land från sjön.
Stråk: Vägen.
Världsarvet: Äldre gårdslägen och bebyggelse, bergsmansgårdar, odlingsmarker, vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Residensstaden:

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger till största delen utanför riksintresse för kulturmiljövården.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Äldre bergsmansgårdar samt välbevarade sommarvillor längs byväg i anslutning till odlingslandskap och sjö skapar trevlig boendemiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Den äldre bebyggelsens placering längs byvägen, i anslutning till odlingslandskapet och sjön.

Ny- och ombyggnad: Område med äldre bebyggelse (bergsmansgårdar och äldre sommarvillor) blandat med nyare sommarstugor, där den agrara karaktären fortfarande är påtaglig. Området är känsligt för tillkommande exploatering och nya bostadsområden ska inte tillkomma. Underordnad komplementbyggnad på befintlig fastighet får tillkomma, samt enstaka nyetableringar med småskalig karaktär bland den lite nyare sommarstugebebyggelsen, i icke utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller odlingslandskapet. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske. Markanvändning för jordbruk och bete.

Byggnader skall placeras traditionellt i landskapet och på tomt och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgårdarna och de äldre sommarvillorna.

Planer/skydd: III: Områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap, bergsmansgårdar/sommarstugor.
Takform	Sadeltak, valmade och brutna tak förekommer.
Takmaterial	Lertegel. Plåt förekommer, i huvudsak på uthus. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-1,5
Fasadmaterial	Träpanel, puts.
Fasadkulör	Falurött, traditionella linoljefärgs- eller putskulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Staket (stående), häckar, gärdsgård.
Övrigt	Stenmurar
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Området kring Önsbacksdammen samt Puttbo, Hemmingsbo och Glamsarvet

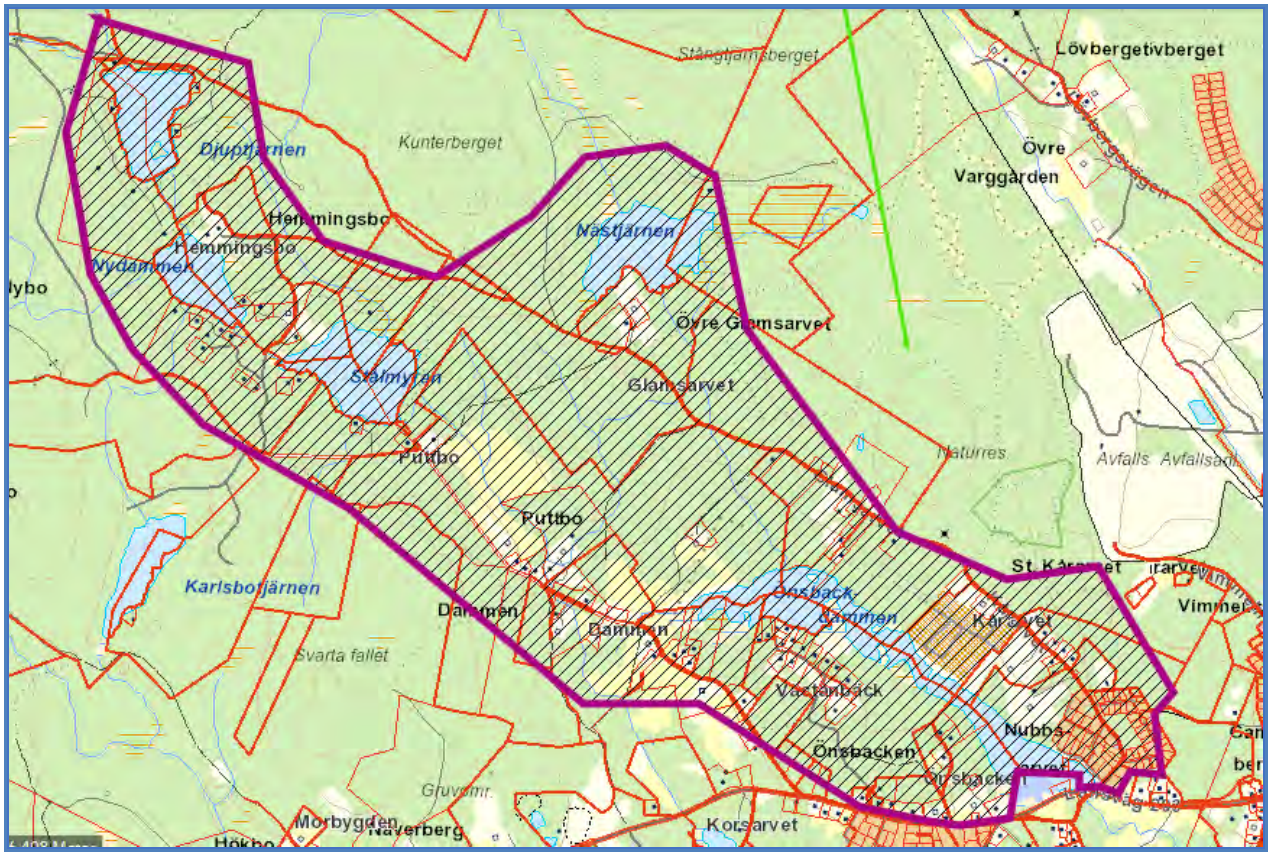

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Bergsmanslandskap med bevarade bergsmansgårdar, bland annat Nubbsarvet, Kårarvet, Glamsarvet, Puttbo, Hemmingsbo, Dammen och Önsbacken. Slaggområden vid Dammen och Övre Glamsarvet och lämningar efter tidigare odlingar. Nordöst om Kårarvet finns ett mineralrikt gruvområde. Koloniområde. Flera dammsjöar och diken för vattensystemet till Falu gruva, bl.a. Kalvbäcksdiket. Önsbacksdammen kan vara en av Sveriges äldsta dammsjöar. Vid Önsbacksdammens södra ände finns intressanta rester efter jordkulor. Flera framvårdade äldre odlingslandskap, bl.a. i Puttbo och Hemmingsbo. Stort exploaterings- och förändringstryck i delar av området. Många nybyggda hus med modern karaktär och hårt ombyggda hus ut mot Puttbo och sydväst om Önsbacksdammen påverkar karaktären. Moderna villaområden runt Nubbsarvet. Välbevarat kulturlandskap.

Värden: Intressant bergsmanslandskap med småbruten odlingsmark, delvis igenvuxen och delvis framvårdad. Odlingslämningar. Äldre gårdslägen, bergsmansgårdarnas friliggande karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader. Välbevarade äldre byggnader. Önsbacksdammen. Dammsjöar och diken. Slaggområden. Rester efter jordkulor. Agrar karaktär.
Landmärken: Dammarna/vattenspeglarna, bergsmansgårdarna, slaggen i Dammen.
Siktlinjer: Över Önsbacksdammen.

Stråk: Vattensystemet, dalgången upp mot Hemmingsbo.
Världsarvet: Bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift, vattensystemen för vattenförsörjning till gruvan.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Det agrara odlingslandskapet med rester efter bergsmansgårdar, samt närheten till vandringsleder som Vattnets väg och strövområden skapar en attraktiv miljö för boende och besökare. Området används i hög grad för rekreation och friluftsliv.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Ålderdomligt vattensystem, för vattenförsörjning till gruvan. Friliggande bergsmansgårdar med ekonomibyggnader utan modern bebyggelse för nära inpå i någon större utsträckning. Bebyggelsens gruppering i anslutning till vattendrag och ålderdomliga vägsystem intill odlingslandskapet.

Ny- och ombyggnad: Underordnad komplementbostad till bostadsbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i ej utsatta lägen som påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller det ålderdomliga odlingslandskapet. Ny bebyggelse ska följa områdets struktur samt byggnaders skala, utseende och material. Vissa enskilda byggnader har ett högt eller särskilt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Nya bostadsområden ska inte tillkomma. Ny bebyggelse ska placeras traditionellt och inte i det ålderdomliga odlingslandskapet eller i anslutning till bergsmansgårdarna. Byggnader ska placeras traditionellt på tomt och ha traditionella proportioner. Huvudbyggnad ska uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med

en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial skall vara lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III: Områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap, bymiljöer. Moderna bostadsområden finns inom området.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Blandat, men i huvudsak lertegel. Betongtegel, plegel och korrugerad plåt ska undvikas på den äldre bebyggelsen, samt på nya byggander i visuella lägen.
Antal våningar	1-1,5
Fasadmaterial	I huvudsak träpanel (locklist och spontad), samt timmer.
Fasadkulör	Falurött, linoljefärger i traditionella kulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Häckar, normalhöga staket (stående). Gärdsgård.
Övrigt	Stenmurar och odlingsrösen på flera håll i landskapet.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Korsarvet

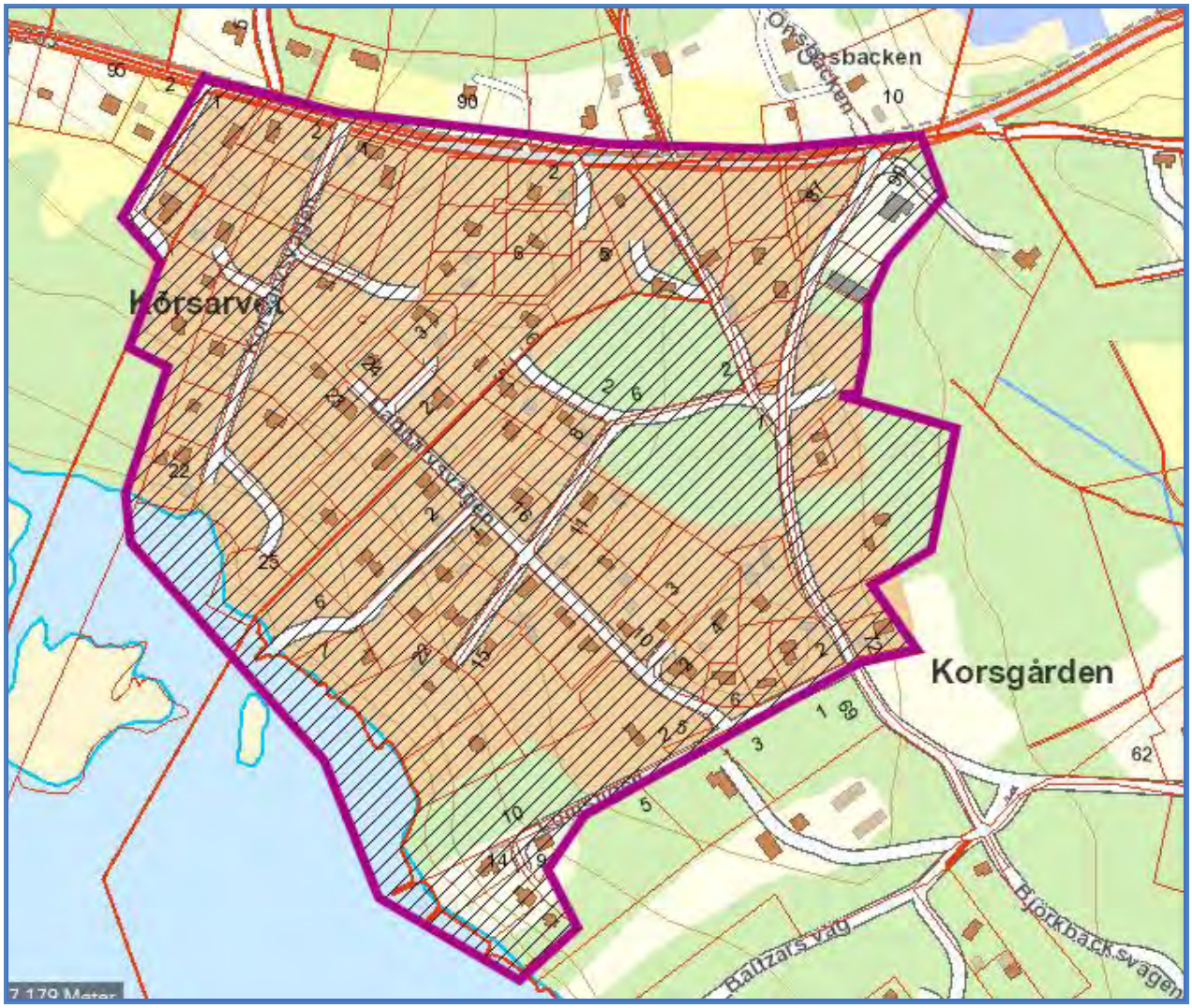

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Välbevarad bergsmansgård med uthus och rester efter en trädgård samt många lämningar efter det gamla odlingslandskapet ner mot sjön bildar tillsammans en värdefull miljö. Ytterligare en äldre gård, hitflyttad från Sundborn på 1940-talet, finns bredvid bergsmansgården, samt ett äldre torp. Söder om bergsmansgården finns ett planlagt och förtätat bostadsområde med villor och sommarstugor av varierad karaktär.

Värden: Välbevarad bebyggelse invid länsvägen med påtaglig visuell placering i landskapet, rester efter äldre trädgård samt odlingslandskap. Agrar karaktär.
Landmärken: Bergsmansgården.
Siktlinjer: Vy över Stora Vällan.
Stråk: Länsvägen (Gamla Tunavägen över Morbygden)
Världsarvet: Bergsmansgård, odlingsmarker, odlingslämningar.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bl.a. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Kulturhistoriskt välbevarad bebyggelse i odlingslandskap i nära anslutning till staden skapar attraktiv boendemiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Den äldre bebyggelsens placering längs vägen, utan nytillkommen bebyggelse i alltför nära anslutning.

Ny- och ombyggnad: Område med äldre bergsmansgård och planlagt bostadsområde med blandad småskalig bebyggelse söder därom. Den agrara karaktären är fortfarande möjlig att uppleva. Området närmast bergsmansgården är känsligt för tillkommande exploatering medan det planlagda området tål tillkommande bebyggelse som anpassas till områdets helhetskaraktär. Tillkommande bebyggelse ska inte påverka upplevelsen av bergsmansgårdens fristående karaktär. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Byggnader ska placeras traditionellt på tomt och ha traditionella proportioner. Huvudbyggnad ska uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial skall vara rött tegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter

byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska utföras varsamt/sparsamt. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: bergsmansgården.

Planer/skydd: I. Detaljplan/skydd finns.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, bymiljö/sommarstugor och villor.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Lertegel. I villaområdet varierande men övervägande rött lertegel eller betongtegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-1,5.
Fasadmaterial	I huvudsak träpanel samt timmer.
Fasadkulör	I huvudsak falurött, men andra kulörer förekommer.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Gärdsgård, stenmurar, häckar, stående spjälstaket och enstaka plank.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Gruvriset

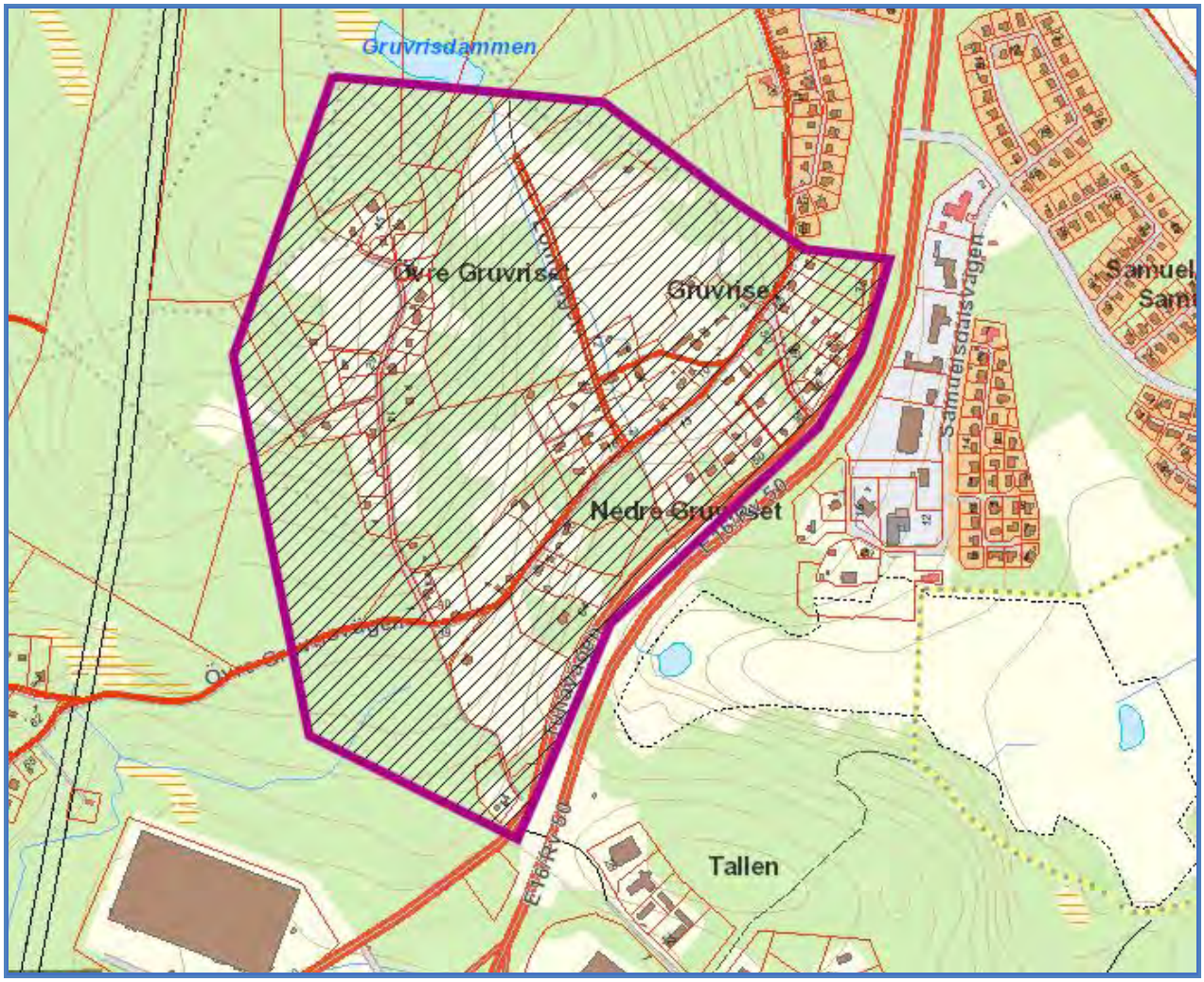

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Intressant bergsmansby med karaktär av radby längs den medeltida vägen (Torsångsvägen) till Tuna. Flera bevarade äldre gårdar och ett äldre, småbrutet odlingslandskap med stora stenrösen, terrasseringar, murar och äldre husgrunder. Agrar karaktär.

Värden: Småskaligt äldre odlingslandskap med odlingslämningar. Medeltida byväg. Byns struktur med bebyggelsens/gårdarnas placering i rad längs byvägen. Välbevarad bebyggelse. Bevarad agrar karaktär. Småskalighet.
Landmärken: Sup-tallen.
Siktlinjer: Byfronten mot Borlängevägen, vyn från Övre Gruvrisets höjd.
Stråk: Gamla Torsångsvägen.
Världsarvet: Bergsmansby, odlingsmarker och odlingslämningar.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger ej inom riksintresseområde för kulturmiljövård.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar och annan bebyggelse med anknytning till gruv- och hyttdrift med medeltida ursprung. Området tillhör det tidigast bebyggda kring Kopparberget, med framväxt under högmedeltiden, då man nyodlade den sten- och blockrika marken, där bla. ädla lövträd planterades. Ett kulturlandskap av få motsvarigheter. Flikiga småtegar mellan odlingsrösen och -strängar. Konstgjorda vattensystem och diken för vattenförsörjning till gruvan. Av speciellt intresse är lämningar efter flertalet husgrunder, gränsrösen, fördämningsvallar, brunnar/källor, äldre vägsträckningar samt odlingsrösen. Många lämningar idag belägna i skogsmark.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Tätortsnära bymiljö med agrar karaktär och många välbevarade hus längs medeltida byväg och i anslutning till öppet, småbrutet odlingslandskap skapar höga boendekvaliteter.

Markanvändning: Nuvarande markanvändning, boende och jordbruk, skall stödjas. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Gårdarnas placering som radby längs medeltida byväg.

Ny- och ombyggnad: Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av dessa bör ej ske. Områdets agrara karaktär ska bevaras.

Stor varsamhet med ny bebyggelse i bymiljön, intill de gamla gårdarna. Byggnader skall placeras traditionellt på tomt och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1,5-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor medför att tomterna får karaktär av modernt villaområde och ska inte förekomma eller utföras med stor känslighet. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: -

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, bymiljö.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	I huvudsak lertegel, men betongtegel och plåt förekommer. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1,5-2 våningar. 1 våning förekommer.
Fasadmaterial	Träpanel. Enstaka timmerhus samt hus med putsade fasader.
Fasadkulör	Falurött, omålat, samt traditionella linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment. Enstaka hus med moderna färgsättningar.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Normalhöga staket (stående), gärdsgård, häckar, murar.
Övrigt	Större ekonomibyggnader förekommer längs byvägen. Upphöjda trädäck ska undvikas i visuella lägen. En del modern bebyggelse börjar dyka upp som har villaområdeskaraktär, med hårdgjorda tomter, otraditionella proportioner och kulörer osv, vilket påverkar helhetsupplevelsen i området.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Fredriksberg

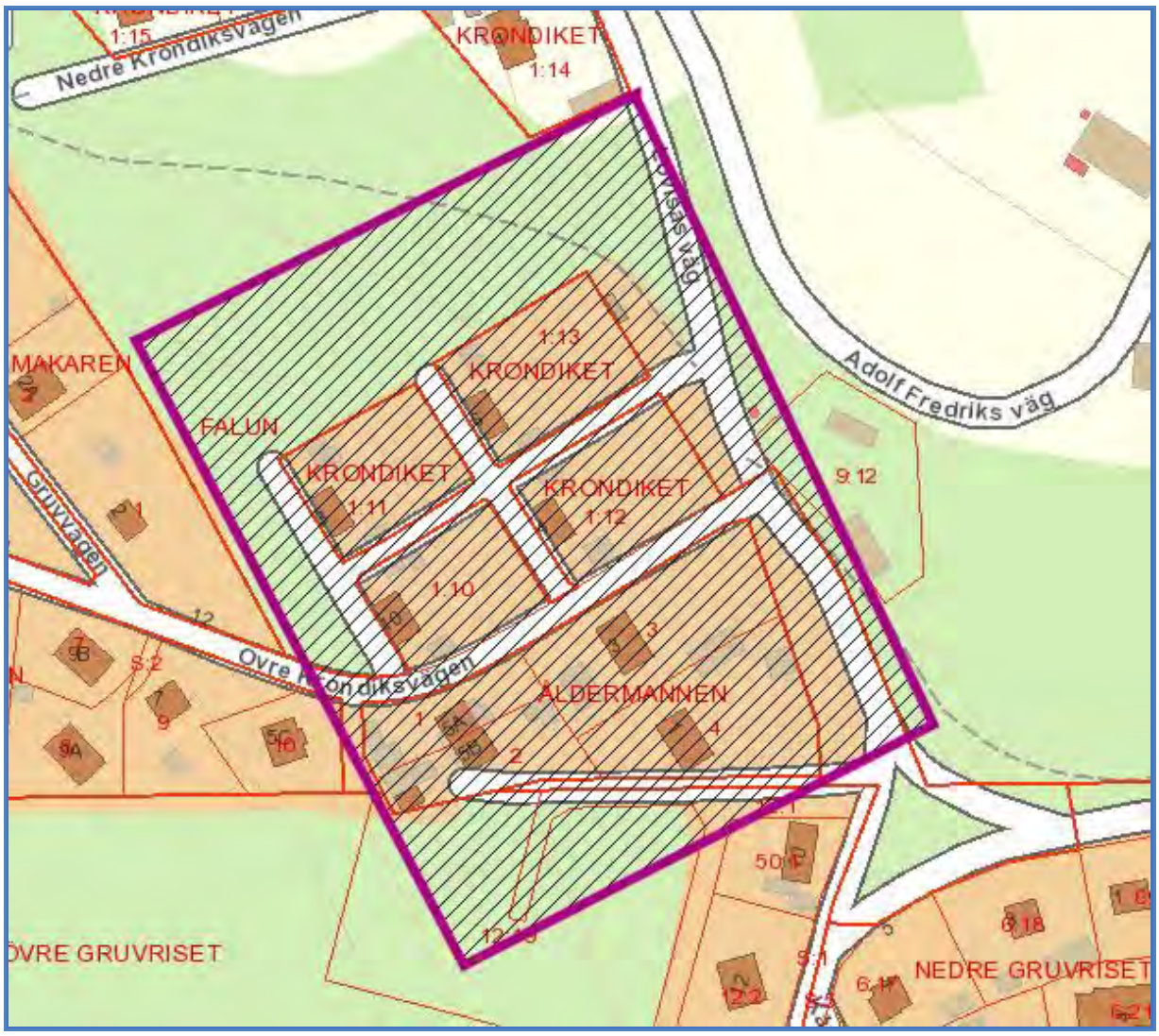

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Litet område med arbetarbostäder för gruvarbetare från 1800-talets mitt, i direkt anslutning till Falu gruva.

Värden: Intressant exempel på arbetarbostäder från 1800-talet. Välbevarade byggnader. Uthusen på Krondiket. Byggnadernas homogenitet inom grupperna (dvs inom kvarteret Krondiket resp. Åldermannen).
Landmärken: -
Siktlinjer: Ut över gruvan.
Stråk: -
Världsarvet: Arbetarbostäder för gruvarbetare.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Falu gruva är landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Omlandet kring Falu gruva är ett särpräglat kulturlandskap av unikt slag. Det rymmer lämningar från medeltida kolonisation och en tusenårig industriell verksamhet med storslagna slaggvarp och hyttlämningar. Faluns framväxt hör intimt samman med gruvans expansion. Vattenkraften som utnyttjats för gruvdriften.

Motiv odlingslandskap: Ingår ej i bevarandeprogram för odlingslandskapet.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Välbevarade arbetarbostäder skapar trivsamt bostadsområde**.**

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Tomtindelning med stora tomter och bebyggelsens placering på tomten, med bostadshus mot väg och små uthus in mot gården.

Ny- och ombyggnad: Komplementbyggnad, dvs mindre uthus (ej bostadhus) kan tillkomma för att stödja befintlig verksamhet men prövas mycket restriktivt. Höjd, placering och material på ny byggnad anpassas efter tomt/fastighet. Ny användning kan vara möjlig om kulturvärdet inte påverkas negativt men prövas restriktivt och ska vara av vikt för att området ska kunna nyttjas. Nya byggnader ska till storlek, placering och utformning gestaltas som komplementbyggnad. Flera enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Byggnadernas homogenitet inom grupperna ska värnas. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden traditionellt sätt. Rivning av byggnader med kulturhistoriskt värde bör ej ske.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse:

Planer/skydd: III: Detaljplan för HELA området bör tas fram.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse, arbetarbostäder. Homogen karaktär inom kvarteren.
Takform	Sadeltak
Takmaterial	Lertegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1,5-2
Fasadmaterial	Träpanel
Fasadkulör	Falurött, samt ett gulmålat.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Samtliga fönster med fast mittpost, bytta vid 1900-talets mitt.
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Spjälstaket.
Övrigt	Homogen karaktär på bebyggelsen norr om Övre Krondiksvägen, lite mer varierad karaktär på husen söder därom, även om de i grunden har honomgent utförande. Fina högresta uthus med speciell karaktär på fastigheterna Krondiket. Ett garage med otraditionella proportioner på Åldermannen 1 och 2.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Pilbo

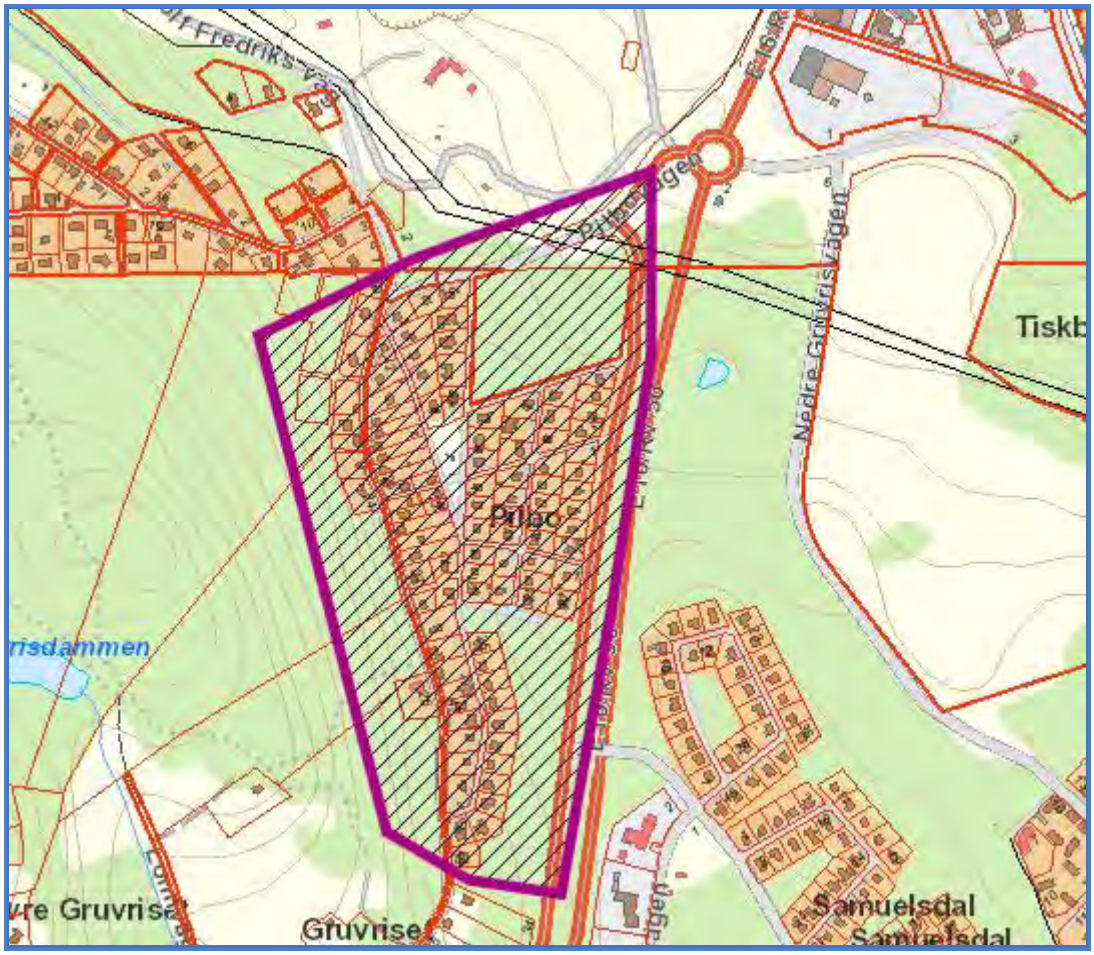

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Blandad bebyggelse: villor och egna hem, med byggnader från hela 1900-talet, från 1900-talets början och framåt. Från början upplät Stora Kopparbergs Bergslags AB tomterna till gruvarbetare så att de kunde uppföra egna hem. De första huset uppfördes i början av 1900-talet och utökades successivt fram till 1940-talet. Stor variationsrikedom i utförandet.

Värden: Tidstypisk villabebyggelse från hela 1900-talet. Bygganders skala och placering på tomt.
Landmärken: -
Siktlinjer: -
Stråk: Gamla Torsångsvägen.
Världsarvet: Egnahemsbebyggelse uppförd på tomter upplåtna av Stora Kopparbergs Bergslags AB.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger ej inom riksintresseområde för kulturmiljövård.

Motiv odlingslandskap: Ingår ej i bevarandeprogram för odlingslandskapet.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Välbevarade villor från hela 1900-talet skapar trivsamt, småskaligt bostadsområde**.**

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Oregelbundet vägnät, varav en del utgörs av den medeltida Torsångsvägen (Pilbovägen). Små tomter, tät bebyggelsestruktur. Bostadshusen placerade indragna från gatan eller mitt på tomt.

Ny- och ombyggnad: Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i anslutning till befintlig. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av byggander med kulturhistoriskt värde bör ej ske.

Tillkommande bebyggelse ska anpassas efter befintliga byggander på fastigheten och till områdets helhetskaraktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor ska undvikas eller utföras varsamt. Upphöjda trädäck ska undvikas.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse:

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse, villaområde.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Väldigt blandat. Lertegel, mycket svart betongtegel, enstaka plåttak. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden.
Antal våningar	1-2
Fasadmaterial	Träpanel, rött och gult tegel, mexitegel, puts.
Fasadkulör	Blandat, både traditionella kulörer och mer moderna färgsättningar.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Normalhöga staket (många med liggande utformning, vilket är otraditionellt och bör undvikas på fastigheter med äldre bebyggelse.). Häckar.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Bergsgården

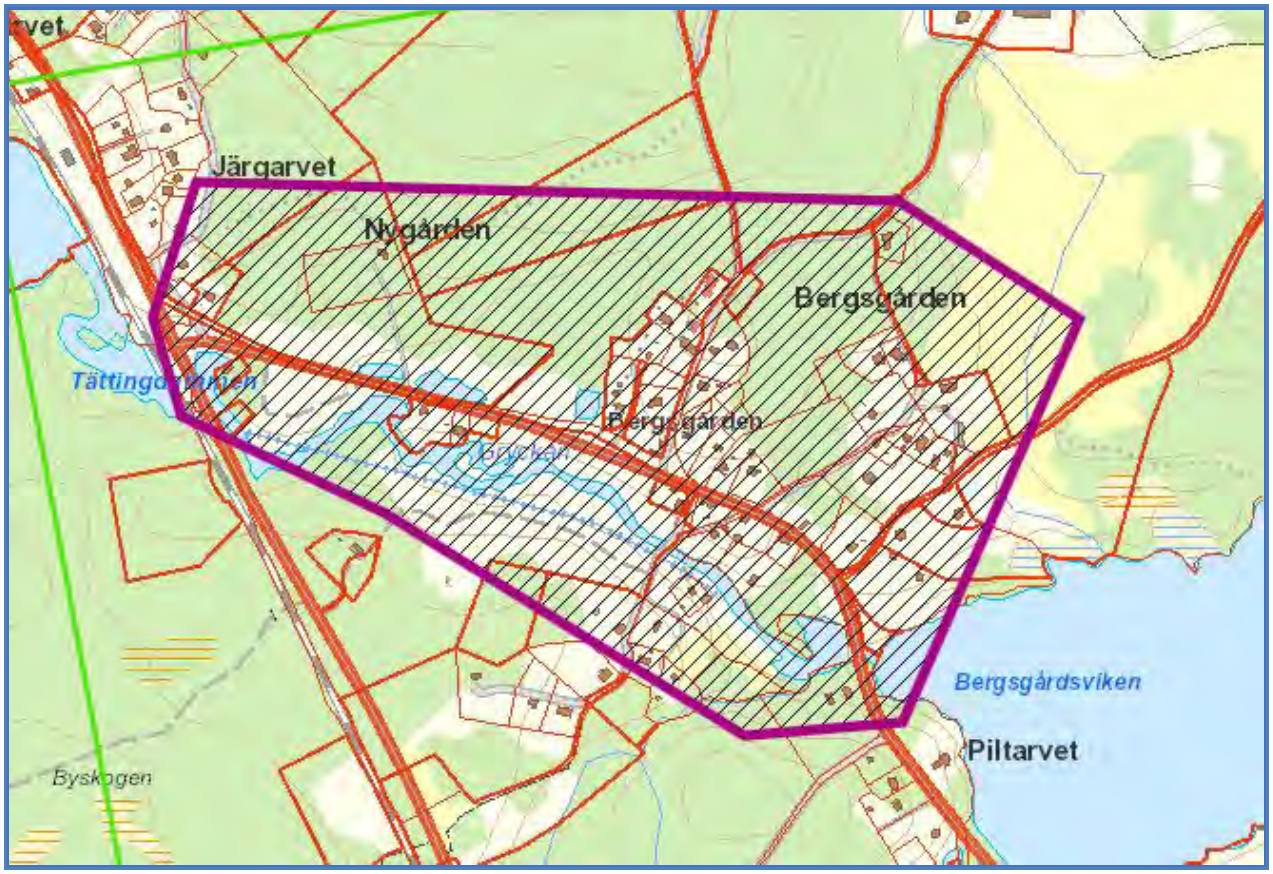

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Hyttby med blandad bebyggelse, bergsmansgårdar, smådindustrier och stora slaggområden kring Gryckån (Västerån). Flera äldre gårdar och byggnader bevarade. Rester efter två äldre bergsmansgårdar mitt i byn. Modernare villor har tillkommit. Markerna har tydlig slaggkaraktär.

Värden: Välbevarad bebyggelse, bebyggelsens skala och proportioner, äldre vägstruktur, slaggvarp och vattendraget Gryckån (kallades förr Västerån). Markernas slaggkaraktär. Småskalighet. Bergsmansgårdarnas samband med hyttströmmarna.
Landmärken: Slaggvarp.
Siktlinjer: -
Stråk: Vattendraget Gryckån, vägsystemet.
Världsarvet: Bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 2. Mycket högt värde.

Motiv riksintresse: Område som omfattar de gamla Västeråns och Österåns bergslag. Ansenliga slaggvarp, mest välbevarat söder om vägen. Bebyggelsen präglas av de typiska smågårdarna. I sydöstra delen en värdefull hel gårdsanläggning, ej rödfärgad. Vid korsningen

av nuvarande genomfartsväg och den gamla forvägen (sommarvägen) över Norlingberg till Bjursås finns en fd krog.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar i de gamla Västeråns och Österåns kopparbergslag. I anslutning till bergsmansgårdarna finns ett odlingslandskap, som i de relativt steniga och blockrika markerna karaktäriseras av många små olikformade tegar med långa bryn omväxlande med skogspartier. Bebyggelsen på bergsmansgårdarna och smågårdarna i Bergsgården är främst från 1700- och 1800-talen.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Blandad bebyggelse med anknytning till hyttdriften och äldre gårdar i anslutning till slingrande vattendrag och sjön Varpan, i industripräglat landskap nära Falun skapar ett attraktivt bostads- och fritidshusområde. Ingår i upplevelsestråk för friluftsliv och besöksnäring, bl.a. cykelstråket ”Varpan runt”.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Delvis ålderdomligt vägsystem som följer terrängen, oreglebundna tomter och ett slingrande vattendrag som förbinder sjöarna Grycken och Varpan.

Ny- och ombyggnad: Bymiljö som fortfarande är förhållandevis opåverkad av modern bebyggelse och där den historiska upplevelsen är känslig för hur tillkommande bebyggelse anpassas till den äldre miljön. Nya bostadsområden skall icke tillkomma. Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i icke utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen byns ålderdomliga karaktär. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Byggnader skall placeras traditionellt på tomt, och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-1,5 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga, och har större betydelse ju mer visuellt det ligger i landskapet. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör, företrädesvis falurött. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Slaggkaraktären ska värnas. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor skall undvikas eller utföras mycket varsamt. Då delar av området utgör fast fornlämning kan markarbeten kräva tillstånd från länsstyrelsen. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: -

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, hyttby med bostäder och småindustrier. Tydlig småskalighet.
Takform	Sadeltak. Brutna och valmade tak förekommer, främst på nyare bebyggelse.
Takmaterial	Lertegel. På den moderna bebyggelsen förekommer även betongtegel, trapetskorrugerad plåt och plegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden och i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-1,5.
Fasadmaterial	I huvudsak träpanel och timmer. Putsade fasader och enstaka tegelhus förekommer.
Fasadkulör	Falurött. Enstaka byggnader med traditionella linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lösspröjs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Plank, häckar, normalhögat staket (stående spjälor), enstaka gärdsgård.
Övrigt	En del modern bebyggelse med otraditionellt utförande påverkar helhetsupplevelsen. Miljön tål inte fler byggnader av alltför modern karaktär.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Bergsmansbygden runt Varpan

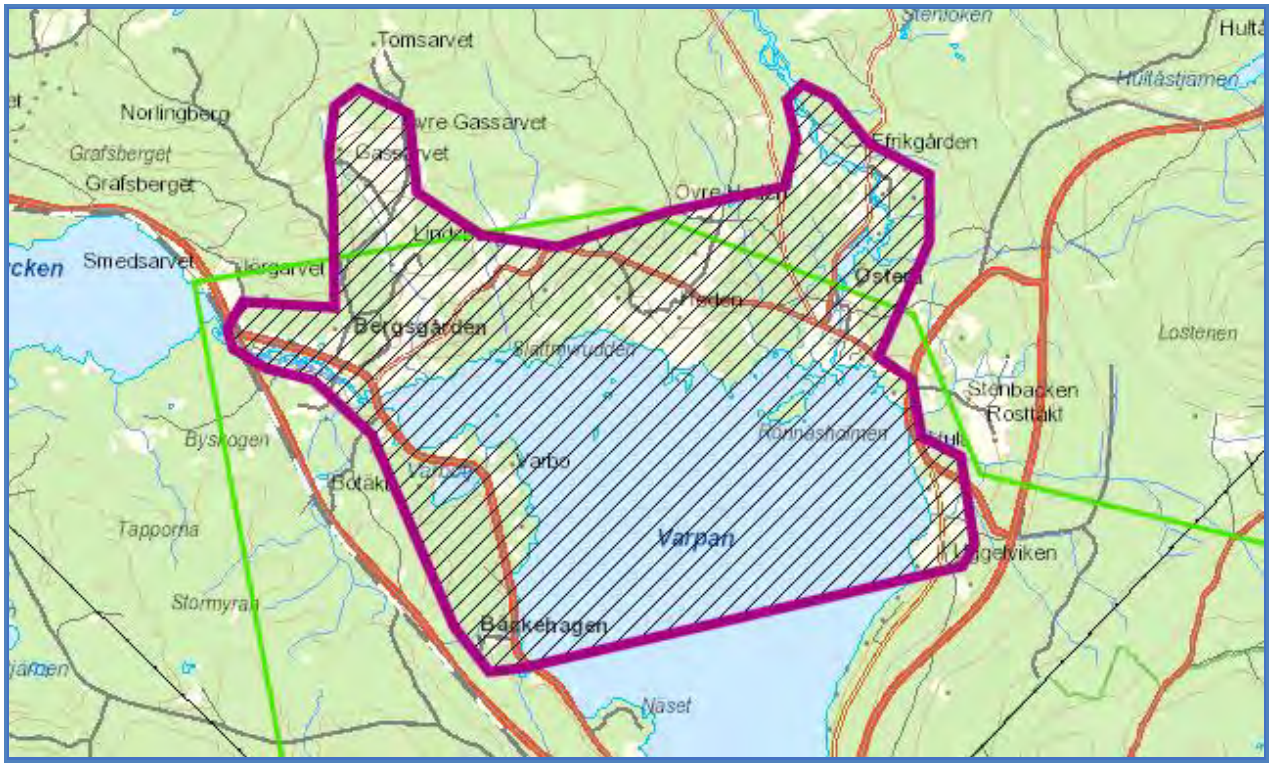

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Ett stort sammanhängande område vars kulturlandskap präglas av friliggande bergsmansgårdar och talrika lämningar efter kopparhantering. Gårdarna utgörs av Gassarvet, Varbo, Bäckehagen, Heden, Stora och Lilla Efrikgården och Hult samt Lindsberg som är en fd. bergsmansgård ombyggd till försörjningshem/ålderdomshem och idag använd som kursgård.

Värden: Bergsmanslandskap med tydliga odlingsrum där bergsmansgårdarna omges av öppen odlingsmark avgränsade av skogspartier. Välbevarade bergsmansgårdar, slaggvarp, rester efter kopparhanteringen, ålderdomligt vägsystem. Bergsmansgårdarnas friliggande karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader, omgivna av oexploaterad jordbruksmark och skog, i tydligt avgränsade odlingsrum.
Landmärken: Bergsmansgårdarna, badhuset vid Bäckehagen.
Siktlinjer: Ut över sjön Varpan och omgivande stränder samt mot kyrktornen inne i Falun.
Stråk: Gamla vägen. Vattendragen.
Världsarvet: Bergsmansgårdarna, slagghögarna, lämningar efter kopparhantering, odlingslandskapet.
Residensstaden: Stadens kyrktorn (vyn mot).

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Område som omfattar de gamla Västeråns och Österåns bergslag. Området mellan Västerån och Österån är gammal odlingsmark. Flera bergsmansgårdar:

Gassarvet med relativt nya ekonomibyggnader. Varbo gård från 1700-talet av tidstypiskt snitt. Hedens bergmsmansgård av östsvensk typ, med manbyggnad från 1806. Den är en av de mest kompletta i Kopparbergslagen. I trädgården finns ett lusthus i klassisk stil från 1856. Till gården hör även några torp med ekonomibyggnader. Vid Efrikgården två bergsmansgårdar: Lilla Efrikgården av östsvensk typ med manbyggnad från 1700-talet och välbevarade ekonomibyggnader, samt Forsbäcks gård med huvudbyggnad från 1803. En intessant bergsmansby med öppna ängsmarker och gammalt odlingslandskap.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar i de gamla Västeråns och Österåns kopparbergslag. I anslutning till bergsmansgårdarna finns ett odlingslandskap, som i de relativt steniga och blockrika markerna karaktäriseras av många små olikformade tegar med långa bryn omväxlande med skogspartier. Gassarvet och Efrikgården kännetecknas av småskalighet och mängder av odlingsrösen. Kopparhanteringen inom området med ett stort antal hyttor i Västerån och Österån etablerades under medeltiden. Äng- och hagmarkslokal av klass IV-intresse finns i Gassarvet och Uggelviken.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Det agrara och förhållandevis oexploaterade odlingslandskapet med stora bergmansgårdar och övrig spridd bebyggelse som inte konkurrerar med de äldre gårdarna samt närheten till sjön Varpan och Falun skapar en attraktiv miljö för boende och besökare. Ingår i upplevelsestråk för friluftsliv och besöksnäring, bl.a. cykelstråket ”Varpan runt”.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Jordbruk och bibehållande av öppen odlingsmark med avgränsande skogspartier skall stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Ålderdomligt vägsystem, friliggande bergsmansgårdar med ekonomibyggnader, utan modernare bebyggelse för nära inpå. Bebyggelsens gruppering i anslutning till vattendrag och vägsystem intill odlingslandskapet.

Ny- och ombyggnad: Område som fortfarande är förhållandevis opåverkat av modern bebyggelse och där den historiska upplevelsen är mycket känslig för tillkommande exploatering. Nya bostadsområden skall icke tillkomma. Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i icke utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller de avgränsade odlingsrummen. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske. Markanvändning för jordbruk och bete.

Byggnader skall placeras traditionellt, både i landskapet och på tomt, och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga, och har större betydelse ju mer visuellt det ligger i landskapet. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Slaggkaraktären i Efrikgården är viktig att värna. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor skall undvikas eller utföras mycket varsamt. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Lertegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-2.
Fasadmaterial	Timmer, träpanel.
Fasadkulör	Falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Österå

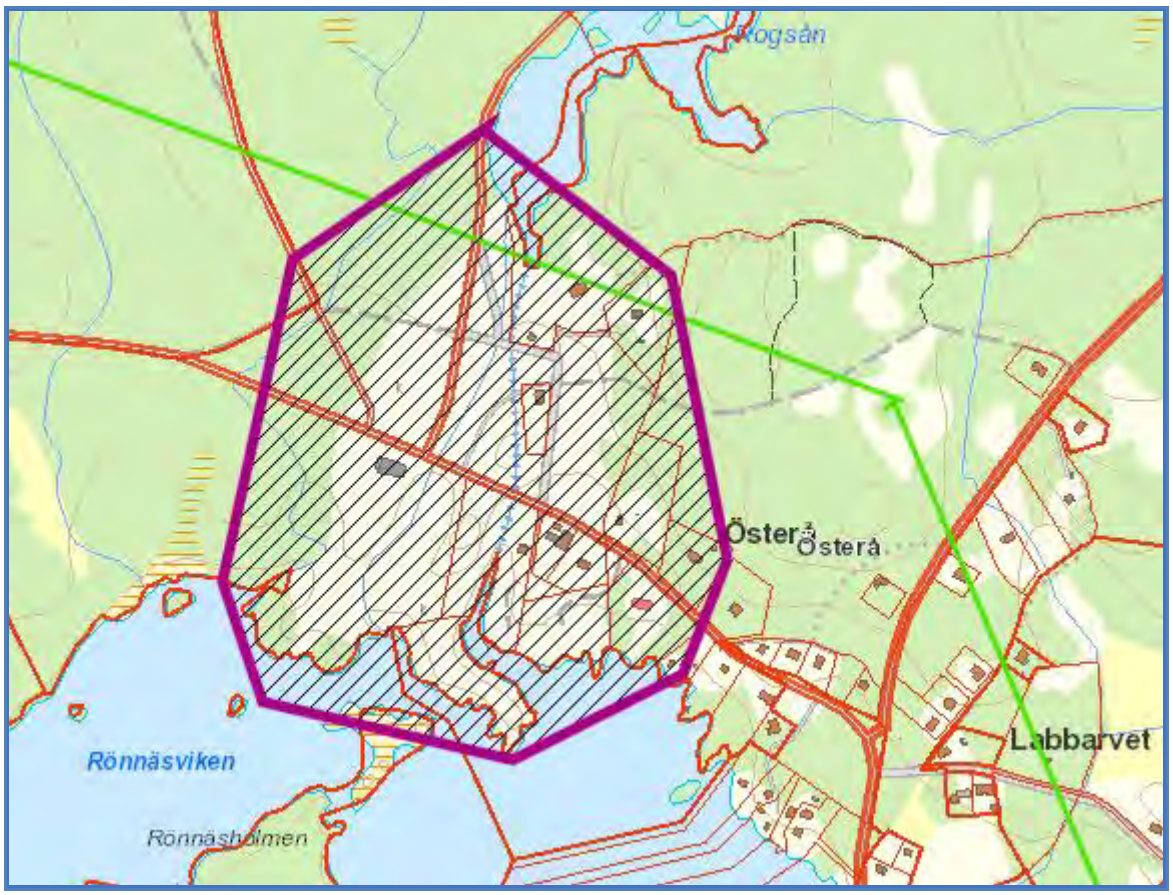

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Hyttby vid Rogsåns utlopp med blandad bebyggelse, småindustrier och slaggvarpsområden. Hyttkammaren ”Kaschetten” i höjdläge ovanpå slaggvarp. Kraftstation och kvarn/såg. Österå herrgård.

Värden: Kopparhyttemiljö med tydlig industriell karaktär. Hyttkammaren Kaschetten. Herrgårdens välbevarade bebyggelse med bostadshus och ekonomibyggnader. Slaggvarp. Bebyggelsens skala och proportioner. Bergsmansgårdens samband med hyttströmmarna.
Landmärken: Hyttkammaren Kaschetten.
Siktlinjer: Ut över sjön Varpan och omgivande stränder samt kyrktornen inne i Falun.
Stråk: Gamla vägen. Vattendraget.
Världsarvet: Herrgården, slagghögarna, lämningar efter kopparhantering, odlingslandskapet Kaschetten.
Residensstaden: Stadens kyrktorn (vyn mot).

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: Område som omfattar de gamla Västeråns och Österåns bergslag. Vid Österå omfattande slaggvarp kring Rogsåns utlopp i Varpan. Inom området finns en

hyttkammare högt på ett varp, ett kombinerat elkraftverk och kvarn från 1870-talet i full verksamhet. Österå herrgård med ekonomibyggnader uppfört på 1890-talet, samt några torp.

Motiv odlingslandskap: Bergsmansgårdar i de gamla Västeråns och Österåns kopparbergslag. I anslutning till bergsmansgårdarna finns ett odlingslandskap, som i de relativt steniga och blockrika markerna karaktäriseras av många små olikformade tegar med långa bryn omväxlande med skogspartier. Kopparhanteringen inom området med ett stort antal hyttor i Västerån och Österån etablerades under medeltiden.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Det förhållandevis oexploaterade landskapet med blandad bebyggelse och industriell karaktär samt närheten till sjön Varpan och Falun skapar en attraktiv miljö för boende och besökare. Ingår i upplevelsestråk för friluftsliv och besöksnäring, bl.a. cykelstråket ”Varpan runt”.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Jordbruk och bibehållande av öppen odlingsmark med avgränsanden skogspartier skall stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet, samt bevarande av slaggkaraktär.

Struktur: Bebyggelsens gruppering i anslutning till vattendrag och vägsystem intill odlingslandskapet.

Ny- och ombyggnad: Område som fortfarande är förhållandevis opåverkat av modern bebyggelse och där den historiska upplevelsen är känslig för tillkommande exploatering. Nya bostadsområden skall icke tillkomma. Komplementbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i icke utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen av bergsmansgårdens fristående karaktär, slaggvarp eller de avgränsade odlingsrummen. Ny bebyggelse skall följa områdets struktur samt byggnadernas skala, utseende och material och ha landsbygdskaraktär snarare än karaktär av modernt villaområde. Vissa enskilda byggnader har ett högt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll skall ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Byggnader skall placeras traditionellt, både i landskapet och på tomt, och ha ett traditionellt utseende. Huvudbyggand skall uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial är lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga, och har större betydelse ju mer visuellt det ligger i landskapet. Fönster skall vara symmetriskt placerade och skall ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och vara målade med traditionell kulör. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Slaggkaraktären är viktig att värna. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor skall undvikas eller utföras mycket varsamt. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: bergsmansgården och Kaschetten.

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Landsbygd, hyttby med bostäder och småindustrier. Tydlig småskalighet.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Lertegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-2.
Fasadmaterial	Timmer, träpanel.
Fasadkulör	Falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Området kring Hosjön

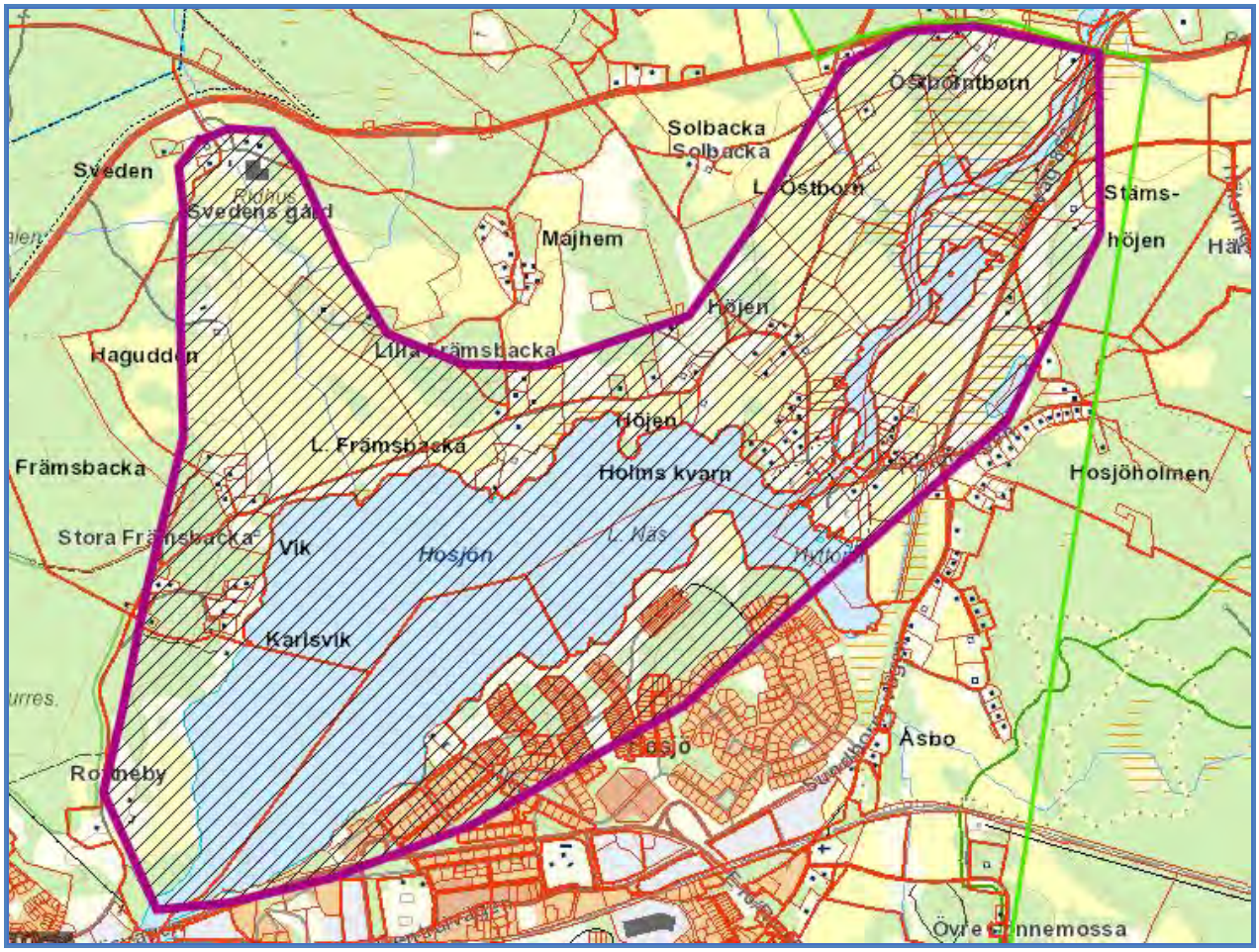

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Intressant bergsmanslandskap med stora bergsmansgårdar i ett öppet odlingslandskap och med stora slagghögar vid Hosjöholmen. Där fanns hyttor redan på 1300-talet. Bergsmansgårdarna utgörs av Stora Östborn, Sveden, Höjen, Lilla Främsbacka, Rottneby, Stämshöjen och Stora Näs. Bygata med arbetarbostäder och magasin vid Hosjöholmen. Förhållandevis stor inblandning av bebyggelse av varierad ålder som inte konkurrerar med bergsmansgårdarna, samt en del moderna bostadsområden sydöst om Hosjön.

Värden: Intressant bergsmanslandskap med öppen odlingsmark och välbevarade bergsmansgårdar, slaggvarp, rester efter kopparhanteringen. Vägsystem. Bergsmansgårdarnas friliggande karaktär med bostadshus och ekonomibyggnader, omgivna av till största delen oexploaterad jordbruksmark. Delvis oförvanskad bebyggelse. Bygatan med arbetarbostäder vid Hosjöholmen. Bergsmansgårdarnas samband med hyttströmmarna.
Landmärken: Rottneby. Bergsmansgårdarna.
Siktlinjer: Ut över Hosjön och in mot bebyggelsen från sjön. Dalgången från Sveden ned mot Hosjön. Längs Sundbornsån från Östborn.

Stråk: Sundbornsån. Vägen norr om Hosjön.
Världsarvet: Bergsmansgårdar, odlingsmarker, slaggvarp, lämningar efter gruv- och hyttdrift, hyttström, småindustrier, arbetarbostäder.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 1. Högsta värde.

Motiv riksintresse: I den flacka dalgången mellan Korsnäs och Sundbornsbyn har ett kulturlandskap bildats som karaktäriseras av ett antal friliggande bergsmansgårdar och storgårdar. Runt Hosjön ligger Rottneby med manbyggnad från början av 1800-talet. Stora och Lilla Näs, Höjen med en äldre rödfärgad manbyggnad i timmer och en yngre vitputsad, samt Främsbackagårdarna. Lilla Främsbacka med mangårdsbyggnad i fransk klassicistisk herrgårdsstil från 1808-1809 är en av de bäst bevarade herrgårdarna. Svedens bergsmansgård med ”Linnés bröllopsstuga” uppförd under 1700-talets första decennier och besökt av Linné 1733-34 samt 1739 då han där firade sitt bröllop. Nuvarande manbyggnad på gården är av senare datum.

Vid Hosjöholmen och kring Sundbornsåns utlopp i Hosjön, som anses omfatta de äldsta hyttplatserna, finns omfattade slaggvarp. Kvarnbyggnad vid forsen och brofästet. På östra sidan av ån finns en liten bygata med värdefull småhusbebyggelse, bodar och jordfasta källare.

Bergsmansgården Stämshöjen med björkallé och manbyggnad från 1864. Stora Östborn ursprungligen byggd på 1740-talet med karolinsk prägel och halva byggnaden ombyggd i början av 1800-talet.

Motiv odlingslandskap: Dalgångslandskap med bergsmansgårdar och ”herresäten”. Medeltida kopparbergslag med hyttlämningar och slaggvarp. Odlingslandskapet är varierat med både stora, öppna fält och småskaliga, steniga och småkuperade partier med många små åkerholmar. Sundbornsån slingrar sig fram genom det vackert kuperade jordbrukslandskapet. Åkermark överväger. Inslag av lövträd bidrar till den fina landskapsbilden. Lövskog, odlad mark och våtmark bildar en mosaik som ger området höga naturvärden. Ån utgör rastplats för många flyttfåglar.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Det agrara och förhållandevis varsamt exploaterade odlingslandskapet med stora bergsmansgårdar och övrig spridd bebyggelse som inte konkurrerar med de äldre gårdarna, samt närheten till Falun och sjön Hosjön skapar en attraktiv miljö för boende och besökare. Ingår i stråk för friluftsliv och besöksnäring, bl.a. genom cykelstråket runt Hosjön.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Friliggande bergsmansgårdar utan modern bebyggelse för nära inpå. Bebyggelsens gruppering i anslutning till sjön och ån eller vägsystem intill odlingslandskapet. Bebyggelsens placering i odlingsrum avgränsade av mellanliggande skogsridåer.

Ny- och ombyggnad: Underordnad komplementbostad till bostadsbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i ej utsatta lägen som inte påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär, det öppna odlingslandskapet och de avgränsade odlingsrummen. Särskild varsamhet ska råda i Hosjöholmen, gällande den äldre bygatan med arbetarbostäder. Ny bebyggelse ska följa områdets struktur samt byggnaders skala, utseende och material. Vissa enskilda byggnader har ett högt eller särskilt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt, särskilt vad gäller bergsmansgårdarna och arbetarbostäderna i Hosjöholmen. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Nya bostadsområden ska inte tillkomma i odlingslandskapet. Däremot finns möjligheter till förtätning söder om Hosjön. Ny bebyggelse ska placeras traditionellt så att de avgränsade odlingsrummen bevaras och inte i det öppna odlingslandskapet eller i anslutning till bergsmansgårdarna. Byggnader ska placeras traditionellt på tomt och ha traditionella proportioner. Huvudbyggnad ska uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial skall vara lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset. Markens anordnande är viktig. Utfyllnad, urschaktning, stödmurar och stora hårdgjorda ytor skall undvikas eller utföras mycket varsamt. Trädäck ska undvikas eller placeras i marknivå. Slaggkaraktären är viktig att värna i Hosjöholmen.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området. Befintliga planer saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Landsbygd, odlingslandskap, bygata med arbetarbostäder.
Takform	Sadeltak. Brutna och valmade tak förekommer, samt enstaka säteritak.
Takmaterial	Lertegel och falsad plåt. På den moderna bebyggelsen förekommer även betongtegel, trapetskorrugerad plåt och plegel. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden och i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	Bergsmansgårdarna 1-2 våningar, övrig bebyggelse i huvudsak 1-1,5 våningar.
Fasadmaterial	Träpanel. Timmer och puts förekommer på den äldre bebyggelsen. Nyare bebyggelse även med tegelfasader.
Fasadkulör	Falurött samt traditionella puts- och linoljefärgskulörer baserade på naturliga pigment. Enstaka hus med moderna färgsättningar.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Där sådan förekommer: normalhöga spjälstaket (stående spjälor) samt häckar.
Övrigt	Fina stenmurar förekommer på olika håll i odlingslandskapet.
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Hosjö

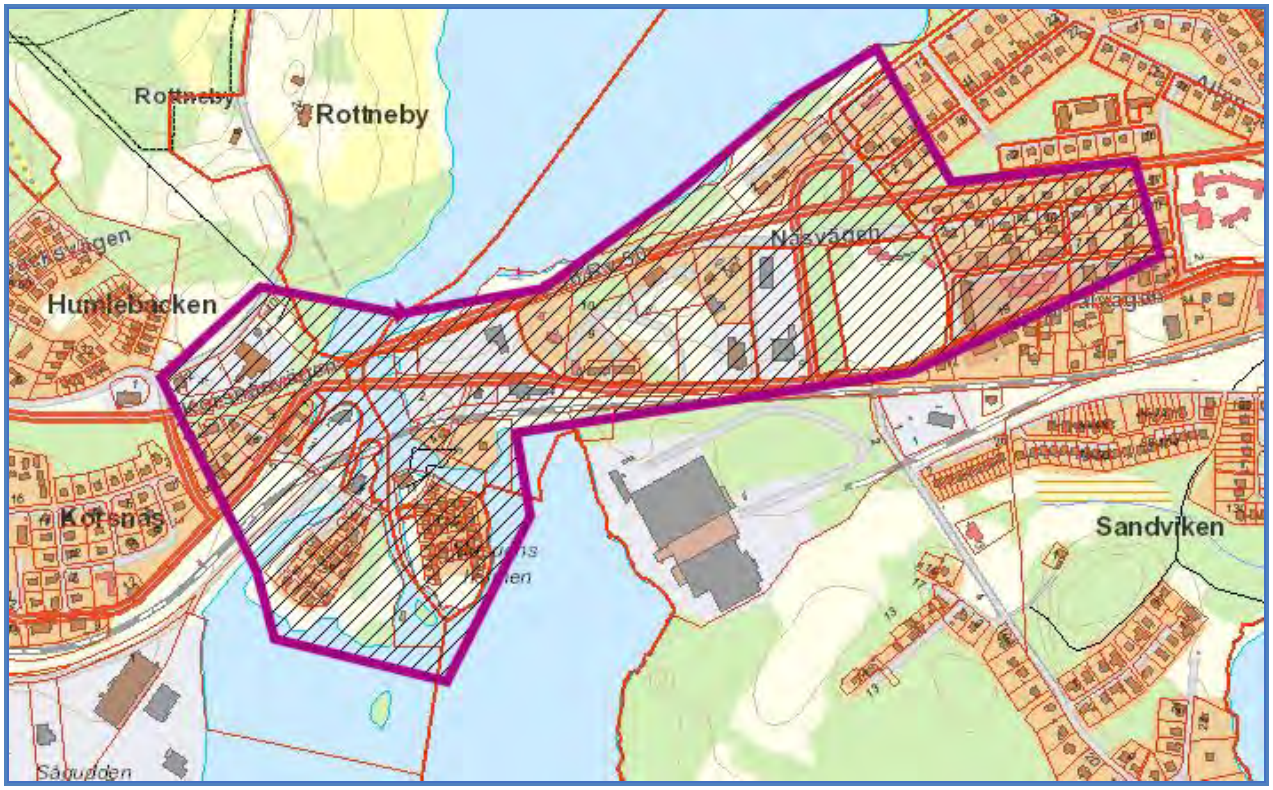

Områdets förutsättningar

Beskrivning: När järnvägen invigdes 1859 kom Korsnäs-Hosjö att bli ett av landets största sågverkscentrum. Komplex miljö med lämningar från i huvudsak två skeden: kopparhantering med anor från medeltiden och sågverksindustri från slutet av 1800-talet. Slaggrester vid Korsnässtrømmen. Sjövillans disponentbostad, Övre Karlfors med arbetarlängor, disponentbostad och tjänstemannavilla. Arbetarlängor vid fd Näs såg. Lämningar i markerna efter sågverk och transportanordningar. I Hosjö (Mjölnargårdarna) finns några äldre gårdar bevarade bland den moderna bebyggelsen. Gamla skolan i Näs.

Värden: Industrilämningar från kopparhantering och sågverksindustri. Byggnadernas oförvanskade och tidstypiska karaktärer.
Landmärken: Sjövillan, kraftverksbyggnaden, Övre Karlfors.
Siktlinjer: Vyer ut över och in från Hosjön och Runn.
Stråk: Slaggkanalen från masugnen. Gamla landsvägen.
Världsarvet: Slaggrester. Lämningar efter kopparhantering.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger ej inom riksintresseområde för kulturmiljövård.

Motiv odlingslandskap: Ingår ej i bevarandeprogram för odlingslandskapet.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Bevarade industrilämningar med tillhörande bostadsbebyggelse ger upplevelsevärde och skapar mervärde för boende och besökare.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Industrilämningar placerade längs historiska transportleder: järnvägen, vägar, flottningsleder och strömmar.

Ny- och ombyggnad: Område med flertalet byggnader som har kulturhistoriskt värde i någon omfattning, i huvudsak bebyggelse kopplad till områdets industrier. Områdets industriella karaktär ska bevaras. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende, material och färgsättning. Nya byggnader ska inte upplevas på ett avvikande sätt från sjön. Kulturhistoriskt intressanta industriområden ska förtätas med respekt för den äldre bebyggelsen. Ombyggnad och underhåll av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader bör ej rivas.

Byggnader ska ha traditionella proportioner och en färgsättning baserad på traditionella pigment. Huvudbyggnad skall uppföras i 1-2 våningar. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial ska vara rött tegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt och takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: -

Planer/skydd: III. Detaljplan för HELA området bör tas fram. Befintliga planer saknar relevant skydd för kulturhistoriska värden.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, fornlämning.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Verksamheter, äldre industri. Bostäder.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	Blandat inom området, men på den äldre bebyggelsen främst lertegel och falsad plåt. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-2
Fasadmaterial	Blandat inom området, men i huvudsak puts och träpanel på den äldre bebyggelsen.
Fasadkulör	Falurött samt puts- och linoljefärgskulörer baserade på traditionella pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lösspröjs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående samt kedjehus.
Tomtavgränsning	Blandat, men främst häckar och normalhöga staket med stående spjälor.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Uddnäs - Karlslund

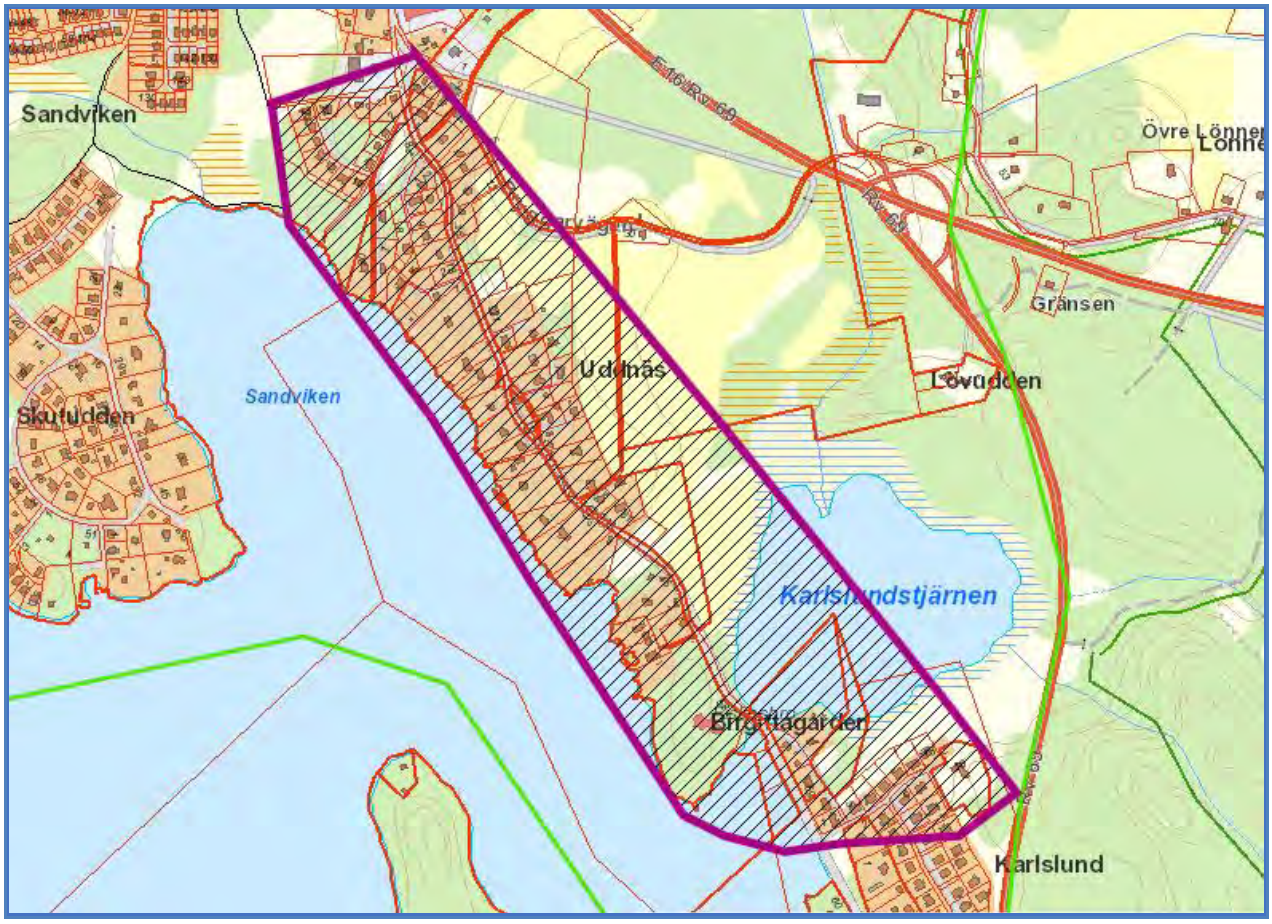

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Stora villor i nationalromantisk stil. Klostret Birgittagården i den ombyggda villan Skogsudden. Bergsmansgården Karlslund. Stor inblandning av modern villabebyggelse.

Värden: Välbevarad och tidstypisk bebyggelse. Områdets struktur med stora tomter och anlagda trädgårdar. Byggnaders placering på tomten och byggnaders utformning.
Landmärken: Birgittagården.
Siktlinjer: Ut över Runn och in mot land från sjön.
Stråk: Åsen med vägen.
Världsarvet: Bergsmansgård och omgivande odlingslandskap.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger ej inom riksintresseområde för kulturmiljövård.

Motiv odlingslandskap: Ingår ej i bevarandeprogram för odlingslandskapet.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Välbebevarad och tidstypisk bebyggelse på åsen invid sjön skapar attraktivt bostadsområde.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter.

Struktur: Äldre sommarvillor på stora tomter på var sida om byväg.

Ny- och ombyggnad: Område med flera byggnader av stort kulturhistoriskt värde eller miljöskapande värde. Nya byggnader kan tillkomma under förutsättning att de inrättas i områdets struktur och anpassas efter tomt samt till byggnaders skala, utseende och material. Tomter bör ej styckas, då det påverkar områdets helhetskaraktär. Ett bostadshus per fastighet samt fristående uthus, alternativt gästhus/komplementbostad, med underordnad volym och karaktär. Ombyggnad och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader bör ej rivas.

Byggnader ska placeras traditionellt på tomt och ha traditionella proportioner och en viss reslighet. Huvudbyggnad ska uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial skall vara lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Birgittagården och bergsmansgården.

Planer/skydd: II. Detaljplan för delar av området bör tas fram. Endast bergsmansgården har skydd men de äldre villorna saknar skydd.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, Fornlämning.

Byggnadsdel	Karaktär
Områdeskaraktär	Blandad bebyggelse, sommarvillor/villor.
Takform	Varierat, men i huvudsak sadeltak och brutna tak på den äldre bebyggelsen.
Takmaterial	Varierat, men i huvudsak lertegel och falsad plåt på den äldre bebyggelsen. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-2
Fasadmaterial	Blandat inom området, men i huvudsak puts och träpanel på den äldre bebyggelsen.
Fasadkulör	Falurött samt puts- och linoljefärgskulörer baserade på traditionella pigment.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Blandat, men främst häckar och normalhöga staket med stående spjälor.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Lönnemossa

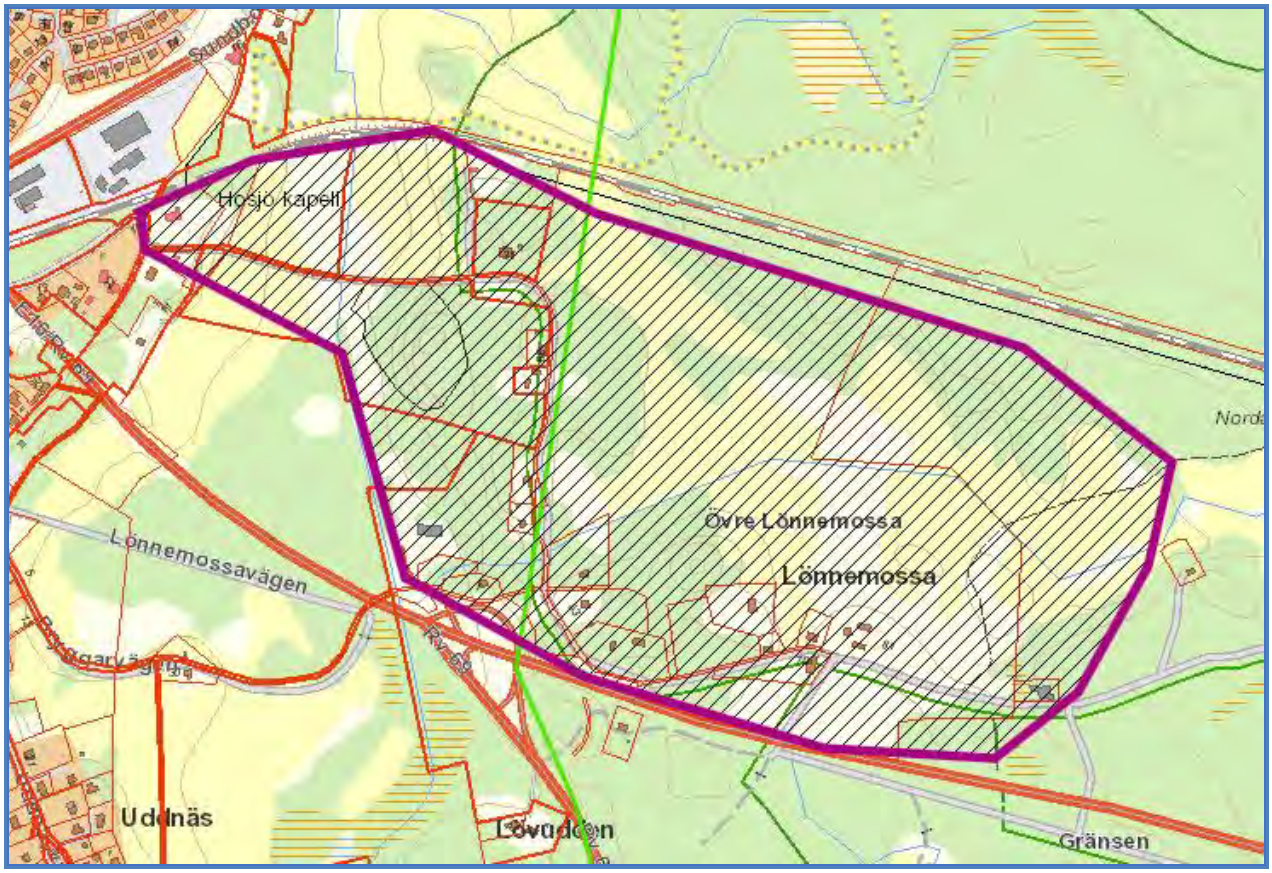

Områdets förutsättningar

Beskrivning: Bergsmansby med bergsmansgårdar och lämningar efter kopparhantering i ett öppet och hävdat odlingslandskap. Träkyrka från 1663, tillbyggd under 1880-talet.

Värden: Välbevarad bergsmansgård i öppet odlingslandskap. Bergsmansgårdens friliggande karaktär utan anslutande modern bebyggelse alltför nära inpå. Lämningar efter hyttor.
Välbevarad äldre bebyggelse.
Landmärken: Hosjö kyrka, bergsmansgårdarna.
Siktlinjer: Över dalgången.
Stråk: Byvägen, hyttströmmen, dammvallen.
Världsarvet: Hosjö kyrka. Bergsmansgård och odlingslandskap.
Residensstaden: -

Falu kommuns bedömning: 3. Högt värde.

Motiv riksintresse: Ligger ej inom riksintresseområde för kulturmiljövård.

Motiv odlingslandskap: Odlingsmark i dalgång mellan riksvägen och järnvägen. Betesmark med höga naturvärden.

Områdets resurs/möjlighet samt framtida utveckling

Resurs: Bergsmansby med välbevarad karaktär i öppet odlingslandskap skapar trivsam boendemiljö.

Markanvändning: Nuvarande fortsätter. Bibehållande av öppen odlingsmark ska stödjas, liksom återställande av igenvuxen odlingsmark av betydelse för odlingslandskapet.

Struktur: Bostadsbebyggelse och bergsmansgårdar längs en byväg.

Ny- och ombyggnad: Underordnad komplementbostad till bostadsbyggnad får tillkomma, samt enstaka ny bebyggelse i ej utsatta lägen som påverkar upplevelsen av bergsmansgårdarnas fristående karaktär eller det ålderdomliga odlingslandskapet. Ny bebyggelse ska följa områdets struktur samt byggnaders skala, utseende och material. Vissa enskilda byggnader har ett högt eller särskilt kulturhistoriskt värde. Ombyggnad och underhåll ska ske på ett för byggnaden och området traditionellt sätt. Rivning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bör ej ske.

Nya bostadsområden ska inte tillkomma. Ny bebyggelse ska placeras traditionellt och inte i det ålderdomliga odlingslandskapet eller i anslutning till bergsmansgårdarna. Byggnader ska placeras traditionellt på tomt och ha traditionella proportioner. Huvudbyggnad ska uppföras i 1-2 plan. Bredden på huset får vara max dubbla byggnadshöjden. Taket bör vara sadeltak med en taklutning på ca 27-34 grader. Takfot bör vara öppen och taksprång ej längre än 50 cm. Takmaterial skall vara lertegel eller falsad plåt. På uthus kan även pannplåt, sinuskorrugerad plåt eller takpapp användas.

Utformning av detaljer och material är särskilt viktiga. Fönster skall vara symmetriskt placerade och ha större höjd än bredd. Finsnickeri (dvs fönster- och dörrfoder samt knutbrädor, trapp- och balkongräcken mm) bör vara av hyvlat virke. Fasaderna kan kläs med locklistpanel eller fasspontpanel och ska vara målade i traditionell kulör anpassad efter byggnadens och områdets karaktär. Garage och uthus ska vara fristående från bostadshuset.

Fristående byggnader vars upplevelse ej ska påverkas av tillkommande bebyggelse: Bergsmansgårdarna.

Planer/skydd: III. Detaljplan eller områdesbestämmelser med syfte att säkerställa kulturhistoriska värden bör tas fram för hela området.

Gällande lagar och föreskrifter vid fortsatt formell hantering: PBL 8:13, BBR, KML 2 och 4 kap.

Byggnadsdel	**Karaktär**
Områdeskaraktär	Odlingslandskap/bergsmansby. Kyrka.
Takform	I huvudsak sadeltak.
Takmaterial	I huvudsak lertegel på den äldre bebyggelsen. Betongtegel, plegel och trapetskorrugerad plåt är olämpligt på äldre bebyggelse med kulturhistoriska värden eller i visuellt påtagliga lägen.
Antal våningar	1-2
Fasadmaterial	I huvudsak timmer och träpanel.
Fasadkulör	I huvudsak falurött.
Fönstertyper	Fönster av trä med utåtgående bågar placerade i fasadliv. Fasta mittposter och äkta spröjs. Byggnader uppförda före 1930 olika typer av spröjsning, samt kors- eller T-formade mittposter. Efter 1930 vanligen fast mittpost, efter 1960 ofta perspektivfönster. En del fönster bytta mot otraditionella (instickskarmar, aluminiumfönster, lössprojs, felaktiga proportioner).
Placering på tomt	Fristående. Fristående uthus.
Tomtavgränsning	Häckar och normalhöga spjälstaket med stående spjälor.
Övrigt	
Rekommendationer	Varje enskild byggnad skall underhållas i enlighet med det kulturhistoriska värde som tillskrivs byggnaden, dvs om byggnaden har särskilt kulturhistoriskt värde, stort kulturhistoriskt värde eller kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Då byggnaderna inte är klassificerade i förväg skall bedömning ske från fall till fall. Bebyggelse underhålls i enlighet med rekommendationer för respektive färgmarkering, se s. 15.

Övriga värdefulla områden och byggnader

Förutom föregående redovisade områden finns fragmentariska lämningar i form av enstaka byggnader med kulturhistoriska värden, som inte utgör några större helhetsområden men som ändå är av sådan karaktär att de ska värnas. I Faluns utkanter finns bland annat ett par värdefulla bergsmansgårdar som på grund av närliggande moderna exploateringar numera är lösryckta från sitt ursprungliga sammanhang. Dessa gårdar är Övre Slätta, Stora Hälla, Lilla Hälla, Lövberget och Källviken, Karlberg och Haraldsbo. Övre Slätta ligger mellan två moderna bostadsområden. Mangårdsbyggnaden har moderniserats men ett stort antal uthus är bevarade vilket gör anläggningen som helhet förhållandevis intakt. Lövberget är en bergsmansby som ligger ovanför Slätta på väg mot Stångtjärn, i ett ålderdomligt och fortfarande delvis öppet odlingslandskap. I byn finns en hel del äldre bebyggelse, samt inslag av moderna villor. Stora Hälla och Lilla Hälla ligger ovanför Lugnet i ett vackert odlingslandskap med stenrösen, stengärdesgårdar, husgrunder och ruiner. Stora Källviken ligger söder om Falun, i ett öppet odlingslandskap invid Runn. Gården består av huvudbyggnad med två flyglar och ett antal uthus. Karlberg och Haraldsbo ligger numera omringade av moderna bostadsområden. Det är viktigt att bebyggelsen hanteras varsamt så att dess kulturhistoriska värde inte minskar. Det är också viktigt att den öppna odlingsmarken som fortfarande omger vissa av dessa gårdar bevaras, så att kopplingen till deras ursprungliga sammanhang består.

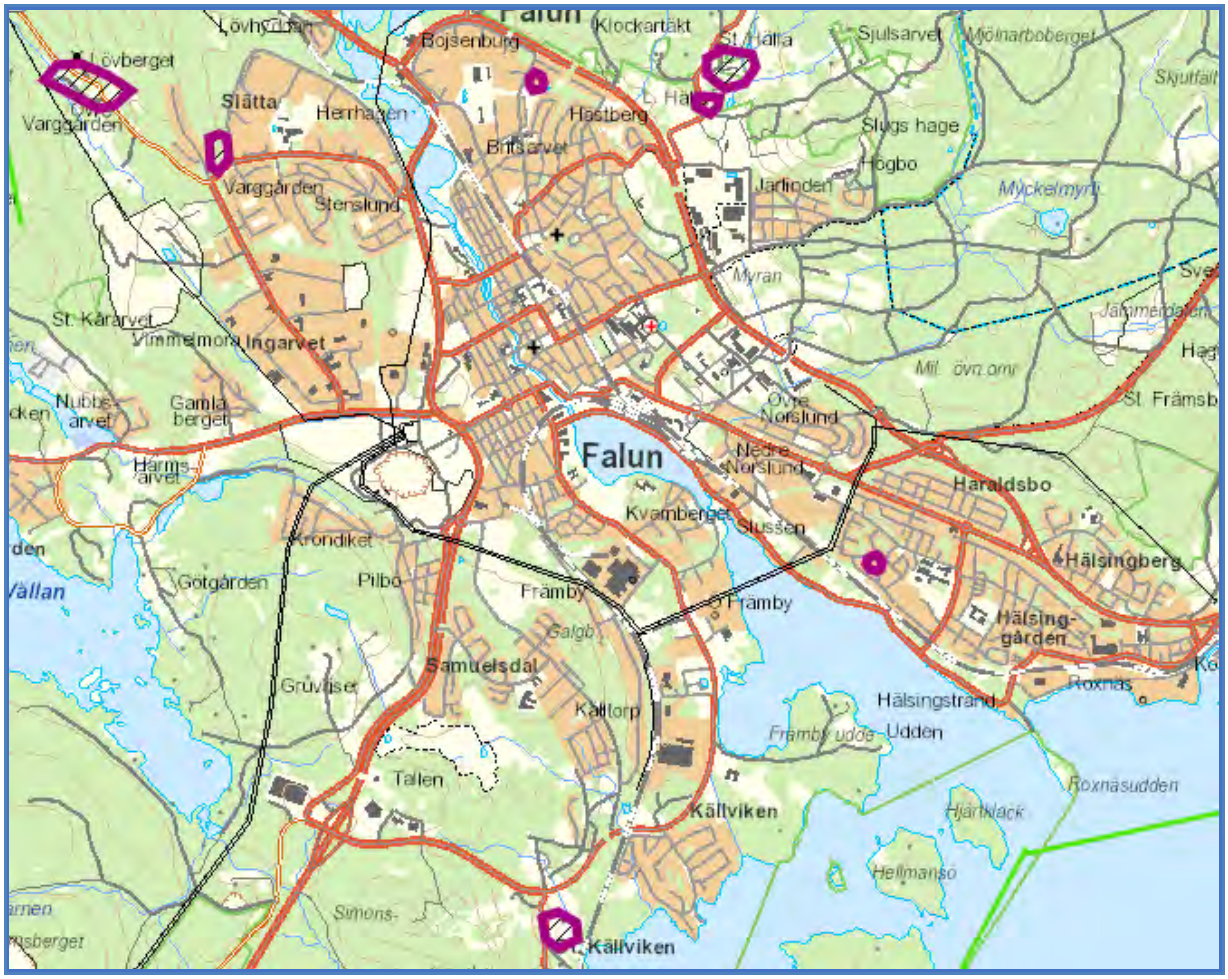

Vid Korsnäs och längs Runns norra strand finns intressanta lämningar av i första hand industriell karaktär. Här finns den gamla slussen med bevarad slussvaktarstuga vid Tisken, kraftverk vid Korsnäsströmmen, slagg och lämningar efter kopparhyttor och rester efter gamla sågverk, bl.a. Korsnäs sågverk från 1858 med bevarat ångmaskinhus med tillhörande skorsten samt en äldre verkstadslokal och en pir. Det finns också tjänstemannabostäder från Runns ångsåg vid Roxnäs udde samt en ombyggd disponentvilla och ett ångmaskinshus i tegel och en hög tegelskorsten från Wahlmans ångsåg, samt ett fd epidemisjukhus. Strandlinjen är mycket fin med gammal tallskog. Det är viktigt att dessa lämningar bevaras och att tillkommande bebyggelse inte dominerar över dessa eller upplevs på ett avvikande sätt från sjön.

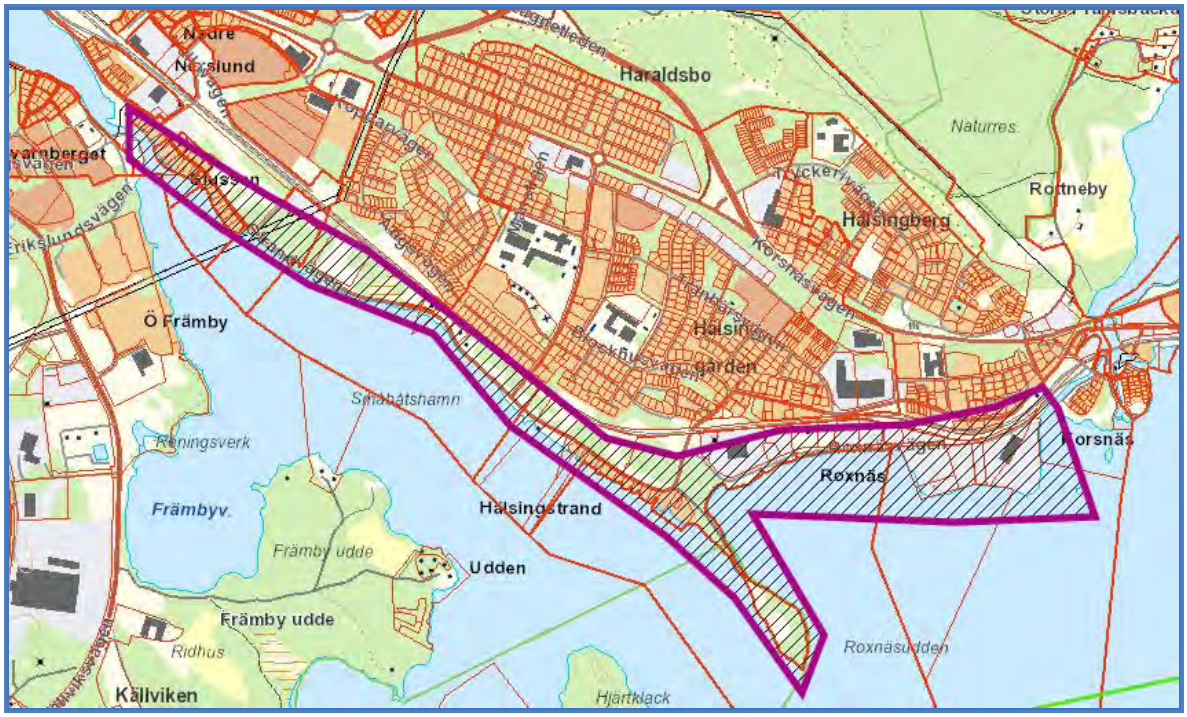

KULTURHISTORISKA STRÅK[3]

Kulturhistoriska stråk är till exempel områden som binder samman viktiga kulturhistoriska platser eller visar på värdefulla samhällstrukturer eller skapar strukturella förutsättningar för bosättningar, transporter eller andra etableringar.

Vattensystemet kring Falu gruva

Vattensystemet ovanför gruvan började utnyttjas redan på medeltiden för att driva kopparhyttor. För att kunna kontrollera vattenflödena anlades dammar med luckor, t.ex. Önsbacksdammen, som troligen anlades redan på 1300-talet och anses vara en av de första dammanläggningarna i Sverige. Under 1500-talet började man utnyttja vattenkraften för att pumpa vatten ur gruvan och hissa upp malmen, och för att få fram vattnet började man bygga ett omfattande damm- och kanalsystem ovanför gruvan. Ovanför dammluckorna vid de viktigaste dammarna uppfördes speciella dammhus så att inte obehöriga kunde ändra på inställningarna. För att förbättra vattentillförseln till gruvan ytterligare grävdes skrådiken längs bergssluttningarna där regn- och smältvatten kunde samlas upp. Vattensystemet kring Falu gruva är av största intresse och det är av största vikt att alla lämningar efter dessa vattensystem vårdas och bevaras. Området är idag ett viktigt strövområde med anlagda vandringsleder om totalt 30 km, med slingor i varierande längder.

[3] Områdenas avgränsning på kartan är ungefärliga. Även områden utanför den markerade avgränsningsytan kan ha samhörighet med det markerade området.

Slaggparken vid Falu gruva

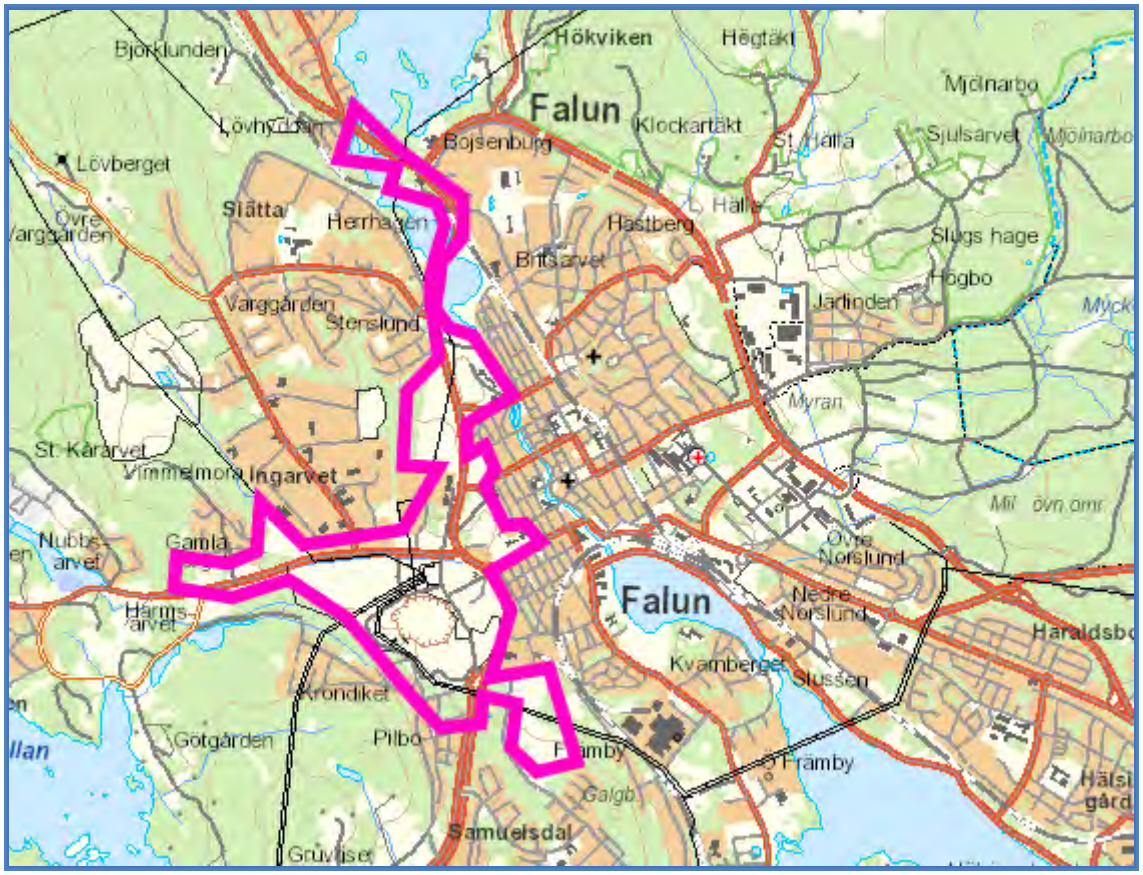

Runt Falu gruva finns vidsträckta deponiområden med slagg, utmed Hanröleden från Pilbo och bort till Stennäset, och ned mot staden. Lämningarna är påtagliga resultat av långvarig gruvbrytning och hyttdrift, och de ger området och västra delen av staden en säregen karaktär och utgör en väsentlig del av Faluns industrihistoria och en omistlig del av Världsarvet Falun. Som fornlämningar har lämningarna stor vetenskaplig potential.

Idag pågår en tilltagande igenväxning av deponierna, vilket minskar upplevelsen av och förståelsen för det industrihistoriska landskapet, men med genomtänkt hantering kan området omvandlas till ett upplevelseområde som skapar en annorlunda rekreations- och mötesplats i Falun och som binder ihop gruvområdet med staden istället för att separera dem, och därmed bidra till att fördjupa upplevelsen och förståelsen för gruvhistorien. Det skulle också bidra till att skapa en unik entré till Falun, som skiljer sig från många andra städers entréer kantade av själlösa handels- och industriområden.

Promenaden

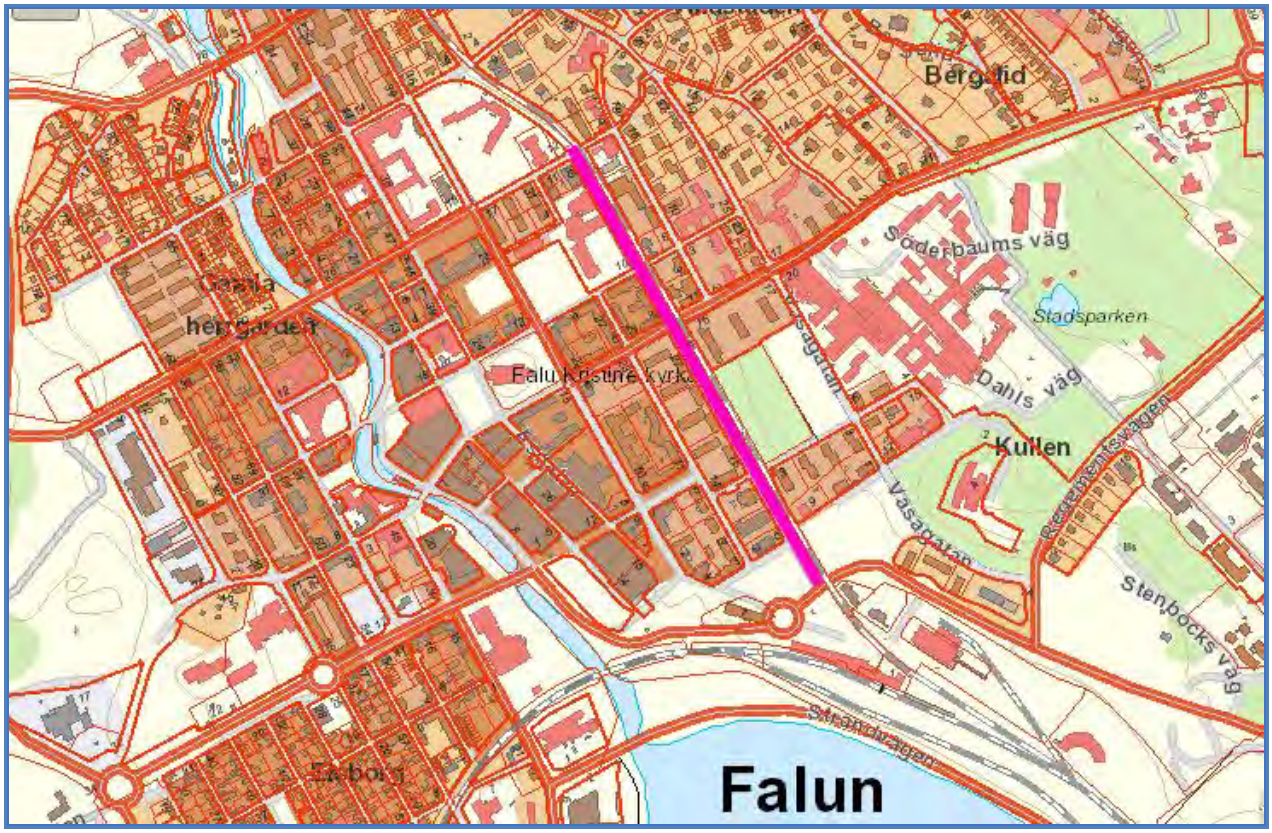

Promenaden byggdes på 1860-talet, med planerad sträckning mellan den nya järnvägsstationen och Lundtäkten, som en siktgata mot Stora Kopparbergs kyrka. Förebild var de nyanlagda boulevarderna i Paris. Mellan de uppväxande fyrdubbla alléerna av björkar skulle stadsborna flanera och resenärerna möte bilden av Falun.

1874 kom en ny byggnadsstadga som förelade alla städer att upprätta stadsplaner. Brandsäkerhet och hygien skulle genomsyra planeringen. Esplanader anlades därför vid den här tiden i många svenska städer, för att fungera som brandgator eller som led i omdaning av stadsbebyggelsen för att få in mer ljus och luft. Esplanaderna skänkte också staden struktur och underlättade orientering. Till bestämmelserna bifogades mönsterplaner med stora tomter, breda gator och bostadshus indragna från tomten. 1881 och 1897 tillkom stadsplaner för områdena väster och öster om Promenaden, med bestämmelser där gatorna gjordes 12 meter breda och husen lades 6 meter från tomtgräns, i enlighet med 1874 års byggnadsstadga. Här uppföders därefter större flerfamiljsvillor.

Promenaden har idag mist en del av sin karaktär, och de flesta flerfamiljsvillorna längs gatan är rivna och ersatta med hyreshus från sent 1950-tal till 1980-tal. Promenaden finns dock fortfarande kvar som påtagligt uttryck från sin tid. Idag fungerar Promenaden som ett viktigt grönt stadsbyggnadselement.

Faluån och Å-rummet

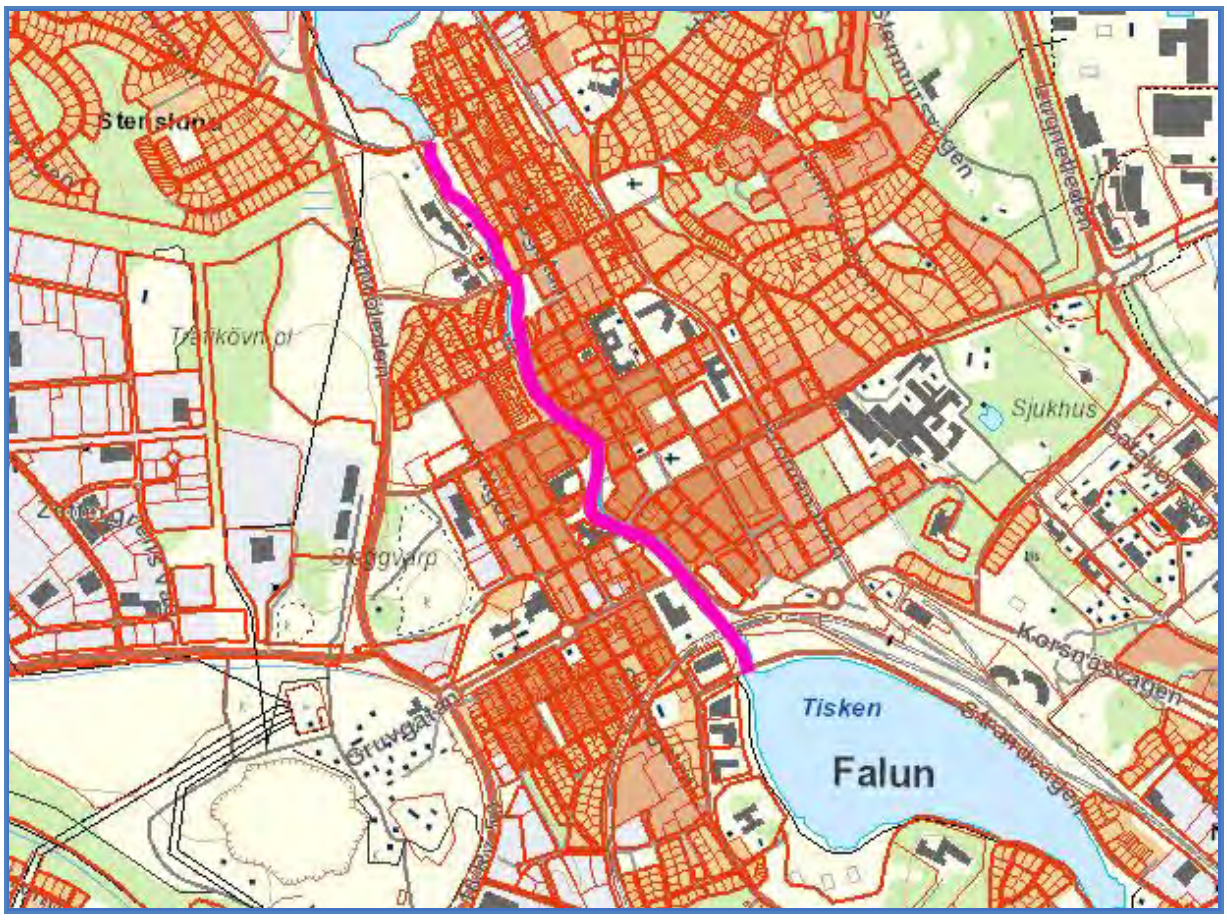

Faluån var förr en viktig transportled och båtar kom ända upp till Kopparvågen för att transportera råkopparen ned mot Strand och Gustafs. Längs stränderna låg kajer av trä. Från början låg stränderna mycket lägre än idag och ån omgavs av stora sanka områden. Allt eftersom fylldes stränderna ut med slagg och åns bredd minskade. De stenskodda kajerna längs Faluån har tillkommit från 1880 och fram till 1900-talets mitt.

Ån användes också till tvätt och som vattentäkt. Eftersom Gruvbäcken, med sitt giftiga tungmetallinnehåll, rann ut vid Nybron måste man ta sitt vatten norr om denna bro. Längs ån låg bland annat garverier och färgerier och det var förbjudet för dem som bedrev verksamheter längs ån att smutsa ned vattnet norr om Nybron. Vattenkraften i ån utnyttjades för kvarnar och kraftstationer och längs ån låg också många hyttor.

Idag är Faluån och stränderna längs denna ett viktigt grönt och blått stadsbyggnadselement och rekreationsstråk i staden.

Åsen

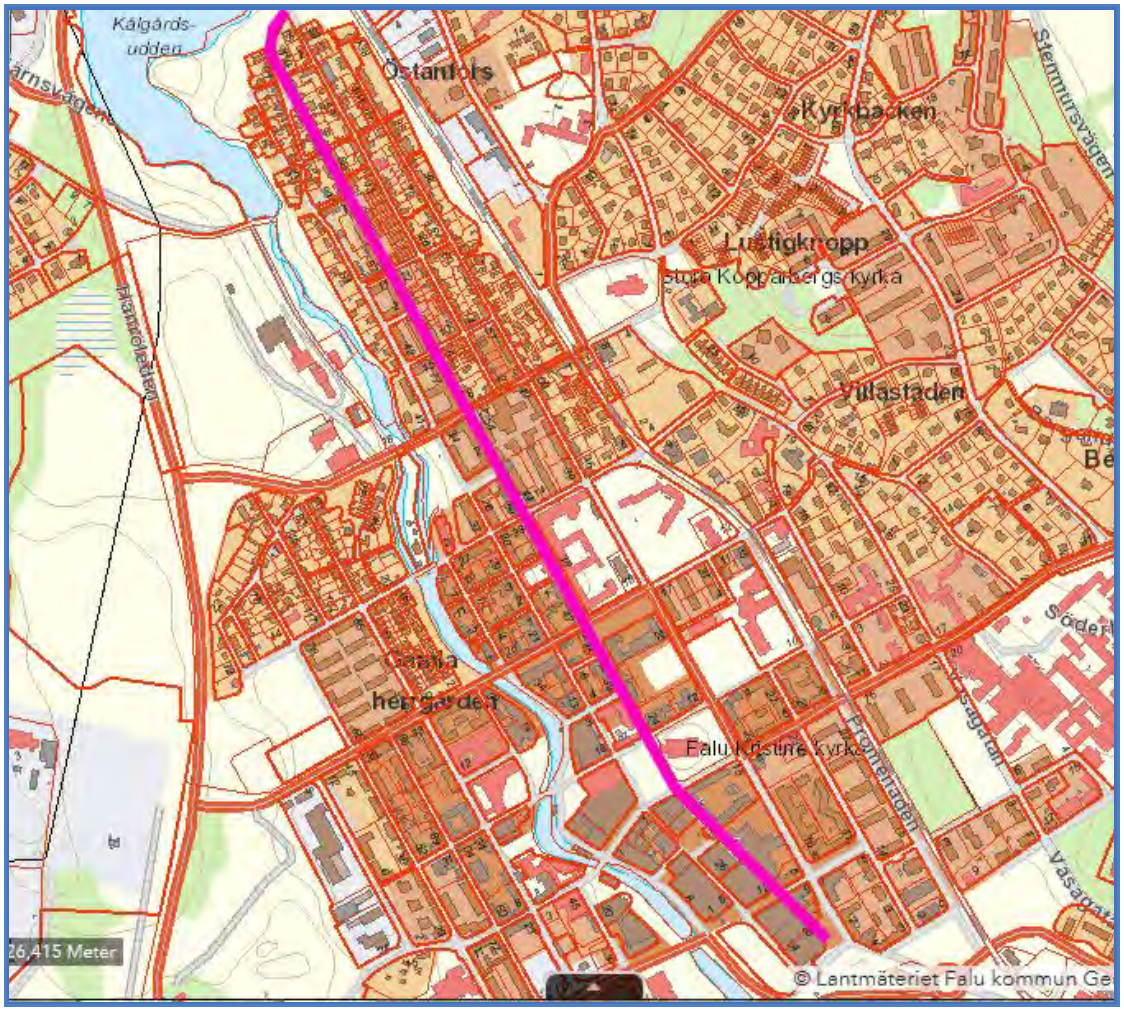

Åsen är en markerad rullstensås som går genom staden. Bebyggelsen växte oftast fram i anslutning till färdvägarna, och redan på 1628 års karta kan man urskilja en gata längs åsen, men troligen har man färdats längs åsen tidigare än så. Under 1600-talet ökade befolkningsmängden på Åsen väsentligt. När den nya stadsplanen skapades 1646 var åsen den längdaxel som utgjorde stadsplanens ryggrad, och de övriga långgatorna följer åsen. Längs de linjeräta långgatorna skulle en stadsmässig bebyggelse skapa ståtliga längdperspektiv, värdiga rikets näst största stad och den främsta bergs- och industriorten.

Åsgatan går längs den grusås som i alla tider varit den naturliga transportleden genom Falun. Längs Åsgatan förlades flera institutioner och prominenta bostadshus. Efter stadsbränderna 1761 uppfördes Prostgården, Gamla kansliet, Kronomagasinet, Hammars konditori, komministerbostaden, Bergslagets byggnader och residenset. På 1870-talet tillkom stadshotellet och invid torget uppfördes flera bankhus i slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. Längs Åsgatans södra del genomfördes centrumomvandling på 1960-talet, då staden skulle moderniseras och anpassas för varuhus, kontor och en växande bilism. Där gick småstadskaraktären förlorad och ersattes med kvartersstora kontors- och varuhus, parkeringshus, parkeringsytor och breddade gator.

Landsbygd möter stad: stråket från Morbygden till gruvan

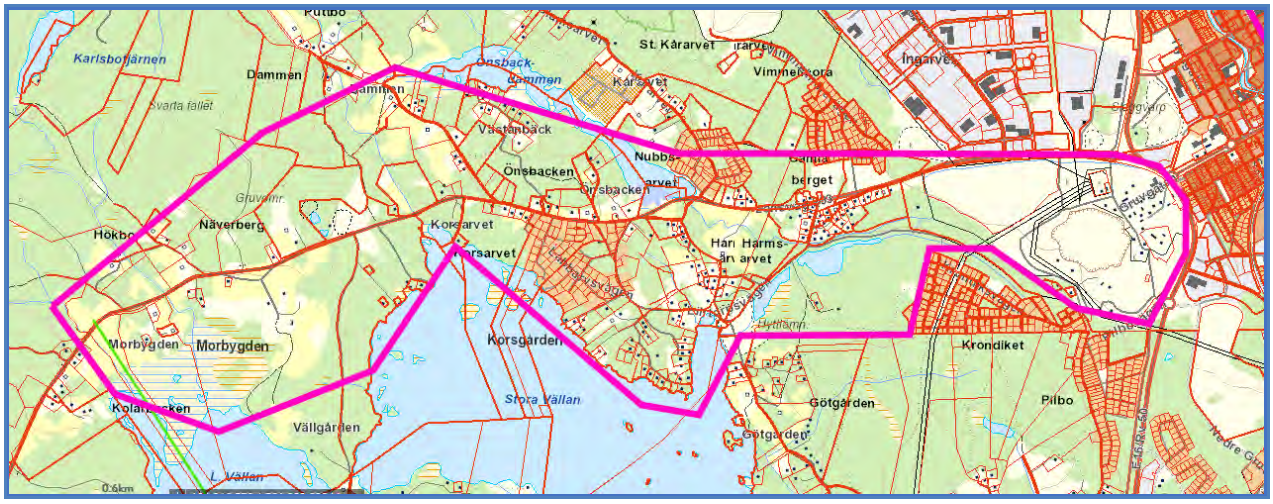

Stråket från Morbygden, via Vilaudden, Önsbacken, Harmsarvet, Dikarbacken och Gamla Berget, till Gruvan är det tydligaste och egentligen det enda kvarvarande stråket där kopplingen mellan landsbygden och staden är obruten. Här finns inga nybyggda bostadsområden eller industriområden som skär av bandet mellan landsbygd och stad, utan de historiska odlingsmarkerna sträcker sig ända fram till staden så som de historiskt alltid har gjort.

Längst bort från staden har området jordbrukskaraktär, och odlingsmarken möter ofta direkt mot skog, utan mellanliggande bebyggelse. Bebyggelsen är blandad och småskalig. En del sentida bebyggelse har tillkommit, men den ligger på impediment eller efter vägarna och den är relativt småskalig, vilket gör att den smälter in väl. Bergsmansgårdarna uppfattas fortfarande som tydliga inslag i landskapet. Närmare staden karaktäriseras området av förtätningar i olika grad.

Huvudvägarna i området följer i stort sett äldre sträckningar. Marker och bebyggelse upplevs därför som samspelande. Tillkomsten av en sentida cykelbana efter väg 293 har delvis påverkat landskapet genom att vägrummet utökats och därigenom påbörjat en skönjbar indelning av odlingslandskapet i en sydlig och en nordlig del istället för ett sammanhängande odlingsrum.

Sambanden mellan odlingslandskapet, bergsmansgårdarna och lämningarna efter gruv- och hyttverksamhet är känsligt och den historiska läsbarheten kan lätt minska vid för stark eller felaktig exploatering. För att sambandet mellan landsbygd och stad inte ska brytas är det viktigt att tillkommande bebyggelse planeras väl och förhållandevis restriktivt. Nya bostadsområden eller större etableringar av bebyggelsegrupper kan inte ske inom området.

Bergsmansgårdarna runt Varpan

Runt Varpan, från Bäckehagen i sydväst till Uggelviken i öster ligger bergsmansgårdarna som ett pärlband i landskapet, omgivna av odlingsrum avgränsade från varandra genom skogspartier. Här finns Bäckehagen, Varbo, Gassarvet, Heden, Österå, Efrikgården, Hult och Uggelviken. De öppna markerna är relativt stora och sluttar mot sjön Varpan. Odlingsmarkerna möter direkt mot skog eller vatten, och varje odlingsrum har vuxit fram runt bergsmansgårdarna. Odlingsrummen är fria från nyare bebyggelse som konkurrerar med bergsmansgårdarna. Tillkommande bebyggelse måste släppas fram mycket restriktivt och de får inte påverka de olika odlingsrummen eller öppna upp mellan dem. Tillkommande bebyggelse måste vara småskalig och anpassad och underordna sig bergsmansgårdarna. Bergsmanslandskapet runt Varpan är det som tydligast visar bergsmansgårdarnas förhållande till varandra och den omgivande odlingsmarken. Området är ett populärt upplevelsestråk för Världsarvet Falun och innehåller bland annat en cykelled runt sjön.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA PARKER

Kulturhistoriskt värdefulla parker är anlagda parker med bevarade karaktärsdrag från tillkomsttiden, som har betydelse för stadsrummets karaktär.

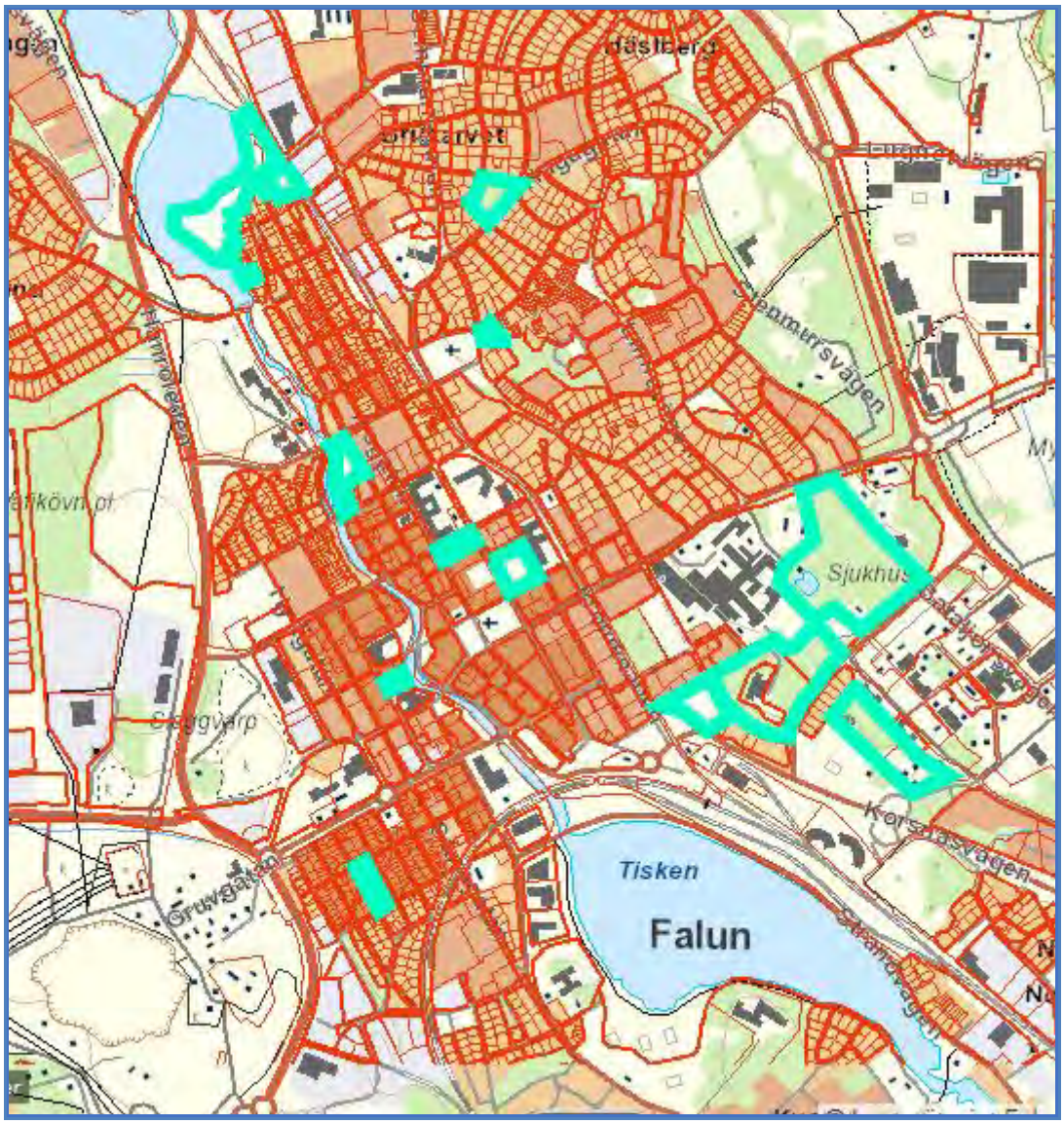

Badhusparken, Östanfors

Parken finns med på Skarins karta. Den utgörs idag av en liten gräsytan med en diagonal grusgång, enstaka björkar samt buskar mot angränsande fastigheter. Den öppna ytan som parken utgör är viktig för områdets helhetskaraktär och ska inte bebyggas.

Hagaparken, Britsarvet

Finns med på den ursprungliga stadsplanen från 1943. Park med skogskaraktär som genomkorsas av ett system av grusgångar. En liten stenlagd och planterad lund omgärdad av

Rhododendron och Plymspirea. Flera sittbänkar utplacerad i området. En anlagd lekpark finns på höjden upp mot Sveagatan.

Hästtorgsparken, Elsborg

Parken är anlagd av Falu planteringssällskap 1915-21, men utgjorde tidigare rastplats där forbönderna kunde vattna sina hästar. Här fanns från 1873 en vattenpost dit vattnet leddes i pipstockar från Skinnarkällan vid Galgberget. Idag utgörs parken av en stor rektangulär yta med grusgångar, träd och buskar, samt en lekplats i den norra änden. I parken finns en byst av Ernst Rolf, som bodde i Elsborg under 1890-talet. Bysten är utförd av Arvid Backlind 1947. Parken är en viktig lunga för stadsdelen, som är mycket tättbebyggd.

Kronbergs minne, Nyborgatan

Parken anlades på 1880-talet som lekpark, efter en donation från Maria Kronberg till minne av köpmannen Janne Kronberg. Innan platsen blev park utgjorde den prostgårdens kål- och kryddgård. Idag är det en rektangulär yta omgärdad av en klippt häck. Utanför häcken står en rad med lindar. Parken genomkorsas av grusgångar. Mitt i parken finns en stensatt yta som ramas in av lönnar. I mitten av denna yta står en fontän, som pryds av statyn ”Snöcklockan” av Per Hasselberg från 1910. Runt fontänen och den stensatta ytan finns planteringar. I kanten av parken finns en liten grusyta som kan användas som boule-bana.

Kullen

Kullen vara stadspark före nuvarande stadsparken . Idag har den karaktär av hävdad skogspark med grusgångar och stigar som genomkorsar området. Parken har delvis stora inslag av sly. I nordvästra kanten rinner ett vattendrag som mynnar ut i ett par vattenspeglar eller dammar med vattenväxter längs vägen. I parken finns en minnessten till minne av de personer som föll offer för ett våldsdåd i staden 1994. På höjden ligger domstolsbyggnaden från 2004 ritad av Kurt-Evan Sonehag, SWECO.

Kvarnparken, Övre Åsen

I parken planterades björkar för 100 kr år 1895. Än idag utgörs parken av en gräsyta med grusgångar och träd, främst björk men också lönn. I parkens nordöstra hörn finns en lekplats av senare datum. I parken finns en granitskulptur av Lars Widenfalk, tillkommen under stenskulptursymposiet 2005. Parken ingår i ett viktigt gångstråk längs Faluån.

Kålgårdsudden, Östanfors

På platsen låg tidigare falubornas kålgårdar. Idag är parken ett populärt friluftsområde med anlagd badplats, bollplaner mm. I parken finns gångstråk i form av grusgångar samt stor variation av träd, buskar och enstaka planeringar. Ytterst på udden finns en stor, anlagd rundel som tar upp formspråket från en trädomgärdad lund i motsatta änden av en gång. I parken finns en äldre transformatorstation.

Läroverksparken, Kristinegymnasiet

Parken är anlagd 1867 som botanisk trädgård för läroverket. Parken är Faluns äldsta anlagda trädgård och innehåller än idag praktfulla planteringar. Enligt tidens smak hade parken

slingrande grusgångar i ett symmetriskt mönster. Vid anläggandet fanns ett 20-tal trädslag och ett 100-tal buskar. Ett par av dessa träd finns kvar än idag. Parken omgärdas idag av ett nyare järnstaket och en häck som följer staketet. En centralaxel kantad av planteringar leder fram till skolbyggnaden. I mitten av gången finns en planterad rundel. Centralaxeln korsas av en tväraxel i vars ändar det finns vattenspeglar i form av en fontän i norr och en damm i söder. Fontänen omgärdas av planteringar och i dammen växer vattenväxter.

Medborgarplatsen, Dalarnas museum

Parken är anlagd av Falu planteringssällskap på 1930-talet och hör ihop med Medborgarhuset. Parken utgörs av en upphöjd stenterrass med gräsyta omgärdad av stenbänkar och stora blomsterurnor. Mot ån finns en pilplantering och mot Engelbrektsgatan väster om parken finns en häck och ytterligare en pil.

Regementsparken

Parken är anlagd under tidigt 1900-tal, strax efter att kasernerna uppförst 1905-1908. Parken kallas även Kansliparken och ingår i byggnadsminnet *Dalregementet I 13*. Tidigare fanns bland annat både svandamm och dansbana i parken. Parken är förhållandevis välbevarad och utgör en viktig del av miljön kring regementets byggnader. Idag utgörs parken av en gräsyta med tall och björk och en centralaxel med en grusgång som leder fram till en trappa upp mot kasernerna. I parken finns ett par minnesstenar. Sydöstra delen av parken är igenslyad och bortersta delen är ianspråktagen för ett nytt bostadsområde.

Stadsparken

Stadsparken i Falun är anlagd av Falu planteringssällskap med början 1898. Parken har skoglig karaktär som öppnar upp mot en liten damm där det står en tempelpaviljong och en timmerbyggnad i nationalromantisk stil. Runt dammen finns rabatter och rhododendronbuskar. Genom området går stigar och grusgångar.

Vasaparken

Parken anlades av Falu planteringssällskap 1909 och består idag av en gräsyta bevuxen med träd och buskar och genomkorsa av ett system av grusgångar.

Östanforsparken

Östanforsparken anlades på 1890-talet och planterades med björk och besåddes med gräs. Idag består parken av en gräsyta med buskar, träd och grusgångar, samt en nyare bollplan.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA VÄGAR[4]

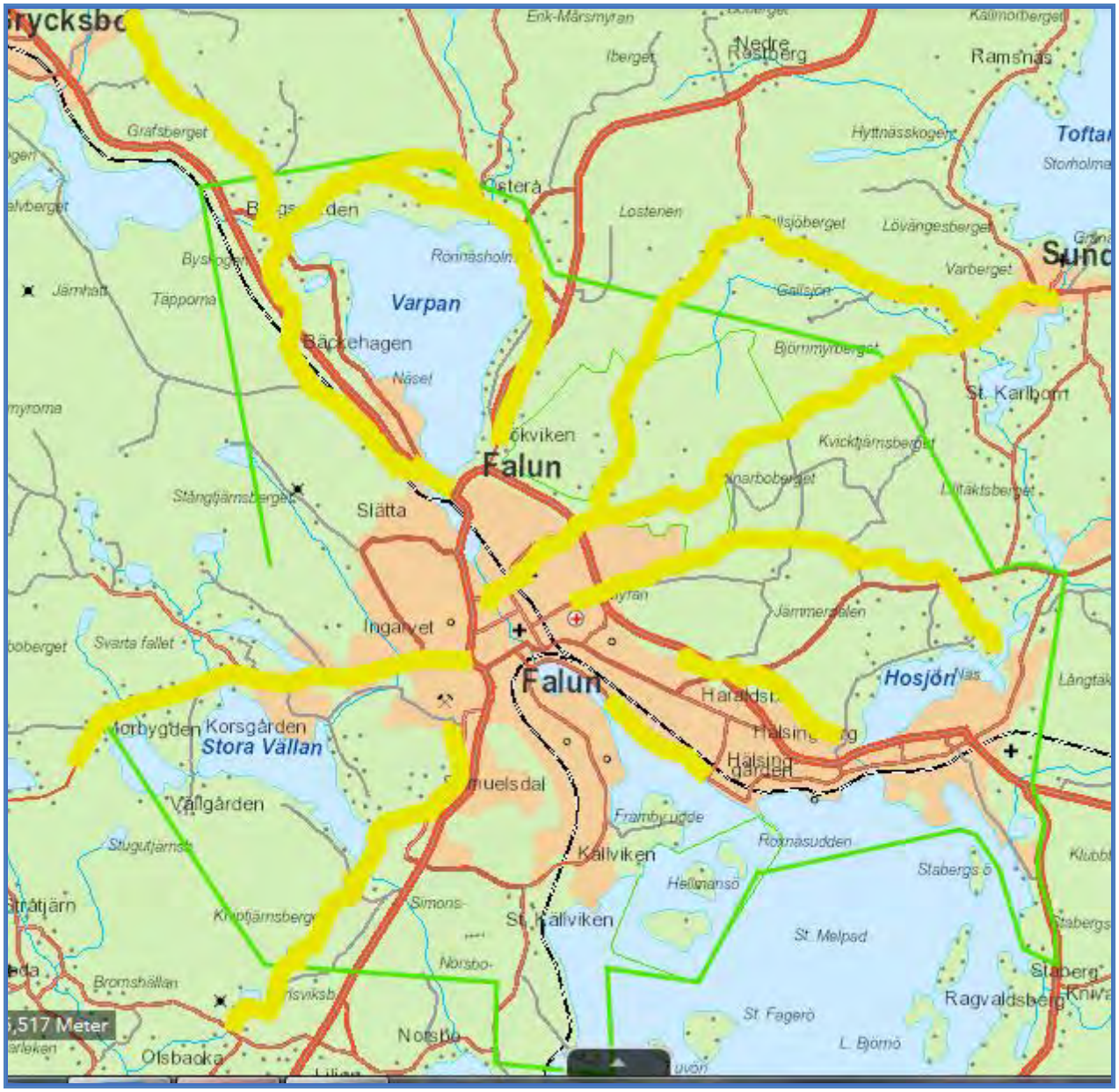

Väghistorik runt Falun[5]

Falun ligger strategiskt mellan sjöarna Tisken/Runn och Varpan. Dessa sjöar ingår i ett större sjösystem som sträcker sig från Hälsingegränsen ner till Mälardalen. Sjöar och vattendrag var förr de naturliga kommunikationslederna, med båt på sommaren och som isvägar om vintern. Utöver vattenvägarna användes rullstensåsarna för sommarvägar, då man där fick en torr och

[4] Kapitlet baseras på: Friberg, Nils: Dalarnas sommarvägnät på 1600-talet. Kapitel I, Naturgeografi, befolkningsgeografi. Kopparbergslagen vägar (manus). Trafikverket, Väghistoriska samlingarna.

[5] Montelius, Jan-Olof: Äldre vägar kring Falun. PM 1992. Trafikverket , Väghistoriska samlingarna.

lättframkomlig vägbana. Längs Runns östra strand löper en rullstensås, som säkert är läget för den äldsta landsvägen till Falun söderifrån.

Några belägg för forntida vägar finns inte i Falutrakten. Först från slutet av medeltiden finns skriftliga källor som berättar om vägarna i trakten. Något tillförlitligt kartmaterial finns inte förrän på 1620-talet. Vid 1600-talets mitt utgörs vägsystemet av följande huvudvägar:
- Strandvägen längs Runn
- Svärdsjövägen förbi Kopparbergs kyrka (1. över Sjulsarvet, 2. över Skuggarvet)
- Myckelmyravägen över Höjen mot Svärdsjö
- Bjursåsvägen
- Torsångsvägen
- Tunavägen genom Morbygden

Man kan anta att detta vägsystem går tillbaka till åtminstone medeltiden, eller så länge det funnits bebyggelse kring nuvarande Falun. Vägarna var på den tiden i huvudsak gång- och ridstigar, men kom så småningom att användas även som körvägar för häst och vagn, sk. kärrvägar. Under 1700-talet var vägnätet i stort sett detsamma som under 1600-talet. Under 1800-talet skedde däremot många större utbyggnader av vägnätet. Detta vägnät var i stort sett färdigbyggt under 1870-talet och fick då den utformning som det hade långt in på 1900-talet. Under 1900-talet började de första verkliga fjärrvägarna byggas. Bästa exemplet på detta är nya vägen mellan Falun och Hofors som blev klar 1933. Vägen är en sk AK-väg, vägar som byggdes inom arbetslöshetsprojekt i Sverige vid den tiden. AK-vägarna kännetecknas av att de går rakt fram i terrängen, utan att vika av för berg och kullar. 1939-40 byggdes också en större väg mellan Falun och Borlänge. Det var ett av de första vägbyggena där stora entreprenadmaskiner användes i större omfattning.

Vägarna har på många ställen legat kvar i samma vägrum ända tills bilsamhället efter andra världskriget krävde rakare och snabbare vägar utanför byarna och städerna. Det var också då som det svenska huvudvägnätet blev statligt.

I den fördjupade översiktsplanen är det i huvudsak vägsystemet från 1600-talet som har markerats som kulturhistoriskt värdefullt. En del av dessa vägar är körbara med bil, medan andra fortfarande endast utgör stigar.

Linnévägen (Bjursåsvägen)

Linnévägen är en bevarad och relativt oförändrad 1700-talsväg mellan Falun och Rättvik, som fått sitt namn genom att Carl von Linné år 1734 färdades denna sträckning. Namnet ”Linnévägen” är dock en sentida konstruktion. År 1716 fick vägen beteckning ”kärrväg”, dvs. den var tillräckligt bekväm för resa med häst och vagn, men redan från första delen av 1600-talet betecknades den som landsväg eller allmän väg. Vägen togs ur bruk på 1870-talet, och är idag, med en sträcka om ca 5 mil, bevarad utan större moderna ingrepp. Delar av vägen har fortfarande karaktär av kärrväg. Vägen utgör riksintresseområde för kulturmiljövården och ingår i Världsarvet Falun.

Väg 871 Österå-Bergsgården

Vägen genom Bergsgården mot Österå finns med på kartor från 1600-talet, men är antagligen medeltida. Vägen slingrar sig fram och följer den gamla bygränsen i skiljelinjen mellan skog och åker. Efter Bergsgården går dagens bilväg in i skogen och antar en rakare och bredare sträckning, fram till Heden och Österå. Denna del är yngre och går en bit söder om den äldre 1600-talssträckningen. Vägen är asfalterad och dikad, men har en smal vägbana och har behållit följsamheten till topografin. Upplevelsevärdet är stort och vägen utgör ett gott exempel på en bergsmansväg med lång kontinuitet.

Vägen öster om Varpan

Vägen öster om Varpan utgjorde en betydelsefull väg mellan Falun och Bjursås. Vägen fanns redan på 1600-talet och betraktades då som en allmän väg av större betydelse. Ända fram till slutet av 1700-talet benämndes den då och då som landsväg. Den sydligaste delen sammanfaller inte med dagens bilväg, men i Uggelviken går 1600-talsvägen ihop med dagens bilväg och följer den upp till Hult och Labbarvet, där den tar av västerut mot Österå för att där vika av norrut mot Rogsjön.

Väg mellan Falun och Sundborn över Sjulsarvet (Carl Larsson-leden)

Vägen var tidigare huvudväg mellan Falun och Sundborn och fortsatte därefter vidare mot Svärdsjö. Troligen är den samtida med nuvarande väg 851 över Skuggarvet, mot Svärdsjö. Sista sträckan mellan Hobborn och Sundborn följer samma sträckning som väg 851. Vägen är idag vandringsled mellan Carl Larsson-gården och Falun, ”Carl Larsson-leden”. Vägen var anlagd som en typisk höjdväg över de torra och väldränerade bergåsarna mellan Falun och Sundborn. Nivåskillnaderna var stora och vägen var backig. Sjulsarvsvägen förlorade vid 1700-talets mitt sin status som större genomfartsled, då de sk. Sjulsarvsbackarna längs vägen ansågs livsfarliga.

Väg 851 Falun-Sundborn

Vägen mellan Falun och Sundborn via Skuggarvet och Hobborn slingrar fram genom landskapet. Delen mellan Falun och Skuggarvet finns utritad på kartor från 1600-talet och forsätter från Skuggarvet norrut mot Toftbyn och Svärdsjö. Denna väg mot Svärdsjö var underordnad vägen över Sjulsarvet och Sundborn, men den var genare än vägen över Sjulsarvet/Sundborn. Vägpartiet har samma sträckning än idag. Vägpartiet mellan Skuggarvet och Hobborn har tillkommit senare, och finns med på Generalstabskartan från 1899, men ansluter i Hobborn till den gamla landsvägen mellan Falun och Sundborn över Sjulsarvet. Vägen har bevarad sträckning och bibehållen följsamhet till landskapets topografi. Vägen följer socken- och bygränsen och går genom ett kulturhistoriskt värdefullt bergsmanslandskap. Upplevelsevärdet efter sträckan är stort.

Myckelmyravägen över Höjen mot Svärdsjö

Vägen ingår i det vägsysten som fanns kring Falun vid 1600-talets mitt, och har troligen medeltida ursprung. Vägen var en av de större förbindelselederna åt nordost. Vägen över

Myckelmyran var mycket sank och utgjordes delvis av en lång kavelbro. Vägen var inte bara en förbindelseled mellan Falun och hyttbygden norr om Hosjön utan fungerade även som genomfartsled för trafik söderöver mot Vika. På 1720-talet förklarades Myckelmyravägen som stora landsvägen mot Svärdsjö och Gävle. Sjulsarvsvägen mot Svärdsjö förlorade därmed vid 1700-talets mitt sin status som större genomfartsled.

Väg 844, Strandvägen längs Runn

Rullstensåsar utgjorde länge det naturliga läget för sommarvägar. Längs Runns norra strand och Tisken löper en rullstensås, som troligen utgör den äldsta utfartsvägen från Falun till Hosjö, och som ansluter till åsen från Vika norrut mot Svärdsjö. Strandvägen längs åsen var en direkt fortsättning av Åsgatan, som ligger på rullstensåsen som löper genom Falun. Vägen ingår i det vägsysten som fanns kring Falun vid 1600-talets mitt, men den har troligen medeltida ursprung. På en karta från 1640-talet anges vägen som huvudväg, men redan då fanns en parallell huvudväg i bruk, något norr om Strandvägen mot Rottneby (Rottnebyvägen), som mynnade vid Hosjöns utlopp i Runn. Själva åsryggen är numera bortschaktad.

Rottnebyvägen

Rottnebyvägen är en viktig äldre vägsträckning av oklar ålder, men är troligen ungefär samtida med Strandvägen. Från 1600-talets mitt ska den ha varit huvudväg istället för Strandvägen, och anges då som den enda landsvägen. Strandvägen hade istället blivit en biväg, och på kartor från 1700-talet finns den inte ens utritad. Rottnebyvägen går inte på någon ås, men har varit lättframkomlig och torr, trots att delen närmast Falun var blockig.

Gamla åsvägen mot Staberg och Strand i Vika

Vägen mot byn Strand i Vika utgjorde huvudväg söderut under 1600-talet, och följde även den en rullstensås. Vägen anslöt till Strandvägen strax öster om Hosjöbroarna och fortsatte österut mot Hosjö kapell där den delade sig och tog av mot sydost förbi Uddnäs och vidare ned mot Staberg och mot norr mot Svärdsjö.

Väg 293, Tunavägen över Morbygden (Leksandsvägen)

Vägen ingår i det vägsysten som fanns kring Falun vid 1600-talets mitt, och har troligen medeltida ursprung. Den angavs som allmän väg vid upprepade tillfällen. Vägen går än i dag i huvudsak i det gamla läget, med är delvis rätad, breddad och dikad. I början av 2000-talet tillkom en cykelbana längs vägen, som medförde att karaktären moderniserades ytterligare.

Gamla vägen mot Torsång/Tuna

Gamla vägen mellan Falun och Tuna/Torsång finns med på kartor från 1600-talet, men går förmodligen tillbaka till medeltiden. Under 1600-talets senare hälft kallas vägen för ”Stora allmänna vägen till Torsång”. Vägen går genom Pilbo och Gruvriset (Övre Gruvrisvägen) och följer topografin utan några större moderna ingrepp. Längre söderut har vägen mer karaktär av stig i vissa sträckor. Sträckan kallas idag för ”Kåres väg” och är märkt som vandringsled.

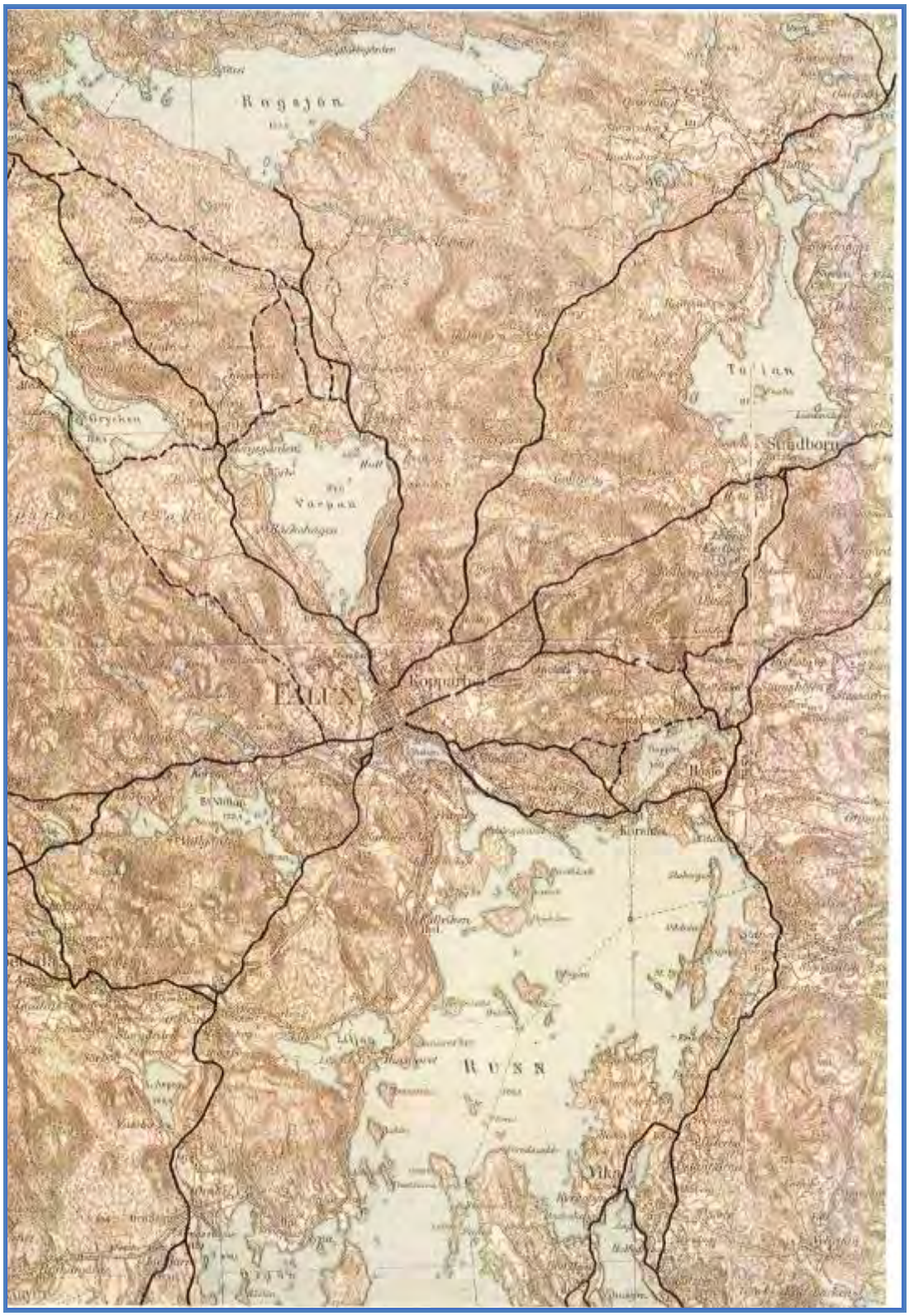

Nils Fribergs ”Dalarnas vägnät på 1600-talet”, kartutsnitt G97, där han lagt in alla 1600-talsvägar på generalstabskartan från 1899. Källa: Väghistoriska samlingarna, Trafikverket, Borlänge.

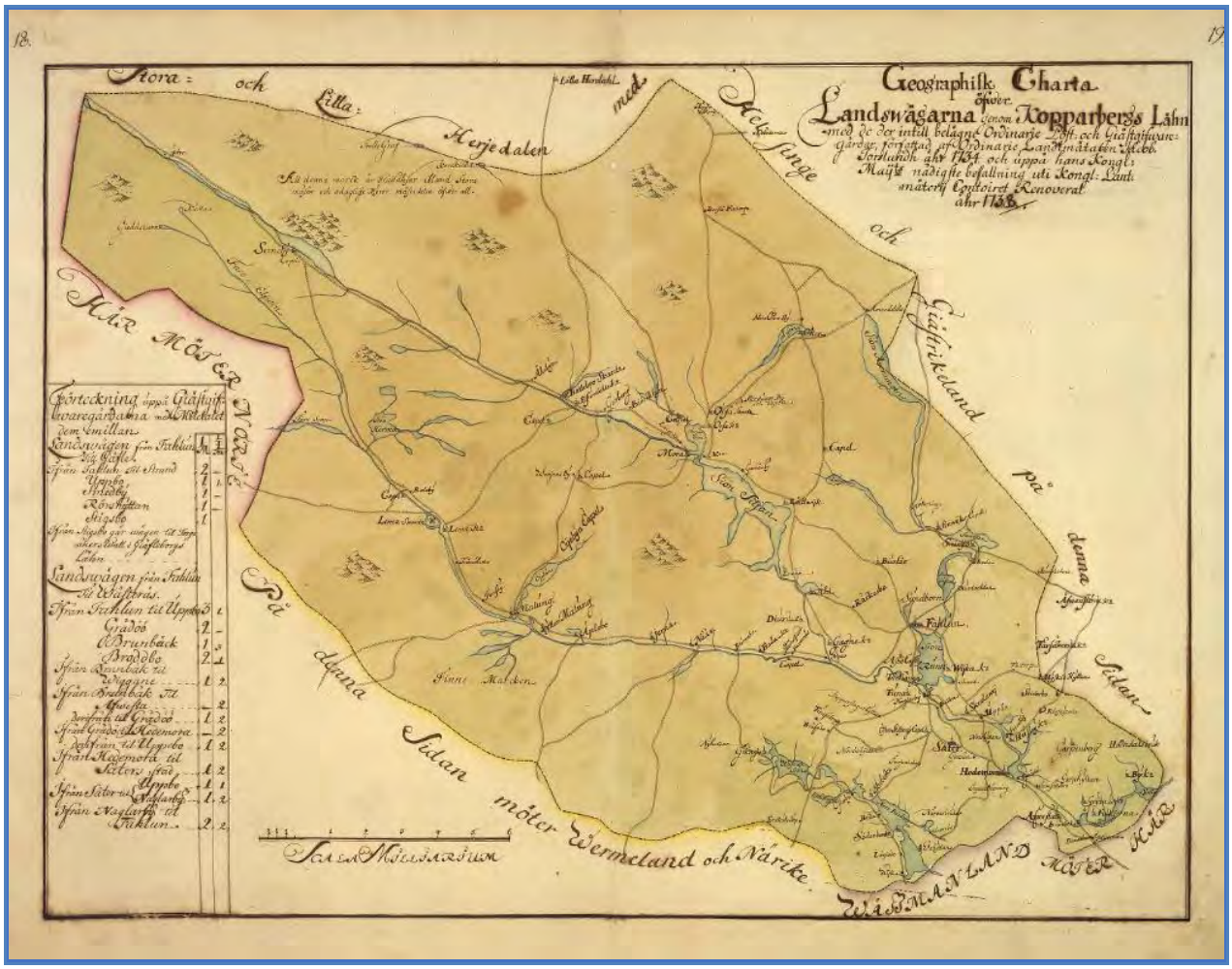

Vägkarteboken, Stora Kopparbergs län 1738. LMV (Lantmäteristyrelsens arkiv.)

Detalj ur Vägkarteboken, Stora Kopparbergs län 1738. LMV (Lantmäteristyrelsens arkiv. På denna karta syns gamla åsvägen från Strand i Vika och Staberg, Rottnebyvägen, vägen över Sjulsarvet mot Sundborn-Svärdsjö, Linnévägen mot Bjursås, gamla vägen mot Torsång/Tuna och Tunavägen över Morbygden. Dessutom en väg över Rexbo mot Ål/Insjön.

FALUN

Falu kommun • Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen • 023-830 00 • www.falun.se